

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatura

Diplomová práce
Bc. Vendula Šimoníková

Motiv lásky v dílech pragmaticky orientovaných autorů
v české literatuře 1. poloviny 20. století

OLOMOUC 2016

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, PhD.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím literatury uvedené v seznamu literatury.

V Olomouci 11. 4. 2016

.....

podpis

Děkuji Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za odborné za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnoval.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Vendula Šimoníková
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubiček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Motiv lásky v dílech pragmaticky orientovaných autorů v české literatuře 1. poloviny 20. století
Název v angličtině:	Theme of love in the works of pragmatically oriented authors in Czech literature of the first half of 20th century.
Anotace práce:	Tato diplomová práce se zabývá milostnou tematikou v dílech autorů pragmatické generace české literatury. První část se zabývá pragmatismem jako filozofickým směrem. Seznamuje nás s jeho vznikem a hlavními zahraničními a českými představiteli. Praktická část rozebírá jednotlivá díla českých autorů s přihlédnutím na milostnou tematiku a porovnává intimní životy autorů s jejich tvorbou.
Klíčová slova:	Pragmatismus, láska, Karel Čapek, Eduard Bass, Karel Poláček
Anotace v angličtině:	This thesis deals with love theme in writings of pragmatically-oriented authors of Czech literature. First part describes pragmatism as philosophy movement. Apprises us with its origin and main foreign and Czech authors. The practical part analyzes love theme in the individual writings of Czech authors and compares intimate lives of authors with their creations.
Klíčová slova v angličtině:	Pragmatism, love, Karel Čapek, Eduard Bass, Karel Poláček
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	85 stran
Jazyk práce:	čeština

Obsah

Úvod	6
1 Pragmatismus	7
1.1 Dějiny pragmatismu.....	7
1.2 Hlavní představitelé pragmatismu v USA	9
1.2.1 Myšlení Charlese Sanderse Pierce	9
1.2.2 William James	11
1.2.3 John Dewey	13
1.3 Pragmatismus u nás	15
1.3.1 Filozof Karel Čapek	16
1.4 Pragmatismus a láska.....	17
2 Pragmatická generace v české literatuře.....	21
2.1 Problematika vymezení generace	21
2.2 Čapkovy Pátečníci	22
3 Eduard Bass	25
4 Karel Poláček.....	38
5 Karel Čapek	53
5.1 Motivy a tematika lásky v dramatu.....	54
5.2 Motivy a tematika lásky v próze	70
Závěr	80
Použitá literatura.....	82
Internetové zdroje	85

Úvod

Pragmatismus jako filozofický směr vznikl v Americe ve 2. polovině 19. století, přesto výrazně ovlivnil smýšlení i literaturu v mnoha zemích světa. Pragmatismus má mnoho různých podob, přesto všechny podoby spojuje hlavní myšlenka, která staví do popředí lidské jednání a praxi. I člověk je chápán jako bytost jednající, myšlenky se ověřují tím, zda jsou prospěšné a pravdivé je pouze to, co se osvědčilo praxí.

Toto praktické myšlení ovlivnilo i řadu osobností v našich zemích. Vlnou pragmatismu byl ovlivněn i Tomáš Garrigue Masaryk. Přestože rád zdůrazňoval praktické ohledy, filozofem pragmatistou však nebyl. Jeho myšlenky nejvíce rozvíjel Karel Čapek, který jako student filozofie napsal o pragmatismu celou seminární práci. Ta bylo o pár let později vydána knižně pod názvem *Pragmatismus čili filozofie praktického života*. Tato kniha má obrovský význam pro českou filozofii, jelikož výrazně přispěla k popularizaci pragmatismu a jedná se o jedno z mála pojednání o tomto filozofickém směru, které je psáno v češtině. Karel Čapek však pragmatismem ovlivnil i řadu svých kolegů z Lidových novin či z okruhu Pátečníků.

Celá diplomová práce je rozdělena na dva velké celky. První část je ryze teoretická, popisuje vznik a hlavní představitele amerického pragmatismu, dále představitele tohoto směru v Čechách, přičemž nejvíce přihlíží k práci Karla Čapka. S touto osobností je velmi úzce spjat i klub Pátečníků, kterému je věnována celá kapitola, kde se popisuje jejich vznik a záměr. Má práce je zaměřena i na milostný život pragmatických autorů, proto se v další kapitole zabývám kontrastem mezi láskou a pragmatismem. Při vypracování těchto kapitol jsem se vždy opírala o odbornou literaturu, která se věnovala pragmatismu, Pátečníkům či psychologii lásky.

Druhá část diplomové práce je zaměřena na praktický rozbor děl pragmatických autorů s přihlédnutím na milostnou tematiku. Zaměřila jsem se především na díla Eduarda Basse, Karla Poláčka a Karla Čapka, kde jsem hledala různé motivy lásky, které jsem následně porovnávala s jejich skutečným milostným životem. Proto hlavní cíl mé práce spočívá v analyzování konkrétních děl pragmatických autorů, prozkoumání okolností vzniku těchto děl a především porovnání milostného života autorů s milostným životem hlavních postav. Láska má důležitý význam jak v dílech, tak i v životě těchto autorů, proto se jí věnuje celá praktická část mé diplomové práce.

1 Pragmatismus

1.1 Dějiny pragmatismu

Začátek filozofického směru pragmatismu najdeme ve 2. polovině 19. století. Za první myšlenky pragmatismu vděčíme americkému filozofovi Charlesi Sandersi Piercovi, který je roku 1878 uveřejnil v *Popular Science Monthly*. Pierce tehdy napsal: „*Jediným úkolem myšlení je vyvolat míru nebo přesvědčení čili zříditi zvyky pro jednání. Abychom plně vyvinuly smysl nějaké myšlenky, stačí určit, jaké zvyky způsobuje; neboť smysl věci tkví prostě ve zvycích, které obsahuje.*“¹ Z toho můžeme vyvodit, že úkolem myšlení je praktický nebo smyslový výsledek. Základem všech rozdílů v myšlení je tedy něco praktického, tudíž praxe dvou lidí je vždy odlišná i přes jejich vzájemně stejné myšlení. Tato Peircova formulace však nestačila na vytvoření nového filozofického stanoviska.

Vlastní pragmatismus můžeme najít především u Williama Jamese, Johna Deweye a taky u Schillera. Pragmatismus jako filozofický směr se poprvé objevil v roce 1896 v knize W. Jamese *The Will to Believe (Vůle Věřit)*. Od roku 1907 pořádá James své přednášky ve Francii, Anglii i Německu a tak pragmatismus proniká do Evropy a stává se jakousi teorií pro demokratické smýšlení politické společnosti, ale i pro filozofické vědy. Pragmatismus se stal ve filozofii velmi populární, neboť zjednodušoval problémy poznání a pravdy. Z politických myšlenek pragmatismu vzniká hnutí nauka demokratická. Jamesova koncepce pragmatismu byla v rozporu s Piercovou prvotní myšlenkou. Přestože byl Pierce zakladatel jména pragmatism, nemohl souhlasit s Jamesovým pojetím tohoto směru, a tak vytvořil vlastní hnutí zvané *pragmaticismus*. Pro Jamesův pragmatismus je zvláštní jeho pojetí pravdy. Za kritéria pravdy považoval hodnotu, úspěšnost a užitečnost. Americká myšlenka pragmatismu však není pro Evropu nikterak nová. Sám James si toto uvědomoval a svou knihu pojmenoval *Pragmatismus, nové jméno pro starý způsob myšlení*.

Zcela jiným pojetím pragmatismu se setkáváme u Johna Deweyeho. Deweye především velmi silně ovlivnil americkou pedagogiku, je představitelem pragmatické pedagogiky a jeho dílo *Demokracie a výchova* je dodnes uznávaná pedagogická publikace. Ve své filozofii se obrací na přírodní vědy a na přímou zkušenost. Nástrojem jednání jsou myšlenky a ty mají pouze instrumentální hodnotu, proto bývá jeho filozofie často nazývaná jako *instrumentalismus*.

¹ ČAPEK, K. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět. Str.:10-11

U pragmatismu si nejde ne všimnout jeho souvislosti s hospodářsko-sociální situací společnosti ve 20. století. Z této situace vyplývají základní teze pragmatismu: *pravdivé je to myšlení, které bylo ověřeno úspěchem. „To zřejmě souvisí s úspěšností a s utilitarismem podnikatelského a obchodního ducha, jemuž, jak pravil Lawson, se američtí myslitelé podřizují.“*² V další tezi můžeme vidět, že pragmatické jednání ve společnosti bylo vždy a filozofické formulace pragmatismu se objevily až později. Druhá teze tedy zní, že *měrou všech věcí je člověk a každý člověk má svou pravdu. Pravda je velice subjektivní názor na určitou situaci. Každý z nás si dokáže své jednání nějakým způsobem obhájit a má tedy svou pravdu. I zloděj si své jednání subjektivně vykládá jako správné. „Svou „pravdu“ měli a podle své „míry“ jednali francouzští státníci, když r. 1894 odsoudili nevinného Dreyfuse. Svou „pravdu“ měli angličtí politikové, když nutkáni mezinárodním konkurenčním zápasem obsazovali svobodou zemi Burů, svou „pravdu“ měli kapitalisté v USA, když dupali americkou demokracii.“*³ Toto filozofické omlouvání právních i mravních předpisů nazval Marx apolegitikou. Podle pragmatistů je pravdivé to, co působí. Co působí více, je tedy více pravdivé. S tím se společnost setkávala po staletí a v dnešní době tomu není jinak. Názor bohatého či výše postaveného jedince ve společnosti je daleko vlivnější než pravda jedince nižšího postavení. Tudíž pravda ztrácí ve společnosti svou objektivitu. Na základě těchto myšlenek dostal pragmatismus řadu pojmenování. Bývá nazýván *„filozofií dolaru a zhanobením pravdy, páchnoucí zemi či nízkým systémem, pro který je dolar nejvyšší a nejhodnotnější pravdou“*⁴, v neposlední řadě bývá nazýván filozofií amerikanismu.

U Schillera se setkáme s odlišným pojetím toho směru. Tento anglický pragmatista zdůrazňuje praktickou stránku a činorodost. *„Každá pravda musí být potvrzena, aplikována čili podrobena užití.“*⁵ Nazval pragmatismus filozofií motorů a apeluje na význam práce a aktivity. Jeho smýšlení pravděpodobně dalo vzniku základního rysu pragmatismu a to je: důraz na praxi, která musí být v souladu s mravním zdokonalením člověka. Schiller velmi zdůrazňoval vůli nad skutečností. Jedině naše snaha, náš zájem a vůle nás donutí přemýšlet. Veškerá pravda či omyl se vztahují k našemu záměru. Pokud náš záměr uspokojuje jisté tvrzení, tak jeví se v naší mysli jako pravdivé. Pravda i omyl jsou intelektuální synonyma pro dobro a zlo. Existují i pravdy apriorní, Schiller je nazývá nadlidské heroiny, *„jež předchází vši lidské zkušenosti.“*⁶ Předcházejí primárně jako požadavky, jako jakási forma lidského úsilí, jako

² LINHAR, J. *Americký pragmatismus*. Praha: Melantrich 1949. Str. 20.

³ Tamtéž str. 21.

⁴ Tamtéž str. 22.

⁵ ČAPEK, K. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět. Str. 40.

⁶ Tamtéž str. 41.

subjektivní potřeba. Pravda i realita rostou současně, ze stejného procesu vznikne pravda i skutečnost. Proto jsou pravda i skutečnost zcela závislé na lidském životě. Jeho humanismus vychází z teze, že člověk je měrou všech věcí. „*ježto tedy člověk je tvůrcem každého tvrzení, a nelze od něho abstrahovat v teorii pravdy.*“⁷ V každé pravdě bychom měli postihnout to, co je dle humanismu velice cenné, a sice zrození pravdy z osobního chtění.⁸

1.2 Hlavní představitelé pragmatismu v USA

Pragmatismus se často zařazuje jako součást filozofie života. Není divu, však taky považuje zkušenost za hlavní zdroj poznání a pravdu vysvětluje jen pomocí jejích důsledků. Filozofie pragmatismu není nikterak novou záležitostí. Mnoho pragmatických metod využívali již světoznámí antičtí myslitelé, např. Sokrates či Aristoteles. Lidské jednání od pradávna v sobě neslo znaky pragmatismu. První oficiální myšlenky či pokus o formulaci pragmatismu pronesl Charles Sander Pierce. Na něho o pár let později navázal William James. Podle těchto představitelů má pragmatismus charakter chodbové filozofie. Pragmatismus je tedy jakási chodba, z níž vede mnoho dveří do různých pokojů, a tyto pokoje představují další směry ve filozofii. Pragmatismem musí tudíž projít každý začínající filozof, ale i filozof, který opouští nějakou filozofickou místnost.

1.2.1 Myšlení Charlese Sanderse Pierce

Charles Sanders Pierce patří k těm americkým filozofům, kteří filozofii používali jako kritiku soudobé společnosti a kultury. Zaměřil se na aktivitu člověka v moderní společnosti. Jeho otec byl profesor matematiky na Harvardské univerzitě a Charles po něm zdědil matematické nadání. Sám Pierce vystudoval rovněž Harvardskou univerzitu, kde nějaká léta i přednášel. Matematický talent po svém otci uplatnil na John Hopkins University, kde přednášel logiku. Než onemocněl nervovou chorobou, tak si na živobytí vydělával prací geodeta. Nakonec umírá na malém venkově, v chudobě a bez ocenění za přínos pro filozofii. K jeho uznání došlo až ve 30. letech 20. století, kdy vyšlo jeho souborné dílo o 30 svazcích nazvané *Collected Papers*.

⁷ Tamtéž str. 41.

⁸ ČAPEK, K. *Pragmatismus čili Filozofie praktického života*. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět. Str. 40 – 47.

Na začátku svých filozofických koncepcí se usilovně věnoval myšlení Descarta. Zcela popřel Descartovu teorii myšlení a poznání a bez ostychu ji nazval sebeklamem a fikcí. Ve své studii *Upevňování víry* se zabývá funkcemi víry (přesvědčení) a pochybnosti tedy tím, jak lidské jednání a prožívání ovlivňuje pochybnost či přesvědčení. „*Neexistuje-li nic takového jako poznání, a musí-li lidé jednat tak, jako musí žít, pak víra je jedinou možnou základnou pro jednání. Ale jak mohou vědět, v co mají věřit?*“⁹ Právě tato otázka se stala středem Pierceových úvah. Z jeho myšlenek však brzy vznikla otázka druhá, a sice jak zabránit lidem věřit v nesprávné věci? Tyto polemiky daly vznik jeho pojednání *Jak učinit naše myšlenky jasnými*. Pierce se ve svých článcích pokusil o definice pochybnosti a víry. Za pochybnost považoval takový stav, který člověka činí neklidným a neuspokojivým. „*Pochybování narušuje zvyk a vede k zápasu a dosažení stavu víry.*“¹⁰ Z takového stavu neklidnosti často chceme přejít právě do stavu přesvědčení. Pochybnost nás nutí ke zkoumání, myšlení, ptáme se, co způsobilo tento náš prožitek a nepochybně chceme celou situaci změnit. „*Funkcí myšlení není dosáhnout poznání, nýbrž pouze ustálit názor, upevnit víru. Vytvořit víru je jedinou funkcí myšlení.*“¹¹ Pierce však tvrdí, že každý správný filozof by měl pochybovat. Pochybností totiž docházíme k novým poznatkům. Opakem pochybování je víra. Víru chápeme jako stav velice uspokojivý a klidný, nechceme ho odstranit ani nikterak měnit. Nutí nás chovat se určitým způsobem, můžeme říci, že předurčuje pravidla našeho jednání. „*Podstatou víry je vytvoření zvyku, jenž bude určovat naše jednání.*“¹² Víra je velice subjektivní záležitost, nikdy nezůstává stejná, často se mění pod vlivem společnosti. Můžeme tedy říci, že naše chování a vystupování přizpůsobujeme tomu, co od nás společnost očekává.

Co se týče teorie poznání, tak poznání můžeme charakterizovat jako adaptaci na prostředí. Proces adaptace je posun od nejistoty k přesvědčení a od přesvědčení k pochybnostem. Je to uzavřený kruh, kdy se ptáme sami sebe, zda jsme se zachovali správně. Nemáme jistotu v našem jednání, a proto čekáme na přesvědčení od společnosti, že vše proběhlo v pořádku. Společnost však musí mít pravé argumenty, aby v našem nitru nedošlo k pochybnostem. Pierce nikdy netvrdil, že člověk a především věda, by měla mít odpovědi na všechny otázky a připouští především omyl vědy i člověka. Rozvíjí tzv. falibilismus, učení o omylnosti vědy i člověka. Podle něho „*existují tři věci, o kterých nemůžeme nikdy doufat, že je dosáhneme zdůvodňováním, totiž absolutní jistoty, absolutní přesnosti a absolutní*

⁹ WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956. Str. 26.

¹⁰ Tamtéž str. 27.

¹¹ Tamtéž str. 27.

¹² Tamtéž str. 27.

univerzálnosti.“¹³ Falibilismus vyjadřuje vztah člověka ke zkušenosti, tento vztah je mnohotvárný. Každý jedinec na stejnou zkušenost reaguje jinak, někdo pochybuje, někdo je přesvědčený ve správnost a přínos zkušenosti. Poznání, ať už vědy nebo člověka, nikdy není absolutní. V mnoho případech více poznání jen dokazuje, jak mnoho ještě nevíme.

Nejvýznamnější Piercovo období je přelom 19. a 20. století. V těchto letech si kladl otázky náboženství a etiky, taky se zamýšlel nad filozofií společnosti. Významný je jeho pokus o zpřesnění svého poznání z oblasti vědy. Studie *Co je to pragmatismus* je plná odpovědí na tyto otázky. Tato studie vyšla v roce 1905 v časopise *The Monist*. V otázce vědeckého zkoumání se pokusil o hlubší filozofické zkoumání experimentálních metod, které jsou založené především na badatelových zkušenostech. Tvrdil, že vědci i v normálním životě mimo laboratoř stále myslí, jako by v ní stále byli. Všechno vnímají jako experiment. Proto chce Pierce aplikovat experimentální metody přírodovědných vědců do filozofie.

V této studii taky objasnil, proč si pro své filozofické myšlení vybral název pragmatismus. Pierce byl v mnoha věcech velmi ovlivněn Kantem a i zde tomu nebylo jinak. Pierce totiž vyšel z Kantových definic termínů „praktický“ a „pragmatický“. Pragmatický znamená vyvozování pravidel na základě zkušenosti. A zkušenost je stavební kámen filozofie pragmatismu.

1.2.2 William James

William James byl významný americký psycholog a vůdčí osobnost americké filozofie přelomu 19. a 20. století. Patří mezi tvůrce filozofického směru pragmatismu, je rovněž zakladatel moderní filozofie náboženství. Studoval lékařskou fakultu na Harvardské univerzitě, po studiích zde přednášel anatomii, fyziologii i psychologii. V roce 1885 se stal řádným profesorem psychologie a filozofie. Pocházel z bohaté rodiny, jeho otec se zabýval teologií a mystikou, bratr byl významný americký prozaik. William James žil několik let v Evropě, především ve Francii, Anglii a ve Švýcarsku, kde taky přednášel své eseje o pragmatismu. Tímto mu vděčíme za rozšíření tohoto směru do Evropských zemí.

Ve svých pracích se snažil charakterizovat proces vědomí (myšlení). Podle Jamese je vědomí aktivita naší mysli, která má především selektivní charakter. Znamená to, že naše vědomí neustále vybírá, třídí, vylučuje a přijímá různé představované objekty. Tato aktivita

¹³ DEWEY, J. *Rekonstrukce ve filosofii*. Praha: Sfinx, 1929. Str. 71.

vědomí či myšlení proto představuje existenci samotného světa. Sám James říká: „*Věnuji pozornost tomu, co mne v toku vědomí zajímá, vybírám tyto počitky, skládám je a dávám jim jména. Stejným způsobem vybírám vztahy mezi těmito uvedenými komplexy počitků. Takto si buduji svůj svět ze svého proudu vědomí.*“¹⁴ Každé vědomí má své ohraničení, ale i ohnisko. V ohnisku jsou představované objekty velmi reálné a směrem k ohraničení se stávají více nejasné. Naše vědomí je schopno postihnout proud představ, přičemž tyto představy začínají v ohnisku jako velice živé, a v ohraničení jsou to představy nejasné. Jamesova teorie okrajů a lemů psychický zážitků se zabývá chápáním přítomnosti a reality. Definiuje přítomnost jako strukturu, která tvoří celek vlastní přítomnosti a nedávné přítomnosti. Nedávná přítomnost ztratila svou novost, ale ještě zdaleka celá neodplynula, proto obsahuje hlavně nejasné vědomí. Ve svém článku *Vnímání reality* ukazuje subjektivní charakter své filozofie. „*Realita znamená prostě vztah k něčemu emocionálnímu a činnému životu. V tomto smyslu vše, cokoliv vzrušuje a podněcuje náš zájem je reálné...Základ a původ veškeré reality je tedy subjektivní, jsme to my sami.*“¹⁵

Zájem tvoří hlavní složku poznání a zkušenosti. Člověk je schopný vnímat jen to, co v něm vzbudí zájem. A proto vnímání značně formuluje mysl. Při tomto procesu opět dochází k selekci. Naše mysl si vybírá jen ty představy, která dokáže pochopit a zařadit do paměťových stop. Taková zkušenost, která se v mysli nepodrobí selekci, působí především chaos a náš zájem o tuto zkušenost opadá.

Ve svém učení se James taktéž obracel na Kanta. Často vycházel z jeho teorií, které podrobil kritice, což mu pomohlo formulovat své vlastní závěry. V teorii poznání vystupoval proti Kantově tradici, která se zabývá sjednocujícím „já“. Toto podstatné já každé osobnosti totiž sjednocuje všechny vjemy a představy ve zkušenost. Podle Jamese však dokážeme sjednocovat představy ve zkušenosti díky tomu, že vnímáme vztahy mezi různými entitami.

Ve své studii *Pragmatické pojetí pravdy* popisuje pravdivost jako událost. Myšlenky se stávají pravdivými až událostmi, které nám danou myšlenky ověřují. Platnost dané myšlenky závisí na jejím potvrzení. Hledání pravdy a zkušenosti je složitý proces. Pravdivé jsou především takové myšlenky, které nám pomáhají vyrovnat se s realitou, které umožňují, aby náš život odpovídal nějaké zkušenosti. „*Vše co je zažito, je reálné, vše, co je reálné, je zažito. Celý svět je udělán z jedné látky, z látky čisté zkušenosti.*“¹⁶

¹⁴ WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956. Str. 74.

¹⁵ Tamtéž str. 75.

¹⁶ ČAPEK, K. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět. Str. 49.

Jamesova rodina byla velmi církevně založená. Již na začátku jsem zmínila, že se jeho otec zabýval teologií, sám William James byl zakladatelem moderní filozofie náboženství. Od mala vyrůstal v protestantské církvi náboženské, což se odrazilo v jeho další tvorbě. V souboru esejů *The Will to Believe* (Vůle věřit) zmiňuje, že dosud neexistuje žádná vědecká metoda, která by dovedla změřit, zda věříme příliš málo nebo příliš mnoho. Otázka víry souvisí s konkrétní situací člověka. Především ve zlých dobách se člověk dovolává Boha daleko intenzivněji, než v dobách pohody a míru. Víra taktéž souvisí s hodnotami člověka, kdy člověk jedná podle toho, jak moc věří, že jeho chování má smysl a význam a není v rozporu s církevními zásadami. Víra souvisí především se schopností udělat životně důležité rozhodnutí. I v takovém případě lidé nechávají odpovědnost za své rozhodnutí na vyšší moci. Aby mohl mít člověk svobodnou vůli, musí mít víru v tuto svobodu. Každý jedinec má právo věřit. Je to užitečnost naší víry, kdy dokážeme věřit i bez racionálních důvodů. Smysl lidskému životu dává vztah člověk s Boha, nikoli Bůh samotný.

1.2.3 John Dewey

John Dewey byl americký filozof, psycholog a reformátor vzdělávání. Je považován spolu s W. Jamesem a Ch. S. Piercem za zakladatele pragmatismu a byl jeho nejvýznamnějším představitelem v USA. Studoval na Univerzitě ve Vermontu, účastnil se postgraduálního studia na John Hopkins University, kde byl značně ovlivněn Hegelovou filozofií. Na Michiganské univerzitě vytváří svou první verzi pragmatismu, kterou nazval experimentalismus. Jako vedoucí katedry filozofie na Chicagské univerzitě se zabýval teorií poznání i pragmatismem, kterému dává název instrumentalismus. Jeho filozofické dílo získalo velmi brzy velký mezinárodní ohlas. Jako reformátor školství si pokládal otázky pojetí výchovy a vzdělávání. Klad důraz na sepětí učiva s obyčejným životem a praxí.

Na přelomu 19. a 20. století uvedl svou první verzi instrumentalismu. „*Druhým stupněm Deweyova důkazu je nahrazení opravdové vědecké metody pragmatickou nebo instrumentální metodou prospěšnosti v cílech a prostředcích.*“¹⁷ Svou novou filozofii definoval jako proces, pomocí něhož se člověk může přizpůsobovat okolnímu prostředí a díky tomu může ověřovat hypotézy, které mu pomohou řešit problémy a konflikty. Tyto přirozené reakce jedince na podměty z vnějšího prostředí nazval myšlení a poznání, které mají instrumentální charakter,

¹⁷ WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956. Str. 166.

což umožňuje dosahovat výsledků a kontrolovat situace tím vzniklé. Zvládat situace člověku pomáhají všechny úsudky, které mají praktický charakter.

Dewey se snažil spojit svůj instrumentalismus s behaviorální teorií a tím vznikla jeho teorie významu. Významy jsou postoje a způsoby chování k faktům. Důležitost přiklání aktivnímu experimentu jako základnímu prostředku k ověřování významu. Jeho teorie zkušenosti nestaví na počtcích a vjemech. Zkušenost je podle Deweye neustálé působení prostředí na člověka a ten nějakým způsobem opět reaguje na stávající prostředí. „*Věci jsou tím, jakou o nich máme zkušenost. Jsou tím, jak na ně člověk reaguje. Kámen je něco, s čím se hází, nebo s čím se staví. Předmět je tím, k čemu je dobrý s lidského hlediska. Je něčím, co je rozlišeno ze zkušenosti pro svou užitečnost nebo příjemnost.*“¹⁸ Zkušenost má praktickou funkci, není to jen pouhé poznání. Zkušenosti se podílejí na utváření lidské osobnosti. Minulé zkušenosti používáme k tomu, abychom z nich vytvořili nové zkušenosti pro budoucnost. Ze zkušeností se často člověk polepšuje a tím sám sebe zdokonaluje.

Při shrnutí Deweyho pojetí zkušenosti, dojdeme k základním rysům:

1. Zkušenost je praktická adaptace člověk na prostředí
2. Ve zkušenosti se projevuje individuální i sociální, subjektivní i objektivní jednota.
3. Zkušenosti se neobrací jen do minulosti, ale i do budoucnosti. Má teda retrospektivní i projektivní charakter.
4. Zkušenosti se neustále rozvíjí.¹⁹

Za vrcholné období jeho filozofického myšlení považujeme jeho eseje o poznání. „*Poznání je praktickým, a nikoli skutečným poznáním objektivního světa: Nemáme utíkat před podmínkami a událostmi, ani je jen pasivně přijímat; máme jich řídit a využívat jich. Jsou buď překážkami pro naše cíle, nebo prostředky pro jejich dosažení.*“²⁰ V poznávacím procesu člověk nemůže být pasivní, ale naopak. Musíme být aktivní, abychom ovlivnili svět. Funkcí poznání je tvořit nové struktury, nikoli zachycovat již existující. Poznání se neodehrává v naší izolované mysli, ale v sepětí kultury a přírody. Mysl není entita, která na nás působí z vnějšku. Mentalita člověka se odráží z interakce mezi ním a okolním světem.

Americký pragmatismus se zaměřoval na Deweyho pojetí filozofie a praxe a jejich vztahem. Soustřeďuje se na vztah filozofa s jeho vlastním životem. V Deweyho pragmatické koncepci není filozofie věda abstraktní, je to přímý život. Aby každý organismus přežil, musí

¹⁸ WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956. Str. 163.

¹⁹ Dějiny filozofie: Americký pragmatismus. [online]. [cit. 2015-02-04]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2012/PH1210/DejinyfilosofiePragmatismus.pdf>

²⁰ WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956. Str. 168.

byť schopen adaptovat se podmínkám vnějšího prostředí. Z této myšlenky Dewey vyvodil tezi, že změna je nejzákladnější potřeba k přežití. Na konci svého života hlásal, že jeho filozofie je pouze výtvořem jeho osobních zkušeností.

1.3 Pragmatismus u nás

Evropský pragmatismus se značně liší od původní americké filozofie. Americký pragmatismus čiší optimismem, s čímž se u evropského pojetí neseťkáme. Evropa se v začátcích 20. století setkala s dělnickým hnutím a s hospodářsko-sociální krizí, která později vyústila v 1. světovou válku. Život v Evropských zemích nebyl zdaleka tak uspokojivý, není proto divu, že životní pesimismus se promítl i do filozofie. T. G. Masaryk ve svých eseích *Moderní člověk a náboženství* popisuje vnitřní nesourodost a rozvrácenost buržoazní inteligence, ke které sám patřil. Popisuje její bezprogramovost, která vede k oslavě společnosti takové, jaká skutečně byla. V protikladu této oslavy se buržoazní inteligence projevovala skrytou nenávistí ke všemu, co jen zdaleka souviselo s Velkou říjnovou revolucí, nenávistí k Sovětskému svazu a strachem před silami komunismu. Těmito slovy charakterizoval společnost prvních desetiletí 20. století. Společnost se snažila z této situace uniknout. Útěk ze současného stavu představovala pragmatická oslava života a jeho vitality. Šlo především o romantický útěk před zlou moderní civilizací. Tito filozofové, básníci i spisovatelé utíkali k životu proto, že sami ztratili naději a smysl vlastního života. V životní beznaději považovali vše za fikci, nedoufali v přítomnost pravdy, lež se stávala pravdou, protože lidem prospívala.

Pragmatismus profesor Fischer usměřňoval spíše k empirismu nikoli k materialismu. Jeho filozofický vývoj je po Jamesovi a Schillerovy důkazem toho, že od empirismu je velice snadné přejít v idealismus a metafyziku. Pravdou je, že s filozofií pragmatismu se vyrovnával velmi těžce, proto se rozhodl vypracovat vlastní filozofický systém, který nazval skladebná filozofie. Z názvu lze odvodit, čím se tato filozofie zabývala. Navazovala na strukturální vědy, které upřednostňují celek před částmi. Kromě Fishera byl pragmatismem ovlivněn Ferdinand Pelikán a behavioristicky orientovaný Václav Příhoda. Dvojklanost pragmatismu se velmi výrazně objevuje u jeho hlavního českého představitele, a sice Karla Čapka.

1.3.1 Filozof Karel Čapek

Karel Čapek je nejvýznamnější představitel pragmatismu v českých zemích. Na jeho literárním odkazu, ale i v jeho filozofické činnosti, lze pozorovat dvojznačnost českého pragmatismu. Čapek začíná svou uměleckou činnost velice odvážně. Jeho odvaha však byla pouhá přetvářka. Brzy pochopil, že jeho osud je trápení, vrací se k pesimismu a nejistotě, je mu souzeno, aby trpěl. „*Filosofie je Čapkovi formou úniku k duchovním hodnotám a proto též příkladem jak překonávat umdlený, drtivý a bezohledný život. V pragmatismu hledá Čapek klad, který nenachází v životě; chce přitakávat životu alespoň rozumově, když citově a volně je nahlodán pesimismem.*“²¹ U Čapka se stále více rozvíjí jeho fatalismus. Dokonce jím obhajuje i kapitalistické vykořisťování. U Čapka je znám jeho strach z civilizace, před kterou utíká. Popírá zlepšování lidského života civilizačními vynálezy. Tyto lidské výrobky člověku nijak nepomáhají, ale ničí jeho život. Ve své filozofii se odvrací od důležitých otázek k obyčejnému životu nekomplikovaných lidí.

Čapkův vývoj ve filozofii pragmatismu je typický. Od počáteční skepse a utrpení přechází k obyčejnému živočišnému spokojení. „*Je to únik k lacinému romantismu, jež Šalda nazval šosáctvím.*“²² Jeho filozofie představuje únik, ve kterém hledá kladnou stránku svého života. Tu však nenachází, jelikož jeho vnitřní svět je rozkol a pesimismus. Čapek velmi oceňuje Schillerův humanismus. Podle Čapka nelze pravdu označit za shodu se skutečností, pravda je shoda s člověkem, který ji vytvořil. Člověk je svobodný tvor. Ve svobodě viděl Čapek sílu a moc, přesto musí být člověk za svá morální rozhodnutí zodpovědný a to je velmi obtížné. Přestože je svoboda nejdůležitější věc v životě člověka, nese s sebou mnoho odpovědnosti. Za hlavní životní úkol člověka považoval důvěru, i když sám Čapek světu nikterak nedůvěřoval. Pragmatismus by se měl tedy zabývat pojmem víry. „*Není snad nic poučnějšího pro pochopení Čapka, než toto neustálé tíhnutí k víře a důvěře.*“²³

Čapek se pragmatismem zabýval již na vysoké škole. Jako student filozofické fakulty se pragmatismu věnoval ve své seminární práci, které poprvé vyšla v roce 1918, a sice na pokračování v Národních listech, později i knižně pod názvem *Pragmatismus čili filozofie praktického života*. Nicméně tuto seminární práci napsal pod vedením Františka Krejčího, který se o pragmatismu v té době hodně zajímal. Krejčí opravdový pragmatismus přisuzoval pouze filozofii Williama Jamese. Zkušenost má být fyzická, dále pak vědecká, ale především

²¹ LINHART. J. *Americký pragmatismus*. Praha: Melantrich 1949. Str. 206.

²² Tamtéž str. 206.

²³ Tamtéž str. 207.

psychická a náboženská. V své seminární práci se Čapek dovolává jmen jako James, Dewey a Schiller. Velkou pozornost věnoval pragmatickému pojetí pravdy. Pravda je to, co považujeme za dobré a prospěšné v našem životě. Čapek zdůrazňuje, že se nemáme zabývat otázkou: Co je pravda? Musíme se zabývat tím, proč máme něco pokládat za pravdivé a něco ne. Čapek nikdy nepřijal za své pragmatické pojetí poznání. Dokonce tvrdil, že pragmatismus selhává v tehdejší myšlení společnosti. Čapek označil pragmatismus jako vůbec první filozofický projev Ameriky. Až s tímto směrem se Amerika dostala do podvědomí světové filozofie. My vděčíme Karlu Čapkovi, že se pragmatismus dostal do české literatury a filozofie.

1.4 Pragmatismus a láska

Zatímco pragmatismus se snaží vystihnout podstatu poznání a pravdy a klade důraz na zkušenost a na praxi, psychologie emocí a lásky zdůrazňuje spontaneitu. V lásce nám mnoho věcí nedává smysl, přesto prožíváme velmi libé a intenzivní emoce. Dále by se proto říci, že láska a pragmatismus jsou dvě naprosto odlišné entity. Mnoho významných pragmatistů a zakladatelů tohoto směru, se však otázce emocí a lásky věnuje ve svých statích.

Ch. S. Pierce se v 80. letech 19. století snažil zpracovat naprosto nové pojetí evoluce. Za základní jednotku veškerého dění považoval psychické procesy. Snažil se popsat sepětí nutnosti a náhody, zvyku a spontánnosti, mechanismu a citu. Podle evolucionistů dochází k tomu sepětí pouze během erotické lásky, která spojuje pud, instinkt a zaujetí, „*stává se výběrem na bezmezném ploše instinktu, který se pokouší stále do nekonečna rozšiřovat počet objektů, které ho ukájejí.*“²⁴ Psychickým jevům přikládal Pierce až takovou důležitost, že veškeré fyzikální události nazýval jen nerozvinutými formami událostí psychických. Za základní vlastnost protoplazmy považoval cítění, které označil jako hybný proces materiálních procesů. Všude tam, kde se vyskytují spontánní náhody, je ve stejné míře zastoupeno i cítění. Všechny fyzické a psychické události se nám z vnějšího světla jeví jako hmota, z vnitřního hlediska jako cit. Pierce vyznačil tři způsoby, díky kterým dochází k vývoji (evoluci). Patří sem *tachismus* neboli evoluce prostřednictvím náhody, „*kteřá musí vést ke vzniku evoluční kosmologie, ve které jsou všechny pravidelnosti přírody a vědomí považovány za produkty vývoje.*“²⁵ *Anakismus*, evoluce prostřednictvím mechanické nutnosti. A nakonec *agapistická evoluce* probíhající díky tvořivé

²⁴ NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Vyd. 1. V Praze: Triton, 2012. 501 s. ISBN 978-80-7387-614-2. Str. 407.

²⁵ Dějiny filozofie: Americký pragmatismus. [online]. [cit. 2015-12-09]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2012/PH1210/DejinyfilosofiePragmatismus.pdf>

lásce. Ovšem již Platón definoval tři druhy lásky, a jedním z nich je agapé (obětavá láska k bližnímu). Zde můžeme vidět, jak se značně liší pojetí původně stejného smyslu. Velký význam v evoluci má podle Pierce svoboda a láska a jejich vzájemné sepětí. V své eseji *Evoluce a láska* se zabývá křesťanským pojetím lásky. Zmiňuje zde Evangelium Sv. Jana, které podle Pierce nese znaky agapistické evoluce. V tomto Evangelium hovoří Sv. Jan o tom, že Bůh poslal na svět svého syna nikoliv, aby jej soudil, ale aby tento svět spasil. „*Jan vydával svědectví o něm a volal: To je ten, o němž jsem pravil, ten, který pro mě přijde, je přede mnou, neboť byl dříve než já. Z jeho plnosti jsme všichni obdrželi, a to milost na milost.*“²⁶ Proto veškerý vzestup může vzniknout pouze z lásky. Pierce tímto posunul lásku do zcela jiné dimenze. Postavil ji na úplný začátek vzniku světa. Můžeme říci, že láska byla a je hybnou silou vývoje všech forem života. Je taky důležitým faktorem mravního rozvoje společnosti. Pierce postavil lásku mezi krutost světa a negativní důsledky průmyslové civilizace v USA. Tímto se snažil popsat končící 19. století jako století ekonomiky, dostatku jídla a pohodlí nikoli pro lidi, ale pro lidský rozum.

William James se ve svém díle *Základy psychologie* věnuje mimo proudu vědomí i popisem emocí a vůle. Jako lékař zdůrazňoval především fyziologický původ emocí. Emoce vznikají jako odraz našich fyziologických pochodů. Cítíme bolest, a proto pláčeme. „*Naše tělesné změny následují ihned po vnímání vzrušivého faktu, a že to, jak pocítujeme tyto změny, když se vyskytnou, jest emoce.*“²⁷ Ve své koncepci teorie poznání, která kriticky vstupuje do Kantova pojetí sjednocujícího já, James tvrdí, že sjednocení je možno díky tomu, že pocítujeme vztahy mezi entitami. Pokud existují vztahy, existují i city, díky kterým poznáváme vztahy. James rozdělil vztahy na slučovací, podmiňovací a instrumentální. Problém poznávání vztahů nastává v pojetí empiriků, kteří pocítování vztahů popírali. Oproti nim intelektuálové tvrdili, že vztahy jsme schopni poznat, ale prostřednictvím rozumu a intelektu, nikoli emocemi. James tvrdil, že mimo pevných věcí, které nás obklopují, žijeme taky ve světě věcí neviditelných, jako je fantazie a mýty a především mezilidské vztahy.

I Karel Čapek se ve své *Filosofii praktického života* zmiňuje o důležitosti lásky a to hned ve dvou statích. V kapitole o humanismu F. C. S. Schillera zdůrazňuje, že zájem humanismu se týká člověka v poznávacím procesu. V každém poznání se odráží subjektivita dotyčného. Realitu máme hledat „*v milování a doufání, v toužení a chtění, věření a pracování.*“

²⁶ *Nový zákon: český ekumenický překlad*. 2. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2014. 265 s. ISBN 978-80-87287-81-1. Str. 133.

²⁷ WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956. Str. 80.

²⁸ Musíme však rozlišovat skutečnost přírodních entit od skutečnosti osobního, vnitřního života člověka. Tyto dvě reality nikdy nesmí být zaměňovány, neboť nejsou stejné úrovně. V kapitole Pragmatistický reletavism si Čapek pokládá otázku, zda pragmatismus definuje nějaký ideál života. Pokud hledáme v pragmatismu obraz života, najdete takový život, který žijeme dnes a zítra, jinými slovy najdeme jen dílčí cíle lidského bytí. Je jen na každém z nás zda v našem všedním životě najdeme „*city důvěry, jistoty, životní radosti, záblesky heroismu a spontánnosti a mnoho jiného, co jsme zvyklí promítati v konečný „ideál“*“. Je k tomu ovšem nutno nepohrdati ani sebou ani jinými, je třeba lásky i důvěry k člověku, vlídnosti i družnosti, demokratismu a pražádné hypochondrie.“²⁹

Lásku lze definovat mnoha způsoby. Každá filozofie si ji vykládá po svém. Jedno je však pro její definici společné, a sice že se jedná o velmi intenzivní emoci, která vyjadřuje náklonost a silné zaujetí. „*Slovem láska, tak prostým a s tak málo písmeny, označuje se nescíslné množství jevů, tak od sebe odlišných. Jedno a totéž slovo chrání a jmenuje tu nejrozmanitější emocionální faunu.*“³⁰ Pro lásku je velmi typická vášeň neboli touha. Vášeň má ohromnou sílu a dokáže ovládat chování a jednání jedince. Vášeň se nemusí vždy nutně týkat jen vztahu dvou osob. Vášeň se může projevat i ve vztahu k předmětům, činnostem či myšlenkám. Známe vášnivé fotbalisty, vášnivé čtenáře, kuchaře a mnoho dalších. Antická filozofie se poměrně intenzivně věnovala vášni. Buď byla považována za něco negativního, čeho je třeba se zbavit, nebo byla považována za sílu, která nutí člověka k činnosti. Platon popsal vášeň na spřežení dvou koní. Bílý kůň představuje rozum, černý kůň vášeň a kočí má velmi obtížnou úlohu, takovéto spřežení ovládat. Vášeň má nesmírnou moc hýbat člověkem i světem, může být ničivá i tvořivá, je jen otázkou rozumu, zda povolí brzdy a ponechá vášeň bez dozoru, nebo nad ní naopak převezme velení.

Mnoho autorů správně rozlišuje lásku od zamilovanosti. „*Zamilování je nižší stav ducha, jakýsi druh přechodné duševní slabosti.*“³¹ Při zamilovanosti naše mysl ochabuje, je takřka znehybněna a obzor našeho světa je zmenšen pouze na jednu osobu. Je zmenšen na touhu být spolu, promíjet chyby, na důvěru a obětavost. Typickým faktorem zamilovanosti je zrychlený tlukot srdce, tlak v žaludku a touha po sexuálním styku. „*Zamilování se teda souvisí se záplavou hormonů a dalšími biochemickými látkami, dochází ke stavu jakéhosi omámení, zvýšené senzitivity a euforické závislosti, z níž se vyvíjí touha být v kontaktu s erotickým*

²⁸ ČAPEK, K. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět. Str. 46.

²⁹ Tamtéž str. 75.

³⁰ NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Vyd. 1. V Praze: Triton, 2012. 501 s. ISBN 978-80-7387-614-2. Str. 406.

³¹ Tamtéž str. 411.

objektem, dotýkat se ho a být jím dotýkán.“³² Zamilovanost je vždy jen dočasný stav. Poté co nás opustí toto pomíjivé uspokojení, začne nám tato emocionální láska chybět. Je totiž středem naší přirozenosti. Chtít být milován, chtít cítit lásku je vrozený stav. Láska je něco, co partnerům zbyde po odeznění původní zamilovanosti. V tomto okamžiku láska začíná tvořit něco nového, oba partneři se začínají přizpůsobovat, tolerují chyby a nedostatky jeden druhého. „*Láska se rodí z poznané, pociťované podobnosti. Protože Eva byla kusem jeho těla, mohl ji Adam milovat.*“³³ Z této podstaty vyplývá, že každý z nás má sklon milovat to, co je mu podobné. Často dochází k vnitřnímu posunutí citů. Milující začne objevovat v milovaném svou vlastní projekci. Toto citové posunutí označujeme za prvotní signál pro vznik lásky.

Člověk, který hledá opravdovou lásku, nesmí být ani pragmatistka ani idealista. Idealisté očekávají od lásky jen krásné zážitky, představují si ji jako věčnou zamilovanost, která nemůže nikdy skončit. Zamilovanost je však pouze jedno stádium lásky, byť třeba to nejkrásnější, ale nikoliv to nejdůležitější. Pokud idealista začne pociťovat ztrátu zamilovanosti, propadne panice a doslova utíká z boje a začíná hledat další novou lásku. Idealista se vyhýbá odpovědnosti a jen málokdy dokáže hledat chyby sám na sobě. Z idealistů se velmi často stávají tzv. fluktuanti lásky, kteří nejsou schopni navázat dlouhodobý vztah.

Pragmatistům na zamilovanosti vůbec nezáleží. Své protějšky si vybírají vždy jen z rozumu a od partnerství očekávají prospěch. Mají neustálou potřebu sledovat užitečnost vztahu, což výrazně narušuje jejich subjektivní prožívání. Pokládají si otázky, zda se jim vztah vyplatí, pokud mají pocit, že ne, jdou od toho pryč. U pragmatistů musí benefity vztahu převažovat, než kdyby zůstali sami. Pragmatisté pociťují odpovědnost ke svému vlastnímu „já“. Nebudou se pouštět do partnerství, pokud budou mít pocit ohrožení svého vlastního pohodlí a volnosti.

³² Tamtéž str. 417.

³³ Tamtéž str. 410.

2 Pragmatická generace v české literatuře

2.1 Problematika vymezení generace

Pojem generace je velice problematický z hlediska jeho vymezení. Co vlastně generace je z hlediska časového a osobnostního? Generace sdružuje stejně staré lidi, kteří jsou mimo věkovou kategorii spjati i stejnými životními osudy a zkušenostmi, což se odráží v jejich světovém názoru, životním postoji. Za generaci považujeme i skupiny autorů různého stáří, kteří jsou spojeni almanachem či programovou statí. Básníci buřiči z přelomu 19. a 20. století mají významné představitele i z jiných generací jako je Petr Bezruč nebo Josef Svatopluk Machar.³⁴ Je patrné, že tito autoři jsou si časově vzdálení, proto tento fakt nutí literární teoretiky k zavedení pojmu mezigerace.

*„Vystupuje ovšem v poslední době dost nových lidí ve výtvarnictví i v literatuře. Převládá však jakýsi dojem, že nic význačného se tím neděje, ačkoli něco význačného by se mělo dít. Nebylo by tedy možné prohlásit tyto nové lidi za generaci... Co nejzajímavějšího při tom, že oni mladí lidé sami jsou trápeni tou otázkou, jsou-li generací.“*³⁵ Jindřich Chaloupecký popisuje důležitost literární generace. Autoři, kteří tvoří zároveň, jsou však často ovlivněni jeden druhým, a tím vytvářejí mantinely generace. Musíme si však položit otázku, zda je to pro literaturu přínosné? Pokud literární generace svého nového člena nasměruje jasným směrem, s největší pravděpodobností zůstane jeho tvorba v rámci mantinelů generace, přestože je čtenáři požadována mnohostranná literární tvorba.

Každá generace má svého čelního představitele. Další důležitá otázka zní, zda se generace utváří kolem autora, nebo vzniká později na základě vzniku podobných děl jiných autorů? Mácha ve svých letech nebyl nikterak pochopen. Jeho přínos ocenili až mladí lidé a dožadovali se dalších podobných (moderních) děl. A tak vznikla generace Májovců. Podobné je to i s generací Čapkovskou, která nese mnoho jmen pro tentýž okruh autorů např. pragmatická generace, pátečníci, demokratický proud české literatury, autoři Lidových novin aj.

³⁴ Buriánek, F. *Generace buřičů*. Praha, Universita Karlova 1968. Str. 14.

³⁵ CHALUPECKÝ, J. *Obhajoba umění 1934-1948*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0322-2. Str. 110.

2.2 Čapkovy Pátečníci

„Pátečníci byli kavárenskou společností, přenesenou do bytu slavného českého spisovatele. Nebyli ani ideovou, ani uměleckou nebo politickou jednotkou. Neměli ani řád, ani program. Často se hádali o kozí chlup a mlčeli, šlo-li o vážnou věc...“³⁶ Takto definoval Pátečníky František Kubka. Již ze samotného názvu tohoto uměleckého uskupení můžeme mnohé odvodit. Pátky u hostitele Karla Čapka vznikly tak, že se ve čtvrtek odpoledne začali v bytě v Říční ulici č. 11 na Malé Straně scházet spisovatelé. K Čapkům do bytu tehdy pravidelně docházel Fráňa Šrámek, později Peroutka, Vančura i mladý Adolf Hoffmeister. I Fráňa Šrámek zaujímal v této společnosti důležité místo. Sám napsal báseň Karlu Čapkovi, otištěnou v Lidových novinách roku 1938: „*Chodil jsem do Říční, chodil jsem do Úzké, teď budu chodit na Vyšehrad, s tebou si, Čapku zaskočený, popovídat.*“³⁷ Pravidelných hostů stále přibývalo a nebyli to jen spisovatelé, ale i kantoři, doktoři, žurnalisté a malíři. Tato velmi pestrá společnost si potrpěla na černou kávu a na polemickou výměnu názorů.

První schůzky můžeme datovat do podzimu roku 1924. Ovšem při studiu Čapkova života zjistíme, že schůzky probíhaly již v roce 1923. Právě setkání z tohoto roku můžeme považovat za prvopočátek vzniku tradičních Pátečníků. Když se oba bratři Čapkové přestěhovali z Říční ulice do vily na Vinohradech, tradiční páteční schůzky nabyly oficiálnosti. Každý pátek ve čtyři hodin odpoledne se scházela vybraná společnost v přízemní místnosti vily bratří Čapků. Během schůzek se pila silná černá káva, někdy i slivovice, kterou Čapkovi posílal jeho čtenář z Moravského Slovácka. Sám hostitel Karel Čapek mnohé osobnosti oslovoval a vzal je na tyto schůzky. Roku 1925 oslovil svého jmenovce Karla Matěje Čapka Choda: „*Už jsem vám jednou říkal, že každého pátku o čtyřech vařívám dobré černé kafe pro dobré černé, plavé i šedé lidi.*“³⁸ Zcela jinak vypadaly schůzky Pátečníků za účasti T. G. Masaryka. Vůbec poprvé poctil Čapka svou návštěvou 19. března roku 1926. „*Shromáždili se trochu dříve než obvykle a Karel kolem čtvrté odpoledne vyšel před dům, aby ho přivítal. Bylo téměř jisté, že prezidentovo auto bude muset zabrzdit buď nahoře u remízy, anebo dole v nově budované ulici. Zmýlil se. Starý pán přišel z Hradu pěšky.*“³⁹ Přítomnost samotného prezidenta brzdila konverzaci, na kterou byli Pátečníci běžně zvyklí. Například se v přítomnosti prezidenta nebavili o ženách, neříkali si anekdoty, vypouštěli politická témata. Masaryk však vnášel do

³⁶ KUDĚLKA, V. *Pátečníci*. Tvorba 1989, č. 29. Str. 1.

³⁷ JANÁČEK, P, ed. *Pátečníci a Karel Poláček: sborník příspěvků ze symposia: Rychnov nad Kněžnou, květen 2001*. Vyd. 1. V Boskovicih: Albert, 2001. 285 s. ISBN 80-7326-003-4. Str. 77.

³⁸ Tamtéž str. 74

³⁹ Tamtéž str. 85.

pátečnických schůzek nová témata. Často seznamoval Pátečníky s průběhem svých setkání s politiky či se zabýval celosvětovými problémy.

Ať už Pátečníci chtěli nebo ne, tvořili elitu našeho národa v době první republiky. U Čapka se scházeli představitelé tehdejší inteligence. Proto se Pátečníci stali terčem mnoha útoků ať už politiků, nebo novinářů. Nejvýraznější byl střet Pátečníků se Šaldou. F. X. Šalda vystupoval proti této společnosti statí *Kávová společnost propírá českou kritiku*. Šalda se ohrazuje vůči klevetám, které Čapek šíří. „*Kdyby Čapek chtěl opravdu diskutovat a ne klevetit, musel by nejprve znát, co píše.*“⁴⁰ Šalda nekritizuje celou pátečnickou společnost, nýbrž se výrazně ohrazuje jen proti dvěma členům, proti Karlu Čapkovi a Josefu Kodíčkovi. Šalda byl opravdu významný polemik a provokatér, když ve své stati otištěné v *Přítomnosti* hned na začátku píše, že „*o legendární společnosti pátečníků ví jen něco málo z dalekého doslechu.*“⁴¹

Mnoho osobností však vzpomíná s úctou na tato setkání. Roku 1939, uprostřed války, popisuje z americké emigrace Jan Münzer atmosféru pátečnických setkání:

*„Kdo moh by zapomenout na tvé pátky,
jež ve svátky se měnily, když někdy
i Masaryk si přišel povídat?
My cítili jsme tehdy, jakým blahem
je demokracie. Co v učebnicích
se o ní říká, nevím: já ji prožil,
když mezi námi seděl otec vlasti
a každý mohl mluvit s ním a mohl
i přít se s ním.“*⁴²

Všichni pátečníci smýšleli demokraticky, cítili se svobodně, mohli diskutovat zkrátka o všem. Proto často bývají označováni jako demokratickou proud v české společnosti i literatuře. Díky Karlu Čapkovi byli ovlivněni i pragmatismem. Někteří byli ovlivněni více, jiní méně. Nejvíce pragmatismus postihl Čapkovy kolegy z novin, zejména Eduarda Basse a Karla Poláčka. U obou se pragmatismus promítl jak do jejich tvorby, tak i do životních postojů. Přesto Poláček ani Bass nebyli těmi ryzími pragmatisty, jako byl Karel Čapek. V mnoha životních okamžicích jednali sice pragmaticky, ovšem nikdy nevynikli jako pragmatičtí filozofové.

⁴⁰ Tamtéž. 89.

⁴¹ Tamtéž str. 90.

⁴² Tamtéž str. 8.

Filozofie umožňuje, aby cokoliv bylo pravdivé. Pátečnické schůze byli především polemického charakteru. Všechny vyřknuté názory byly přijímány. Poláček ani Bass neměli pocit, že by jejich myšlenky zastávaly výjimečné ohlasy u ostatních kolegů. Jediným filozofujícím pragmatistou byl tedy Karel Čapek, přestože se i ostatní Pátečníci označují za pragmatisty. Není pochyb o vlivu Karla Čapka na své kolegy a přátele. Přesto každého ovlivnil jiným způsobem. Mnoho jeho Pátečníků přijímalo pragmatismus nikoliv jako životný směr a filozofii pravdy a poznání, ale spíše jako možnou variantu k řešení svých životních problémů.

3 Eduard Bass

Eduard Schmidt, konferenciér, kabaretiér, veršující šéfredaktor. Téměř celý svůj život věnoval novinářině, činnosti s jednodenní životností. Novinám věnoval všechny své síly a nijak se netajil zaujatostí pro svou práci. Často překvapoval své kolegy ale i čtenáře rozsahem svých vědomostí. „*Eduard Bass hodně znal, ale jeho mimořádné vědomosti by mu nebyly vůbec nic platny, kdyby byl neměl ducha, kdyby byl neměl vrozený humor.*“⁴³ Jeho pracovním úspěchům předcházela velká dřina, podrobné výpisky z nastudované literatury, zápisy o nejrůznějších oborech lidské činnosti, bohatá kartotéka historických událostí. Při vši této práci se Bass nikdy neodcizil humoru. Pod jeho vážným knírem se často skrýval úsměv. Ve 20. letech byl velmi okouzlen cirkusovými náměty, vedl si podrobnou kartotéku o různých cirkusových profesích a výkonech, detailně zaznamenal cirkusové prostředí. Pro mnohé z nás se cirkus jeví jako romantická představa kočovného života. Pro Eduarda Basse je cirkus nebezpečná práce, která stojí za tvrdě získanou dovedností. O cirkuse vždy hovořil s velkou pokorou a úctou.⁴⁴

Eduard Bass byl člověk velmi pracovitý. Při setkání s jakýmkoliv jeho dílem čtenář dochází ke stejnému názoru jako jeho kolegové a spolupracovníci, a sice že „*toto psal člověk, který věděl a uměl.*“⁴⁵ Jeho soustředěnost a zájem o různé oblasti umělecké tvorby často hraničily až s badatelskou vášní. Všechny tyto znalosti však uplatnil především v žurnalistice, kterou považoval za vznešené povolání. Proto většina jeho prací měla svou premiéru právě v novinách, kde „*se vyznačuje autorova pozornost k potřebám široké čtenářské obce.*“⁴⁶ Kabaret naučil Eduarda Basse pohotově, vtipně a ostře reagovat na události společenského života. Jeho působením v Lidových novinách nabírá jeho žurnalistická tvorba obrovskou rozmanitost. Taky zde začal uplatňovat svoje krédo, že „*správný novinář má umět napsat do jakékoliv rubriky listu, pouze národohospodářská hlídka si vyžaduje specialistu.*“⁴⁷ Uměleckou tvorbou a smýšlením se Bassovi nejvíce podobali bratři Čapkové a Karel Poláček. „*Spojovala je snaha vyhovět potřebám a požadavkům lidového čtenáře, chtěli, aby se čtenářská obec zajímala i o beletristickou část novin.*“⁴⁸ Během jeho tvůrčí kariéry se mu podařilo vytvořit něco monumentálního a většího, než by si sám kdy připustil. Největší popularita

⁴³ Bass, E. *Eduard Bass*. Praha, 1976. Str. 3.

⁴⁴ BASS, E. *Moje kronika*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1985. Str. 7-17.

⁴⁵ KORECKÁ, H. *Eduard Bass*. In: Bass, E. *Lidé z marigotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 11., v ČS 6., ve Slunovratu 2. Praha, 1983. Str. 3.

⁴⁶ Tamtéž str. 5.

⁴⁷ Tamtéž str. 5.

⁴⁸ Tamtéž str. 5.

Lidových Novin nebo Červené sedmy se kryje s jeho působením v těchto firmách. Jeho literární dílo se nemůže pyšnit mnoha tituly, přesto zaujalo v české literatuře své trvalé místo.

O intimním životě Eduarda Basse víme málo a i tyto informace se dovídáme z jeho vlastního svědectví spíše sporadicky. Eduard Bass byl workoholik. Stokrát raději si zaznamenával náměty článků, fejetonů, divadelního her či próz, než své vlastní pocity a nálady. Pro svou práci obětoval mnoho času, přesto žil bohémským způsobem. V mládí u něj panovala rozevlátost duše, pořád cestoval se svými přáteli a navštěvoval nejrůznější místa, což je typické spíše pro romantika nebo pro zarytého pragmatistu. Ve svých dílech dokázal ztvárnit mnoho podob lásky, od té nejintimnější v příběhu lidí z maringotek až po lásku ke sportu otce Klapzuba. Svůj osobní život však nedokázal popsat skoro vůbec, kromě jeho lásky k novinářině a ke kabaretu.

Bassova životní filozofie a jeho mravní základ jsou založeny na víře a přesvědčení o váze poctivosti a především opravdovosti, která se projevuje v jakémkoliv lidském chování. „*Bass vyznává jistoty pevné a neomylné: sdílný cit, solidaritu prostých lidí, práci, která vytváří hodnoty, přináší užitek, uspokojení a zábavu.*“⁴⁹ A právě činorodá práce v novinách nejvíce naplňovala život Eduarda Basse, přesto si byl vědom, že život skrývá mnohá krásná tajemství.

Když mladý Eduard Schmidt navštěvoval reálku v Platněřské ulici, vznikaly zde jeho první verše a prózy. Na škole prospíval velmi zdárně, dokonce míval nejlepší písemné práce z češtiny. Ale sám ve svém životopise napsal, že „*staříčkový profesor varoval maminku, aby mi psaní netrpěla, že ze mne nikdy nebude spisovatel.*“⁵⁰ Student Bass se snažil přání vyhovět, dělal mnoho jiných věcí než samotné spisovatelství, přesto v období kolem 14. a 15. roku věku popisuje svůj první milostný rozchod básní:

*„Chladně jsme se rozloučili,
chladně jsme se rozešli,
nevzpomněli oněch chvílí,
které dávno vybledly.
Pár jen frázi v rozloučení,
němá jenom poklona –
románek je ukončený,
jak by spadla opona.“⁵¹*

⁴⁹ GRYGAR, M. *Manéž – jeviště světa*. In. BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. 9. vyd., V Čs 4. Praha: Československý spisovatel, 1966. Str. 185-186.

⁵⁰ Perstická, D. *Eduard Bass známý, neznámý: Metod. materiál ke 100. výročí narození umělce*. Brno, 1987. Str. 9.

⁵¹ BASS, E. *Moje kronika*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1985. Str. 20.

Z básně se nedá mnohé vyčíst, neznáme ani jméno dívky. Patrně tento vztah pro autora nebyl důležitý, sám ho nazývá pouhým románkem. Tato báseň pokračuje dále veršem, kde autor popisuje svůj lehkovážný až drzí smích, který následoval po tomto rozchodu. To je typické pro nevyzrálou osobnost mladého pubescenta. Neví, jak naložit se svými emocemi, proto volí jako únikovou cestu smích. Celý příběh nešťastné první lásky je samotným autorem nazván prastarou písní. Je to nádherná metafora, která značí nevydařenou první lásku jako něco naprosto běžného a především jako součást každého života.

Jeho první prózy s milostnou tematikou se objevily v době před jeho plnoletostí. Je zde znám výrazný vývoj jeho osobnosti. Taktéž se do těchto próz promítá nádhra ženského těla a touha po jeho poznání. Jedna z próz nese název *Krásné oči*. Obdivuje krásu ženských očí, před kterými nedovede lhát. Zadívá-li se do těch očí, jakoby stál před dívkou zcela obnažený. Před takovými očima musí být zcela upřímný, i když by tak moc chtěl lhát.

*„Vy mně neznáte, Chryzantémo? To je dobře. Já vás viděl než jednou, potkali jsme se, ale znám vás dobře. To ty oči.“*⁵²

Proč mladý Eduard Bass neoslovil dívku jménem? Podle něj jsou jména, která nám dávají naši rodiče, moc obecná. Proto dal této dívce jméno Chryzantéma. Pojmenoval ji podle rostliny s velkými, nádhernými a voňavými květy. Přesně tak smyslně a něžně mu tato dívka připadala, dívka křehká jako rostlina.

*„Chryzantémo, těším se, až jednou půjdeme spolu. To bude na podzim. A pak bude večer, tichý, smutný, opuštěný večer. To vám budu číst Hlaváčka. A vy mne pohladíte po vlasech. A já vás celou zahalím do kusu indické látky. Je tak hladká, tak smyslně hladká! A tak budeme večer potmě spolu, Chryzantémo, a budeme mlčet. Až pak se naše rty němě rozhovoří dlouhými polibky. Oh, můj sne!“*⁵³

Autor si představuje večer strávený s touto neobyčejnou dívkou. Dává zde do protikladu smutný podzimní večer se smyslností němých polibků, které přesto říkají tak mnoho. Tato próza je ukázkou Bassovy mladé milostné duše. Bohužel nevíme, co bylo inspirací pro sepsání tak intenzivního milostného příběhu. Můžeme se pouze domnívat, že to byla vlastní zkušenost. K tomu nás nabádá již zmíněné oslovení dívky rostlinou. Lze jen těžko vymyslet tak něžné

⁵² Tamtéž str. 22.

⁵³ Tamtéž str. 22.

oslovení, říkající mnoho o dané bytost, pro bytost zcela vymyšlenou. Dalším faktem je, že i ostatní prózy z toho období jsou psány zcela vážným tónem. Proto usuzuji, že Eduard Bass musel skutečně prožívat něco intenzivního, něco vážného, co mu nedovolovalo používat vtip a grotesknost.

Již jsem zmiňovala bohémský způsob života Eduarda Basse. Toto jeho nezávazné období se váže především na jeho pobyt v cizině, kde se seznámil s nejrůznějšími formami kabaretů a šantánů. Uvádím pár příkladů, které odrážejí i jeho postoj k ženám. V roce 1907 strávil jaro v Mnichově a jednoho nedělního večera zde prožil dosud svůj nejkrásnější okamžik v životě.

*„Byli jsme v noční kavárně, byli jsme veselí a v předuše bouřlivé noci. Přišlo tam děvče, které jsem dříve znal.“*⁵⁴

Toto děvče vyvolalo mnohé pocity v srdci Eduarda Basse, přesto se ten nejkrásnější okamžik v jeho životě skrývá někde jinde. Posilnění alkoholem, tančili po ulicích Mnichova a zpívali. Eduard Bass si připadal nadmíru svobodný a volný a tudíž nejšťastnějším člověkem na světě. Toto období samoty bez žen a vztahů trvalo několik let. Sám Eduard Bass se o tom zmiňuje ve své básni z roku 1912:

*„Byl jednou jeden mládenec,
jenž zvláštností byl skorem,
neb fakticky byl mládenec
a jiným moh být vzorem.
Byl cudný v řeči, ve skutcích
a ctnostný v přemýšlení,
když viděl ženu, jen si vzdych:
„Do toho mně nic není.“*⁵⁵

O rok později dochází opět ke zlomu. V jeho dílech je stále častější motiv lásky. V březnu tohoto roku se taky sblížil s kabaretem Červená sedma a není vyloučeno, že zde nevznikl citový vztah k nějaké ženě.

⁵⁴ Tamtéž str. 39.

⁵⁵ Tamtéž str. 65.

Již v lednu roku 1913 napsal báseň *Rok lásky*. Tato báseň je z jeho zápisníku, kde si Eduard Bass vedl podrobné zápisy na náměty básní a her, ovšem pro velké zklamání si zde nezapisoval žádné důvěrné informace, jen tyto verše:

*„Jaro když se rozesmálo,
zavoněla zem,
na své smutné cestě žitím
tebe potkal jsem.*

...

*Letní nebe klenulo se
modře do dáli,
když jsme se u Čelákovic
v Labi koupali.
Země prahla, kvetl vřes,
teplý večer k nám se snes
a my s láskou opojeni
zabloudili v les.“⁵⁶*

Z této básně se dovídáme mnoho konkrétních věcí a konkrétních míst, proto můžeme soudit, že se skutečně koupal v Labi s nějakou dívkou. Pro Eduarda Basse je to příznačná změna, kdy se z bohéma stává bytost citová. V případě této básně patrně vzpomíná na svůj rok plný lásky. Báseň má i svůj přesah. Každá sloka představuje jedno roční období, kde se konfrontují změny přírody s vývojem vztahu a lásky. Pro jaro je typické pučení přírody, začíná nový život a v životě Eduarda Basse se zrodila láska. Léto je ve znamení slunce a teplých letních večerů, což autor popisuje přímo v básni. Na podzim se příroda chystá na velkou zimu, i když svým padajícím zlatem ze stromu je to romantické období, Eduard Bass prožívá přesný opak.

*„Rudé listí padalo
a já chvěl se nemálo,
když jsem zřel, že mezi námi
cosi zmíralo.“⁵⁷*

⁵⁶ Tamtéž str. 68.

⁵⁷ Tamtéž str. 68 – 69.

Zima často přijde velmi nečekaně. Mráz spálí vše, co se nestihlo schovat a v případě Eduarda Basse spálil i všechny naděje na lásku.

*„Přišla zima, bílá zima,
přišel pravý mráz
a plamínek v srdcích našich
zvolna, zvolna has.“⁵⁸*

Pro Eduarda Basse je toto období velmi důležité. Nutí ho bilancovat jeho milostný život. Celý rok přemýšlení a psaní veršů nám umožňuje nakouknout do jeho intimního života. Mnoho básní z toho roku je přímou spisovatelovou zповědí. Důkazem toho je báseň *Setkání*, která popisuje Bassovo setkání s dívkou v zákulisí kabaretu Červená sedma.

*„Ó, milostivá paní, zda si vzpomínáte,
jak poprvé my uzřeli se kdysi,
jak potom setkávali jsme se častokráte,
kdy bouřlivý život ved vás v zákulisí.
A když srdce přetévalo bolem
a oči zřely už, jak ideál se hroutí,
jak vinná réva hledala jste kolem
svou oporu, k níž lze se horce přivinouti.“⁵⁹*

Další verše popisují, jak dívka Olga našla svou oporu, našla svého muže, bohužel jím nebyl Eduard Bass. Zamilovala se do nesprávného.

*„Dvě léta minula – a vy jste se pak vdala.
Bůhví, co přimělo vás k tomu odhodlání.
Já nechápu. Rád křik bych: „Olgo, moje malá!“
však smím jen pozdraviti: „Milostivá paní!“⁶⁰*

⁵⁸ Tamtéž str. 68 – 69.

⁵⁹ Tamtéž str. 78.

⁶⁰ Tamtéž str. 78

Toto životní zklamání vedlo Basse dalšímu bilancování. Byl to pro něho krutý rok, ale listopad 1914 přinesl mnohé změny. Zde už je Bass vyzrálý mladý muž a začíná se u něho stále více projevovat pragmatické myšlení, založené na rozumu a zkušenosti. V tomto roce poznal svou životní lásku, herečku Táňu Krykovou. Tuto důležitou ženu a její setkání s ní velmi suše konstatoval ve své kronice:

*„1914: žiji v Hostivaři. V listopadu seznámení s Táničkou.“*⁶¹

O své budoucí ženě nic víc nenapsal, ani jednu báseň. Jelikož byla herečka, myslím, že s Bassem brzy našli společné téma rozhovoru. Proto je více spojovalo pouto pracovní a intelektuální než pouto přitažlivosti. Zde můžeme vidět první známky pragmatického chování u Eduarda Basse. Z toho vztahu cítil prospěch, věděl, že Táňa pro něho bude především uměleckou poradkyní. Při výběru partnera nevědomky postupujeme dle tří možností. Eduard Bass upřednostnil racionální výběr partnera pro manželství, *„který je určen sledem: vybrat – vyzkoušet – koupit.“*⁶² Proto si ji ani ne za rok od seznámení vzal za ženu.

*„1915: V červnu svatba. V listopadu se stěhujeme do Dejvic.“*⁶³

Na tuto poznámku v jeho zápisníku plynule navazují jeho pracovní věci. Z doby jejich manželství nám Eduard Bass neposkytuje žádné informace. Jediné, co můžeme z jeho svědectví s jistotou konstatovat, tak že se svou ženou hodně cestovali. Vždy se ale objeví jen suchá poznámka: *„1921: V květnu a červnu jsme byli na dovolené v Kupari.“*⁶⁴

*„1924 listopad: stěhujeme se na Vinohrady. Přihlášení 22. listopadu. Před tím v srpnu období nebydlení. Táňa v Libici, já spal v redakci.“*⁶⁵

Z tohoto Bassova záznamu vyplývá, že jejich vztah nebyl vždy tak idylický, jak se zdálo. Pravděpodobně za to mohla Bassova časová vytíženost. Vždy dával přednost své práci. Z jeho zápisů se dovídáme vše o jeho práci v redakci, v kabaretu, o jeho cestách, ale poznámky

⁶¹ Tamtéž str. 86.

⁶² PLZÁK, M. *Klíč k výběru partnera pro manželství*. Vyd. 1. Praha, 1975. ISBN neuvedeno. Str. 289.

⁶³ BASS, E. *Moje kronika*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1985. Str. 96.

⁶⁴ Tamtéž str. 155.

⁶⁵ Tamtéž str. 169.

z jeho manželství jsou vždy velmi stručné. Pouze se dovídáme, že se manželé Bassovi pořád stěhovali.

Absence milostného citu v jeho manželství se promítá do jeho tvůrčí duše. V roce 1939 začíná psát svůj velký román *Cirkus Humberto*. Když Eduard Bass v době okupace musel ukončit novinářskou činnost, obrátil svou pozornost na téma, které se na první pohled může zdát exotické. V románové kronice *Cirkus Humberto* směřovala výprava za kulisy manéže a varieté, kde se ukázalo, jak klamně jsou iluze o snadnosti tohoto povolání. „*Teprve střízlivý obraz kronikáře zachytil namáhavou všední práci protagonistů.*“⁶⁶ V Bassových poznámkách k tomuto dílu najdeme dokonalý popis všech protagonistů, a především těch, jejichž jména nejsou uvedena na plakátech, ale bez jejich poctivé práce by cirkus nikdy nevynikl tak oslnivým dojmem. Dále popis cirkusových čísel a hlavně popis kočovné morálky. Eduard Bass popisuje cirkusové manželství jako nejvěrnější a nejpevnější. Ovšem celý děj tohoto románu je protkán milostným příběhem dívky Helenky, která se zamiluje do Paola.

*„Helenka se posadí vedle Paola. Je tu ticho, je tu šero, dole matně září opuštěná manéž, jsou tu jako v zapomnění. Paolo beze slova přitahuje děvčátko blíž k sobě, klade mu ruku kolem krku; na obě děti sestupuje lehounké rozechvění, nejasná tucha jakéhosi mámivého blaženství.“*⁶⁷

Láska mezi Helenkou a Paolem vznikla ještě v dětských letech. Oba již v té době věděli, že rodiče by nepřáli jejich vztahu. Paolo byl italský chlapec z Tunisu, krasavec, zpěvák a chtěl se stát tanečníkem. Již od počátků byla tato láska velice vášnivá a intenzivní. „*Jestliže se zamilujeme, rozkmitá se naše emoční pole do závratných intenzit. Čím větší emočně pocitovou nádheru mi láska poskytne, tím větší musím mít obavy, aby láska neskončila.*“⁶⁸

„Tak vidíš. Paolo tě má rád, Paolo tě bude chránit, Paolo z tebe udělá slavnou tanečnici.“

„To bude velmi, velmi krásné.“

„Slibuješ mi tedy, že se vezmeme?“

„Slibuji, Paolo. Ale co bude říkat tatínek?“

*„To je jedno. Když nám bude bránit, já tě unesu. Utečeme mu.“*⁶⁹

⁶⁶ KORECKÁ, H. *Eduard Bass*. In: Bass, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 11., v ČS 6., ve Slunovratu 2. Praha, 1983. Str. 6.

⁶⁷ BASS, E. *Cirkus Humberto*. Vyd. 19., v Čs. spis. 7. Praha, 1978. Str. 247.

⁶⁸ PLZÁK, M. *Srdce zmámené láskou*. Vyd. 1. Praha: Motto, 2002. 125 s. ISBN 80-7246-153-2. Str. 23.

⁶⁹ BASS, E. *Cirkus Humberto*. Vyd. 19., v Čs. spis. 7. Praha, 1978. Str. 248.

Netrvalo dlouho, Paolo odjel s tatínkem pryč. Helenka byla celá uplakaná a oporou se jí stal Vašek Karas. I přes odloučení, jejich láska přetrvala a stala se daleko pevnější a vroucnější, než kdy byla. Jednu krásnou březnovou neděli v Helence opět zajiskřila naděje na svou lásku, pořád si četla psaníčko, co jí Paolo poslal:

*„Milovaná Helenko! Pamatuješ si ještě na slib, který jsme si kdysi dali na stupních Cirkusu Humberto? Je to už mnoho, mnoho let, byli jsme malé děti. Ale já na něj nezapomněl, po celou tu dobu nosím v srdci tvůj drahý obraz a vzpomínka na tebe hoří v mé touze, ať mne umělecká cesta vede po světě kamkoli. Nyní však mně přivedla do Tvého domova... Má první vzpomínka platí tobě, ty kouzelná láska mého dětství a hvězdo mého života... Líbá Tě Tvůj věrný a nezapomínající Paolo Roméo.“*⁷⁰

Helena byla pochopitelně velmi vzrušena touto zprávou, jakoby jí projel elektrickou proud. Je velmi udivena, že jí Paolo stále miluje. Z mého pohledu se Paolo jeví jako sobec. Raději obětuje lásku pro svou kariéru. Sám se v díle přiznává, že poznal mnoho jiných žen při svých cestách uměleckým životem. Naproti tomu Helenka na něho opravdu celou tu dobu věrně čekala. Toto vášnivé vzplanutí však musí brzy skončit. Heleniny rodiče už plánují sňatek s Vaškem Karasem. Potřebují do rodiny někoho schopného, kdo rozumí jejich branži a nikdo lepší než Vašek není. Zde se projevuje Bassův pragmatický pohled na lásku. Klade důraz na užitek a prospěch, než na pravé city.

*„Vašku! Syn tenťáka...hm, ovšem, Vašku...ano, je to marné, Vašku je klasa. Vašku sel od píky vším a všemu rozumí. Je to solidní hoch, žádný flamendr. A myslíš, že by ho Helena chtěla?“*⁷¹

Otec Heleny položil spíše řečnickou otázku. Ani Helena ani Vašek jeden o druhého nestojí. Vašek je bláznivě zamilován do Růženky, po čase však začíná uvažovat zcela jinak. Uvědomuje si, že pokud Berwitz nenajde svého nástupce, bude to znamenat konec Cirkusu Humberto. Vašek se začal vidět jako majitel Cirkusu Humberto a to mu dokonale zaslepilo mysl. Raději opět volí užitečný a prospěšný sňatek než sňatek s dívkou, kterou opravdově miluje. V tom s odráží i životní příběh Eduarda Basse, který taky myslel více na svou práci a kariéru, než na své city. Postupem času dochází u Vaška i u Basse k citovému vyrovnání. Vašek

⁷⁰ Tamtéž str. 289.

⁷¹ Tamtéž str. 301 - 302.

pocítil k Heleně velmi silné city, když mu porodila syna. Porod byl velice komplikovaný a pro matku a dítě velice nebezpečný. Eduard Bass prožívá stejné pocity, když jeho žena onemocněla a následně na to zemřela.

*„Láska se nedá měřit trváním. Z jednotek času rozhodují v ní ty nejkrásnější. Jediným okamžikem se prohrává nebo vítězí a jediná noc může mít pro lásku větší cenu než celý život.“*⁷²

Tak Eduard Bass hovoří o lásce. Poslední věta z jeho citátu hovoří o smrti jeho manželky. Tu noc, kdy zemřela, si uvědomil, co pro něho Táňa znamenala a jak bude život bez ní prázdný. Právě tento jediný okamžik měl pro jejich lásku tu největší cenu. Celý život nedokázal patřičně ocenit její přítomnost po svém boku. Přestože byl jejich vztah výsledkem Bassova pragmatického rozhodnutí, byl to vztah upřímný, lež nebyl vždy idylický. Láska pro Eduarda Basse začala, až když tu svou nadobro ztratil. Proto další jeho dílo je milostným citem doslova přesyceno.

Více než románová tvorba vyhovoval Bassovi útvar malých prozaických povídek. A tak po velkém čtenářském úspěchu svého prvního románu, z bohatého materiálu, který nasbíral při svých zkušenostech v kabaretech, napsal povídkový soubor *Lidé z maringotek* (1942). Souborem navázal na své dvě starší práce z počátku 20. let (*Sahib a Nana*, *Šest děvčat Williamsonových*), čímž dokázal, „že už tehdy mířil k světu manéže a varietní scény.“⁷³ Pro Basse byla cirkusová manéž a maringotky scénou rozmanitých lidských osudů, „mikroskopem, v němž vládly stejné životní zákonitosti, které ovládaly životní kolotání tam venku za cirkusovou branou.“⁷⁴

Soubor obsahuje deset životních příběhů, které autor zakládá na ústředním motivu lásky. Každá povídka však popisuje zcela jiné pojetí tohoto citu. Setkáváme se s láskou tragickou, věrnou a oddanou, vášnivou, s láskou, která je založena na iluzi a milostném očarování. Bass však neanalyzuje milostné vztahy, spíše mu jde o radost z vyprávění a o poutavost životních příběhů. Autor zvolil pro svou sbírku podobu rámcové novely, a právě tato kompozice mu dovolila střídat vyprávěčské postoje. Bass dokázal zachytit charakteristiku jednotlivých osobností, „a tak každé vyprávění o osudových momentech lidského života má své osobité

⁷² <http://citaty.net/autori/eduard-bass/>

⁷³ KORECKÁ, H. *Eduard Bass*. In: Bass, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 11., v ČS 6., ve Slunovratu 2. Praha, 1983. Str. 6.

⁷⁴ GRYGAR, M. *Manéž – jeviště světa*. In: BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. 9. vyd., V Čs 4. Praha: Československý spisovatel, 1966. Str. 185.

ladění a dokazuje umělcovu stylistickou vytríbenost.“⁷⁵ I do tohoto povídkového souboru se promítá Bassův životní postoj o poctivosti práce a přirozenosti lidských citů. Proto vystavuje kritice a výsměchu vlastnosti jako jsou faleš a neupřímnost.

Výše zmiňovaný Bassův citát: *Láska se nedá měřit trváním...* se objevuje hned v první povídce. Jedná se příběh mladé, leč neopětované lásky. Hrabě je vášnivě zamilován do cirkusové umělkyně Liany. Citát zde pokračuje následovně:

*„A je-li něco, co se vyrovná blesku lásky, je to báseň, která má její prudké vzplanutí i žeh.“*⁷⁶

A právě básní se snaží hrabě vyslovit své city před umělkyní. A není to jen hrabě d'Ascenson-Létardais, ale i sám Eduard Bass, který nejčastěji skrze básně vyjadřuje své pocity, jak nám dokazuje i jeho kronika.

*„A já tě miluji a ty to víš,
a přece lásku mou ty sotva pochopíš,
to srdce mé se touhou zajíká
a je to sen, sen, který uniká...“*⁷⁷

A tam kde Liana volá: *„Chci vidět živé lidi před sebou a cítit, co s nimi dokáží.“*⁷⁸ I to je Eduard Bass se svými knihami, letáky, kázáníčky, písněmi, kde *„respektuje čtenářský instinkt, počítá s ušlechtilou fantasií a nechává rád své přítele čtenáře dokreslovat.“*⁷⁹ Autor dal postavám mnoho ze svého života. Hledal obyčejného člověka tam, kde ho nejlépe viděl. V prostředí, které dobře znal. I v tomto světě lidé milují, *„pravda, místo kytičky dávají své milé dárkem čtvrté salto.“*⁸⁰ Ale právě takto, nám člověka vyličil Eduard Bass, zcela upřímně, bez tajemných okolností. Proto se mu daří v příbězích naprosto reálně popsat pocity člověka.

⁷⁵ KORECKÁ, H. *Eduard Bass*. In: Bass, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 11., v ČS 6., ve Slunovratu 2. Praha, 1983. Str. 7.

⁷⁶ BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 10., v ČS 5. Praha, 1972. Str. 28.

⁷⁷ Tamtéž str. 32.

⁷⁸ Tamtéž str. 21.

⁷⁹ BRANALD, A. *Doslov*. In: Bass, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 5., v ČS 1., Praha: Československý spisovatel, 1954. Str. 224.

⁸⁰ Tamtéž str. 225.

I příběh hraběte působí věrohodně a opravdově, když si přiznává realitu. Uvědomuje si, že svou vysněnou dívku nikdy nezíská, přestože on miluje ji a ona miluje jeho. Jsou zde nádherně popsány beznadějně pocity mladíka zhrzeného láskou.

„Milovat tuto nádhernou ženu byla pro mne láska zlá, jako bych sám sebe vydal útrpnému právu.“⁸¹

Eduard Bass nedokázal mluvit sám o svých pocitech, jeho kronika je toho přímým důkazem, přesto nám ve svých dílech často popisuje i tu nejvášnivější lásku. V jeho životě se nikdy taková láska neobjevila. Svou manželku si vzal jen pro vlastní prospěch a užitek. Využil zde teze Čapkova pragmatismu. Možná nám ve svých dílech odhaluje své touhy, to, co si celý život přál prožít. Pomocí hlavních postav nám sděluje, jak sám vnímá lásku.

„Láska se neprojevuje horováním, láska se projevuje činy. Nejkrásnější na lásce je vyslovit i to, co nelze pochopit. Nejkrásnější je milovat.“⁸²

Přestože Hrabě miloval Lianu opravdu velmi intenzivně, ona ho milovala více. Milovala ho tolik, že nechtěla, aby žil tak zkažený život jako ona, nechtěla, aby se stal její obětí. Proto dávala přednost svým bohatým obdivovatelům a hraběte si vůbec nevšímala.

„Vím, že mne milovala a z lásky ke mně chtěla mne ušetřit své osudné vášně. A já se vystonal, oženil, stal se otcem, prošel státní kariérou; to vše by patrně nebylo, kdyby mne byla milovala o něco méně.“⁸³

Do Bassova dekameronu lásky významně pronikl i pragmatismus. Tento směr tvrdí, že člověk má vždy jednat dle svého rozumu a zkušenosti. Proto i v lásce si má člověk vybírat partnera, který mu bude nějakým způsobem prospěšný. Pro pragmatisty má vztah smysl pouze tehdy, pokud z něho mají užitek. Pragmatismus tedy zdůrazňuje rozum nad citem. V jedné z povídek Eduard Bass popisuje přesný opak.

⁸¹ BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 10., v ČS 5. Praha, 1972. Str. 20.

⁸² Tamtéž str. 28.

⁸³ Tamtéž str. 34.

„Hle, co je pravý a nefalšovaný cit, co není zplozeno spekulací mozku ani rozechvěním nervů, co vychází přímo z duše.“⁸⁴

Eduard Bass jednal ryze pragmaticky právě při výběru své ženy. Možná proto se nyní zamýšlí, zda to bylo správně. Existuje přece i jiný způsob. Způsob, kdy *„láska trpí věděním a poznávání nechce být rušeno city!“⁸⁵* Člověk nemůže vždy jednat pouze rozumem, někdy je naopak důležité jednat podle srdce a tudíž spontánně. To v životě Eduarda Basse chybělo. Vždy si vše řádně promýšlel a toto jeho jednání popisuje v další povídce z cyklu Příběhů jedné noci.

„Láska nejde nad život, je v něm a plyne s ním. Je jen jeho složka. Nejhezčí a nejděčnější, ale přece pouhá složka. I tu třeba zvládnout, i nad ní je nutno být pánem. Láska je věc jako každá jiná, je ji třeba ovládat.“⁸⁶

Bassův pragmatismus není v jeho dílech tak výrazný, přesto je tam patrný. Koneckonců i v jeho životě se projevuje velmi sporadicky. Dle mého názoru si sám autor ani neuvědomuje, že jím byl ovlivněn. Při studiu jeho děl je důležité číst mezi řádky a všimnout si i drobností. Mnohé důležité věci, které se odehrály v jeho životě, nám Bass odkrývá skrze svá díla. Toto jeho dílo se stalo autorovou závětí a díky němu je jeho odkaz v české literatuře nevyčísitelný. Lidé z marinetek se staly odkazem krásy života v cirkuse, kabaretu či varieté. Jak plyne z jednotlivých povídek, jsou odkazem moudrosti a povzbuzení.

⁸⁴ Tamtéž str. 22.

⁸⁵ Tamtéž str. 23.

⁸⁶ Tamtéž str. 104-107.

4 Karel Poláček

Karel Poláček je jednou z dalších významných osobností z okruhu Čapkových Pátečníků. S Karlem Čapkem trávil mnoho času jak v redakci, tak při jeho pátečnických schůzkách. Proto se Čapkovy smýšlení brzy odrazilo i v Poláčkově osobnosti. Mnozí by mohli předpokládat, že byl Karel Poláček ovlivněn pragmatismem. Jistému pragmatickému vlivu skutečně podlehl, leč ne v té filozofující rovině, jak jsme zvyklí u Karla Čapka. Nejvíce si od něj převzal negativní vztah k moderním technologiím. „*Snad to byla tehdejší akademická generace, která technice nerozuměla, pohrdala jí a také se jí trochu bála.*“⁸⁷ Poláček se snažil Čapkovi vyrovnat. Velmi obdivoval jeho pátečnické schůzky, proto po čase založil Klub tchánů, do kterého patřil dokonce Ferdinand Peroutka i sám Karel Čapek. Vlastně se členem mohl stát kdokoliv, jehož tchán měl nějakou výstřední vlastnost.

Za svou práci v Lidových novinách si Karel Poláček vysloužil mnoho přezdívek. „*Všichni, kdo znali Poláčka osobně, byli fascinováni originalitou jeho osobnosti i jako člověka, i jako spisovatele. Všichni se shodovali v tom, že Poláček byl člověk skromný, až pokorný, bez špetky egocentrismu tak častého u literárních hvězd.*“⁸⁸ Karel Poláček představuje výraznou tvář Lidových novin a spolu s dalšími patří mezi její hvězdnou generaci. Často býval označován jako smutný humorista, či „*suverénní diagnostik frází, nikoli pouhý zapisovatel příběhu.*“⁸⁹ Poláček byl samotnou existencí frází, dokázal mistrně vystihnout obrys fráze na pomezí pravdy a lži. Co se týká jeho humoru, byl až nadměru ovlivněn svou láskou k maloměstu. Ano, Poláček skutečně maloměsto miloval, proto si ho vybral jako stěžejní prostředí pro své prózy. Jeho humor se však v jeho dílech jeví poněkud pochmurně, sám autor se nedokázal rozhodnout, zda má maloměsto opěvovat pomocí satiry či náklonnosti.

Karel Poláček v osobním životě vystupoval jako samostatná existence. Každé úterý a sobotu chodil do společenského klubu Na Příkopě, stejně tak neděle i svátky trávil mimo domov mezi svými přáteli, každý pátek večerel u Čapků. Čas se svou rodinou trávil pouze o dovolené, nehledě na jeho vytěžující práci v Lidových novinách. „*Jinými slovy, Poláček byl krajně*

⁸⁷ JELINOWICZOVÁ, J. *Můj otec Karel Poláček: vzpomínky (nejen) na Karla Poláčka*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 2001. Str. 18.

⁸⁸ KRULICHOVÁ, M. *Karel Poláček: život a dílo. Katalog stálé expozice Židov. muzea Podorlicka a památníku K. Poláčka v Rychnově n. Kněžnou*. Rychnov Nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor, 1995. Str. 62.

⁸⁹ ZÍDEK, P. et al. *Osobnosti Lidových novin: životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1899)*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub. Universum. ISBN 978-80-242-4507-2. Str. 133.

*nepraktický a líný člověk, který se pro manželský život ani v nejmenším nehodil.“*⁹⁰ Přesto všechno nevnímejme Karla Poláčka jako necitelnou a chladnou bytost. Seznámení s jeho první ženou probíhalo něžně a romanticky. Cituji lístek ze dne 25. března 1912 slečně Adéle Hermannové:

*„Milá přítelkyně,
děkuji Vám za Vaše blahopřání. Je však vidět, že se nevyznáte v hvězdářství. Jinak byste mohla z hvězd vyčíst, že jsem se nenarodil dvacátého, ale dvaadvacátého. No, nevadí, bylo to jediné blahopřání, které jsem dostal a mám Vás za to rád.
Váš Karel Poláček“*⁹¹

Z dopisu je zřejmé, že slečna Adéla oslovila Karla Poláčka jako první. Využila příležitosti jeho narozenin a poslala mu blahopřání. Poláček však neváhal a slečnu hned upozornil, že si spletla datum, přesto ji srdečně poděkoval. Jejich vztah se od tohoto okamžiku začal rozvíjet. Bohužel, nemáme žádné detailnější svědectví, ale 27. ledna roku 1914 píše Karel Poláček milostný dopis adresovaný do Brandýsa nad Labem Adéle Hermannové:

*„Mé milé...
Proč pro jiné zvoní stříbrný Tvůj smích –
pro jiné kvétá úsměvů tvých sad?
Proč v šumné zábavě
já zůstal tich?
Já mám tě rád...“*⁹²

Z první sloky je nám jasné, že se ve veselé společnosti potkal s dívkou, která pro něho byla výjimečná. Nazýval ji svou milou, již na začátku básně si Poláček tuto dívku přivlastnil. Jeho city zde vyjadřuje rozhořčení, že Adéla věnovala svůj úsměv vždy někomu jinému jen ne jemu. Naproti tomu to Poláček přikládá za vinu sám sobě. Patrně se ve společnosti nikterak

⁹⁰ Gilk, E. *Poetiky a kontexty prózy Karla Poláčka: devatero studií o Poláčkově díle a ještě jedna o jeho životě jako přívažek*. Vyd. 1. Boskovice: Albert ve spolupráci s Městským úřadem v Rychnově nad Kněžnou, 2005. ISBN 80-7326-069-7. Str. 133.

⁹¹ Poctu Karlu Poláčkově vzdali u příležitosti 120. výročí jeho narození na Studánce u Rychnova. [online]. [cit. 2015-12-09]. Dostupné z: <http://www.orlickytydenik.cz/pocta-karlu-polackovi-na-studance-ke-120-vyroci-autorova-narozeni/>

⁹² Tamtéž.

nebavil a neprojevoval. I jeho přátelé na něho vzpomínali jako na člověk originálního, byť usedlého.

*Tys královna, Ty houf máš satelitů,
již pro Tě mají hrsti snad...
Ó, nedbej lichých cetek třpytu:
Já mám tě rád!“⁹³*

Pro Karla Poláčka se Adéla stala okouzující královnou večera. Patrně se kolem ní motalo více nápadníků, což nebohého Poláčka nepotěšilo. Proto ji vybízí, aby dobře přemýšlela, aby nenaletěla půvabným řečem jiných mužů. Vždyť doopravdy rád ji má jen on.

*Madono má, ty květe magnólie,
pro Tebe chci se s Bohem, s ďáblem rvát, -
pro Tebe srdce moje v bouřném tempu bije - -
Já mám tě rád - - -
Tolik rád...“⁹⁴*

Konec básně postupně vygradoval. Vášnivé oslovení, kde přirovnává Adélu k Panně Marii či květu magnólie. O svou madonu by se Poláček i s Bohem popral, kdyby to jen bylo možné. Poláčkovu srdce bije jen a pouze pro Adélu. Na konec je opětovné a tentokrát i zdůrazněné vyznání citů.

Pro Karla Poláčka byla tato dívka skutečně výjimečná. Od jejího prvního dopisu k Poláčkovým narozeninám však uplynulo celých 8 let, než svou madonu Karel Poláček získal. Svatba se konala 18. srpna 1920. Zanedlouho se narodila dcera Jiřina. Manželství a rodina se staly pro Poláčka velkou trýzní. Jeho výrok, že „rodina je základ státu a otravy“⁹⁵, naprosto vyjadřuje jeho postoj k manželství. S jeho první ženou Adélou Herrmannovou ho prakticky nic kromě jejich dcery nespojovalo. Pro svou dceru Jiřinu však Karel Poláček představoval velkou oporu. Především během jejich dívčích let se velmi sblížili. Z jejich vzpomínek se dovídáme, že byl obdivovatelem Chaplina, dále byl horlivý čtenář „nikdy si však knihy nevypůjčoval a ani

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ JELINOWICZOVÁ, J. *Můj otec Karel Poláček: vzpomínky (nejen) na Karla Poláčka*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 2001. Str. 12.

nebyl ochoten knihu půjčit. Tvrdil, že se knihy mají kupovat, protože je třeba podporovat autory.“⁹⁶

V manželství si byli navzájem velmi cizí. Jeho manželka považovala za vrchol soužití uklizenou domácnost a teplé obědy a večere. Jejich ložnice byla plná chladu, zato s pečlivě naškrobenými peřinami. Proto se Karel Poláček v této domácnosti nijak více nezdržoval, dalo by se říci, že doma pouze jedl a spal. „*Lidé mohou být svému manželství velmi oddáni z řady důvodů, které vůbec nesouvisí se štěstím.*“⁹⁷ V případě Karla Poláčka to bylo důvodů několik. Na prvním místě byla jejich dcera, pak taky skutečnost, že Karel Poláček dal své ženě jistý slib. A v neposlední řadě se zkrátka slušelo, aby muž Poláčkova postavení vedl spořádané manželství. Léta milostného chladu se bezpochyby podepsala na jeho tvorbě. Přestože se Poláček ve svých prózách zabývá popisem maloměsta a především maloměšťáků, nikde v jeho díle nenajdeme obraz dokonalého manželství či vztahu. Naopak nám jeho dílo doplňuje obraz jeho reálného nevydařeného manželství.

Pět let po svatbě se rodina přestěhovala do vlastního bytu, jehož popis je vykreslen v Poláčkově prvním románu *Dům na předměstí*. Tento satirický román vyšel poprvé roku 1928, tehdy byl autor znám spíše jako redaktor z Lidových novin, než pisatel povídkových knih. Poláčkovu tvůrčí dráhu dosud ovlivňovala tvorba jeho redakčních kolegů, zvláště Karla Čapka a Eduarda Basse, „*s nimiž ho spojoval podle vlastního přiznání nejeden společný pohled na svět i na otázky umění.*“⁹⁸ Na Poláčkův román reagovaly četné recenze patrně proto, že se jedná o první větší dílo tohoto spisovatele. Kritika kladně hodnotila aktuálnost tématu a z postav bývá pochvalně vyzdvihován strážník Faktor. Přesto postoj některých kritiků byl takový, „*že je to Herrmann a že je to Vančura. Dále že je to zkreslenina a že to neodpovídá zkušenosti.*“⁹⁹ Asi rok po vydání románu se uskutečnila přednáška O humoru v životě a literatuře, kde Poláček představil svou životní látku, která ho vedla k napsání tohoto románu, a taky představil reálný model postavy strážníka Faktora: „*Brzy jsem v jednom domě našel nápis: Nájemníci jsou nuceni podávat kotel v dokonale čistém pořádku. Podepsán byl Faktor Jan. Jméno za příjmením, tak se podepisují malí lidé s malou mocí a ti jsou krutí.*“¹⁰⁰ Ovšem postoj kritiků se nezměnil. Poláček byl svou realističností a tradiční žánrovostí připodobňován k Herrmannovi,

⁹⁶ Tamtéž str. 11.

⁹⁷ HAMBURG, S. R. *Vydrží nám láska?*. Vyd. 1. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2002. ISBN 80-249-0014-9. Str. 18.

⁹⁸ ŘEZÁČ, J. *Eduard Bass a jeho Dům na předměstí*. In: POLÁČEK, K. *Dům na předměstí*. 4. vyd., v Čs 1. Praha: Československý spisovatel, 1955. Str. 228.

⁹⁹ TROCHOVÁ, Z. *Ediční poznámka*. In: POLÁČEK, K. *Dům na předměstí*. 7. vyd., Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1994. ISBN 808584401X. Str. 240.

¹⁰⁰ HÁJKOVÁ, A. *Knížka o Karlu Poláčkově*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0739-3. Str. 77.

a jeho jazykové podání k Vančurovi. „Většina kritiků tuto podvojnost konstatuje a neví si rady s tím, jak toto dvojí spolu souvisí a co je stavební výslednicí.“¹⁰¹ Dále Marie Pujmanová napsala, že tuto humoristickou knihu je třeba brát velmi vážně, neboť celá výstavba knihy, „její naprosto spolehlivý, pevný, pracovní realismus od píky ovládl vzácné umění vidět prudce, ale napsat to krotce.“¹⁰²

Poláček v díle popisuje maloměstské prostředí, které důvěrně znal. Z toho pramení jeho neobyčejná jazyková citlivost, se kterou charakterizuje jednotlivé postavy v různých společenských prostředích. Popisuje zde mnoho i ze svého osobního života. Kromě popisu bytu, ve kterém Poláček se svou rodinou žil, se zde vůbec poprvé promítá jeho nespokojenost ve svazku manželském.

„Taková ženská! Nabízeli mně nevěstu jako květ, dceru majitele výčepu lihovin. Ztepilou, bohatou, hodnou, pořádnou... Kam jsem dal oči? Pominul jsem se, že jsem si vzal tuhle babu.“¹⁰³

Tak v díle praví starý tchán, který se neustále hádá se svou manželkou. Jejich manželství je v románu popsáno jako stereotyp. Po této hádce tchán odejde z bytu. Podobně to udělá o pár let později i Karel Poláček s jedním rozdílem, odešel od své ženy natrvalo. Tohle ovšem není jediný autobiografický prvek, který se v románu nachází. Mladí manželé Poláčkovi zpočátku bývali u nevěstinych rodičů v Truhlářské ulici v Praze. V pětipokojovém bytě, obývali dvě místnosti, zbytek byl Poláčkovou tchýní Matyldou provozován jako penzion. V románu se nám podobně objevuje mladý pár manželů Syrových, kteří taktéž bývají v bytě u nevěstinych rodičů a velmi se touží odstěhovat.

Přestože je román plný mezilidských vztahů, nikde nenajdeme větší důraz na pocity hlavních postav. V knize vystupuje mnoho manželských párů, o kterých se z knihy nedozvíme vůbec nic. Že Karel Poláček nedokázal milostné vztahy popisovat, je zcela zřejmé. Pramení to z jeho osobnosti. Sám si po celá léta nedokázal přiznat, že jeho manželství byl velký omyl. Dokonce navenek působil jako oddaný manžel a rodinný typ, který z kaváren a z hospody od mariáše chodil vždy včas domů.

V románu se nachází jeden velice důležitý slogan, který nechal pan Faktor vyvěsit na domě, a který je krásným protikladem k tomuto románu, ale zároveň je v souladu s Poláčkovým

¹⁰¹ Tamtéž str. 240.

¹⁰² HÁJKOVÁ, A. *Knížka o Karlu Poláčkovi*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0739-3. Str. 77.

¹⁰³ POLÁČEK, K. *Dům na předměstí*. 6. vyd., v Čs. spis. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1966. Str. 24.

smýšlení o lásce. Nápis zní: „*Ó, srdce lidské, nebuď srdcem ješitné šelmy.*“¹⁰⁴ Poláček tím docela paradoxně vyjadřuje, že v lásce je důležitá upřímnost. Lidé se od zvířat odlišují emocemi, které umí vyjadřovat navenek. Ať už si to uvědomujeme nebo ne, emoce ovlivňují naše chování a jednání. Karel Poláček byl muž přetvářky. Dlouhá léta zůstal v nefungujícím manželství s kamennou tváří, svou nespokojenost nevyjadřoval ani doma, ani při flámech, kde mnozí jeho kolegové často lovili dívčí srdce.

V Poláčkově dalším románě - *Okresní město* (1936) se alespoň u jedné hlavní postavy vykresluje její pocity. Poláček postavil svého hrdinu do útrap, pokoření a velkého ponížení, které si tento obyčejný člověk přivodil sám svou lhostejností. Fakt, „že Karel Poláček se při psaní románového cyklu inspiroval vlastními životními peripetemi,“¹⁰⁵ je obecně znám, ale prozatím se tomu v literární teorii a kritice nevěnovala příslušná pozornost. Autobiografičnost je nápadná shodou reálných autorových osudů s příběhem románu. Rodinné poměry Poláčkových korespondují s rodinou Štědrých. Bratři Kamil, Viktor a Jaroslav „v hrubých rysech odpovídají třem z pěti vlastních bratrů Poláčkových.“¹⁰⁶ A především osudy studenta Jaroslava v mnohém kopírují Poláčkův život ve válečných letech. Celý děj se tak odehrává kolem manželů Štědrých a jejich synů. Kupec Štědrý je typický nepřizpůsobivý maloměšťan. Na své syny je velmi přísný, neustále hodnotí jejich momentální úspěšnost. Se svou manželkou vedou poklidné, ale velmi stereotypní manželství. Jejich rozhovory se odvíjejí pořád na jedno a to samé téma. Otec si nechával od ženy škrábat svá svědivá záda, mezitím ona přemýšlela, co bude vařit k obědu.

„*Poškrab mne...*“ zasténal. *Manželka hnětla mu záda a při tom přemítala: A co já budu zítra vařit k obědu? Kamil odjel a mohu vzít o půlliberku masa méně...*“¹⁰⁷

Jejich manželství bylo dle Poláčkova vylíčení strohé, nepřizpůsobivé a lehce primitivní. Tento manželský pár se neprojevuje nijak vřelými emocemi. Za to nejmladší syn Jaroslav prožívá svou první lásku. Jaroslav studuje obchodní akademii a jeho nevlastní matka na něm doslova lpí. Jako dítě onemocněl, ona se o něj musela celé noci starat, a proto ho jako jediného považuje za svého vlastního. Velice dbá o jeho blaho, stará se, aby byl Jaroušek dobře najezený

¹⁰⁴ Tamtéž str. 55.

¹⁰⁵ Gilk, E. *Poetiky a kontexty prózy Karla Poláčka: devatero studií o Poláčkově díle a ještě jedna o jeho životě jako přívažek*. Vyd. 1. Boskovice: Albert ve spolupráci s Městským úřadem v Rychnově nad Kněžnou, 2005. ISBN 80-7326-069-7. Str. 27.

¹⁰⁶ Tamtéž str. 30.

¹⁰⁷ POLÁČEK, K. *Okresní město*. 4. vyd., v Čs. spis. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. Str. 119.

a řádně oblečený. V příbězích mnoha maloměšťanů nám Karel Poláček popisuje milostný trojúhelník.

„Student zahlédl pana Peciána, provázaného jeho nevěstou Zdeňkou, dcerou kastelánovou. Jaroslav zpozoroval, že růžová a boubelatá Zdeňka mu dává očima znamení.“

108

Mladý Jaroslav se zamiloval do Zdeňky. Pro svou první lásku si však vybral nepravou dívku. Zdeňka již byla dávno přislíbena poštovnímu správci, kterého si ona sama však nechce vzít. Jeho první žena se z něj totiž zbláznila.

*„Kastelánova dcera spěšně zamířila ke studentovi a rozčileně hovořila: „Jaroušku, prosím vás, přijďte večer k zámku, já vám musím něco říci, něco moc důležitého, přijdete?“*¹⁰⁹

Zdeňka velice naléhá na mladého studenta. Několikrát se ujišťuje, zda skutečně přijde. Svůj slib musí Jaroušek potvrdit čestným slovem a zapřísať svou duši.

*„Já jsem tak ráda... On už jde. Hledá mne. Jděte pryč, Ježíš, co stojíte...? Už je zle. Uviděl mne... To je vaše vina...“*¹¹⁰

Zdeňka má ze svého nastávajícího manžela skutečně strach. Zajímavé je, že sama za Jarouškem přišla a prosila ho, aby si s ní dal schůzku. Patrně ze samého strachu veškerou vinu hodila na nevinného studenta. Zdeňka v celém románu působí jako vyspělá a cílevědomá žena. V mnoha postojích se však jeví jako manipulátor. Již při první schůzce s Jaroslavem se projevuje její povaha.

*„Zdeňka se tulila ke studentovi, šimrala ho kadeřemi na tváři a šeptala: „Kdybyste věděl, co vám chci všechno říci, je toho tolik, že nevím, z kterého kraje bych to vzala... „Tak mluvejte,“ pobízel ji student. „Tady nemohu,“ ševalila dívka tajemně, „ale víte co? Přijďte zítra ve tři hodiny ke kapličce. Přijdete?“*¹¹¹

¹⁰⁸ Tamtéž str. 53 -54.

¹⁰⁹ Tamtéž str. 54.

¹¹⁰ Tamtéž str. 54.

¹¹¹ Tamtéž str. 62.

Jaroušek opět kývl a svůj slib musel potvrdit čestným slovem. Zdeňka donutila studenta, aby za ní přišel k zámku, ten tak učinil a stejně se nic nedozvěděl. Jen si domluvili další schůzku. Zde jde vidět, že Zdeňka si chtěla vyzkoušet, zda ji student poslechne. Možná využívá jeho zamilovanosti ke svému pobavení, možná ho má skutečně ráda. Toto jejich první setkání zanechalo i v Jarouškovi velké rozpaky.

*„Díval se na dívku v selském kroji a myslil na Zdeňku. Viděl její modré, jakoby udivené oči, tupý nosík a smavou bradičku. Šeptal do peřin: Já ji miluji. Zastyděl se za to pathetické slovo a opravil se: Ostatně, já ji mám docela rád. Nyní... budu na ni myslit. Možná, že ji vůbec nemám rád. Budu blouznit.“*¹¹²

V této ukázce jednak vidíme postoj mladého studenta, můžeme pozorovat jeho zmatení nad svými city. Na začátku každé milenecké lásky existuje období bezbrannosti, kdy jsme vydáni na pospas našim emocím. *„Existuje stav, kdy mě moje milenka trápí, já bych s ní už dávno vztah přerušil, ale nedokážu to, protože ona mi zůstává i nadále silným podmětem lásky.“*¹¹³ Taky nám zde Karel Poláček ukazuje svůj přístup k zamilovanosti. Poprvé student do peřin šeptá slova miluji tě, vzápětí se však opravuje na mám tě rád. Tak nějak si počínal Poláček ve svém manželství, které bylo podobně jako u manželů Štědrých založeno na opakujících se frázích, jež vyjadřovaly respekt, ale žádný bližší cit. Manželé Poláčkovi se snažili spolu vycházet a na tom bylo založena prakticky celé jejich soužití.

I druhé setkání Jaroslava se Zdeňkou probíhá zvláštním způsobem. Opět zde můžeme vidět rozvrácenosti Zdenčiny povahy. Jednak si tuto druhou schůzku doslova vynutila, a navíc na ni přišla pozdě.

*„Já se bojím, tolik se bojím tatínka,“ mluvila udýchaně, „on by mě možná zabil, kdyby se to dozvěděl... Neviděl nás někdo? Přece jenom jsme se neměli sejít, já nejsem taková...co myslíte, měla bych se vrátit?“*¹¹⁴

Zdeňka pochybuje, má strach, aby se nikdo nedozvěděl, že dnes byla venku se studentem. Zakázané ovoce přece jen nakonec chutná nejlépe. Zdeňka se zavěsila na studenta a říkala:

¹¹² Tamtéž str. 67.

¹¹³ PLZÁK, M. *Srdce zmámené láskou*. Vyd. 1. Praha: Motto, 2002. 125 s. ISBN 80-7246-153-2. Str. 23.

¹¹⁴ POLÁČEK, K. *Okresní město*. 4. vyd., v Čs. spis. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. Str. 82.

„Nechť, ať je vidí celé město, nikoho se nebojí a tatínek jí nic neudělá, je ráda, tolik ráda, že Jaroslav přišel.“¹¹⁵

A zde je právě ta vnitřní rozvrácenost Zdeňky. Sama patrně ještě neví, co vlastně chce. Podobné chování můžeme nalézt i u Karla Poláčka. Do roli Zdeňky se musel doslova vžít, nebo spíše se Zdeňka vžila do Karla Poláčka. Proto Poláček z celého románu věnuje této dívce největší pozornost. Toto je jediný milostný vztah, který známe od začátku do konce. Karel Poláčkem tohle zkrátka uměl popsat, protože to sám prožíval. Stejně jako Zdeňka byla ve vztahu s Peciánem nešťastná, podobně i Poláček trpěl ve svém manželství. Student Jaroslav je pochopitelně zvědavý, proč si s ním Zdeňka sjednala již druhou schůzku. Jakmile se jí však otázal, Zdeňka se velmi urazila a divila se, proč na něco takového Jaroslav vůbec ptá.

„Já vám to nesmím povědět, nedostala bych slova ze sebe... co si vlastně o mně myslíte? Vždyť bych se studem propadla.“¹¹⁶

Zdeňka na jednu stranu pohrdá zvědavostí studenta, přitom ho ke druhému setkání doslova donutila. Můžeme si povšimnout, že Zdenka k Jaroslavovi nechová vůbec žádný respekt. Při tom vzájemná úcta je velmi důležitý předpoklad šťastného partnerství, *„proto můžeme někoho respektovat dokonce, i když se na něho zlobíme; budeme si toho člověka dále vážit, protože nemůžeme popřít, že pořád má obdivuhodné a cenné vlastnosti.“¹¹⁷*

„Proč mlčíte?“ útočila na něho Zdeňka, „vám je jedno, že se trápím, co? Jste sobecký jako každý muž. A já bych si pro něho oči vyplakala...“

„Proč pro mne? Copak já...“ počal student.

„Podívejme se na něho! On si myslí, že se pro něho trápím. Nemyslela jsem si, že jste takový domýšlivý.“

„Ale vždyť já...“¹¹⁸

¹¹⁵ Tamtéž str. 82.

¹¹⁶ Tamtéž str. 82.

¹¹⁷ HAMBURG, S. R. *Vydrží nám láska?*. Vyd. 1. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2002. ISBN 80-249-0014-9. Str. 23.

¹¹⁸ POLÁČEK, K. *Okresní město*. 4. vyd., v Čs. spis. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. Str. 82.

Zdeňka dává najevo své city. Svůj zármutek nad domluveným sňatkem projevu svou roztržitostí. Ať Jaroslav udělá cokoliv, nic se jí nelíbí. Jaroslav ve Zdeňce probouzí vlastně obrovskou zlost. Vždyť je tak jiný, než její nastávající muž. Je milý, hodný, poslechne ji na slovo, s ním by měla daleko jiný život. Její vyhlídky s panem Peciánem nebyly vůbec dobré. Svoji první ženu utýral, toulá se po hřbitovech, chce mluvit s mrtvými. Zdeňku již napadlo, že by utekla od oltáře, proto se Zdeňka chová tak podivně.

Při procházce s Jaroslavem však může myslet na daleko krásnější věci. I tak prosté věci jako je procházkou v přírodě vykouzlí Zdeňce úsměv na rtech. A co teprve, když se s Jaroslavem políbí. Patrně však nezůstane jen u políbení. Dovídáme se tak ze svědectví žebráka Chlebouna:

*„V sodomu naše město proměněno jest... duch zlý sestoupil a ne duch svatý... Nastane pozdvižení jedněch proti druhým... v ohni pekelném se budou smažit smilníci...A dcera kastelánova je děvka nestydatá.“*¹¹⁹

Toto sblížení s Jaroslavem je první upřímný čin, který k němu Zdeňka vykonala. Najednou mladým studentem neopovrhovala a zcela se oddala svým citům a především vášni. V knize se dále jejich vztah nepopisuje, až do okamžiku, když do města přijela armáda.

*„Zdeňka, dcera kastelánova, se svou přítelkyní Marií, dcerou kloboučnickovou, obě vystrojeny a nakadeřeny, lovili pohledy důstojníků.“*¹²⁰

Opět se nabízí myšlenka, že Zdeňka Jaroslava jen využila. Dá se říci, že ho využila jen ke svému spokojení. Z pohledu Zdeňky se tedy jednalo pouze o lehkovážný flirt s mladým studentem. Byl to vztah založený čistě na sexualitě, jakmile se však do města přijeli mužní vojáci, Zdeňka už Jaroslava nepotřebovala a hledala si jiný sexuální symbol. *„Sexuálně erotický výběr je vlastně nevědomý. Ženě musí muž imponovat. Tento proces výpočtu je nevědomý, a proto nelze ženy vinit z vypočítavosti.“*¹²¹

„Zdeničko,“ říkal, „tys mi chtěla něco říci...“

„Zdeničko, slyšíš?“

¹¹⁹ Tamtéž str. 87.

¹²⁰ Tamtéž str. 121.

¹²¹ PLZÁK, M. *Srdce zmámené láskou*. Vyd. 1. Praha: Motto, 2002. 125 s. ISBN 80-7246-153-2. Str. 61 – 62.

„Co je?“ zeptala se dcera kastelánova roztržitě.

„Řekla jsi, abych na tebe počkal a já...“

„Nechte mně,“ odsekla Zdeňka, „já dnes na vás nemám kdy. Už jsem řekla a nedotírejte!“¹²²

Po společném milostném aktu se Jaroslav chová ke Zdeně velmi mile. Oslovuje ji Zdeničko, opět přistoupil na nějakou tajnou schůzku. Je zřejmé, že u něj se city ke Zdeňce jen prohloubily. U Jaroslava převládá velká naivita. Očekává další vyvíjení milostného vztahu, které však nepřijde. Z ukázky je zřejmé že Zdeňka Jaroslava doslova přehlížela. Dokonce mu začala vykat, což je pro mladého studenta velká rána. V tomto okamžiku se zde vůbec poprvé v Poláčkově díle objevují rysy pragmatického chování. Po tomto incidentu se student Jaroslav zamyslí a začne jednat výhradně podle svého rozumu.

„Je dobře, velmi dobře...“ mumlal. „Poznal jsem vás. Jste omezená bytost a nedovedete se povznést z všedního rmutu. A vždyť je dobře... Již pozdě, slečno,“ řekne a odvrátí se od ní.“¹²³

Tímto Jaroslavovým prozřením definitivně skončil jeho vztah se Zdeňkou, která se provdala za Pana Peciána a nakonec stejně utekla za svým dalším milencem do Prahy. Jejich milostný poměr je v knize protkán příběhem všedního maloměsta.

Opět zde vidíme paralelu k Poláčkově životu. Již bylo zmíněno, že postava Zdeňky a Karel Poláček jsou si v mnohém velmi podobní. V románu Zdeňka utíká z manželství, opouští svého muže Peciána a odchází za mladým malířem. Podobně ve 30. letech opouští svou manželku i Karel Poláček. Utíká za Dorou Vaňákovou, jejichž dlouho utajovaný vztah nakonec skončil svatbou a stala se z něj láska na život a na smrt.

„Jednoho dne se mi k mému překvapení svěřil se svým vztahem k Doře Vaňákové. Řekl mi, že se chce dát rozvést a s Dorou se oženit, a co že já tomu říkám. Řekla jsem mu tehdy poctivě podle svého cítění, že ho plně chápu a že proti tomu nemám vůbec nic.“¹²⁴

¹²² POLÁČEK, K. *Okresní město*. 4. vyd., v Čs. spis. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. Str. 122.

¹²³ Tamtéž str. 122.

¹²⁴ JELINOWICZOVÁ, J. *Můj otec Karel Poláček: vzpomínky (nejen) na Karla Poláčka*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 2001. Str. 19.

S Dorou ho však šťastná budoucnost nečekala. Oba byli deportováni do koncentračního tábora, kde zemřeli. V románu *Okresní město* je jeden citát: „*Svatba je krásná, ale pohřeb je krásnější*“¹²⁵ Vztáhneme-li tento citát na Poláčkův život, můžeme říci, že až jeho druhá svatba byla pro něho velkým štěstím, protože měl k sobě pravou nevěstu, ženu svého života. S touto ženou taky Poláček umíral v naději a lásce v jedné z největších hrůz tohoto světa.

Postava Jaroslava výrazně figuruje i v dalším Poláčkově románě *Hrdinové táhnou do boje* (1936). Tento druhý díl z původně zamýšlené pentalogie nás seznamuje s dalšími osudy našich maloměšťáckých hrdinů. Do tohoto třetího dílu cyklu okresního města se promítají Poláčkovy válečné zážitky. Tyto vzpomínky se dočkaly uměleckého ztvárnění o dvacet let později, „*toto zpoždění souvisí se vzpomínkovým charakterem celého cyklu.*“¹²⁶

Tato kniha přímo navazuje na děj Okresního města a opět zde nechybí výtečná charakteristika jednotlivých postav, ovšem jejich city jsou i v této knize skryty. Nejvíce se nám přibližuje osud a další lásky studenta Jaroslava. Děj knihy nás zavede na začátek 1. světové války, která se výrazně dotkla i maloměsta Rychnova nad Kněžnou. Právě díky válce se zde odhalují pravé povahy maloměšťanů. Válka zasáhla i rodinu kupce Štědrého. V první části knihy jsou narukováni jeho dva starší synové Kamil a Viktor. Oba si na vojně počínají odlišně. Kamil podlehl vojenské šikaně, zatímco Viktorovi se daří velmi dobře. V této knize nejvýrazněji figuruje osobnost nejmladšího syna Jaroslava. Ten se v předešlém díle zamilovat na Zdeňku, dcery kastelánovi. Z této negativní zkušenosti se Jaroslav dostal pomocí svého rozumu. Začal racionálně uvažovat nad celým vztahem, což mu pomohlo velmi rychle zapomenout na svou nešťastnou lásku. Když si myslel, že Zdeňku už nikdy neuvidí, opak se stal pravdou. Při cestě za bratrem Kamilem na vojnu se Jaroslav zastavil v Praze. V jedné malé hospůdce však uslyšel známý hlas. Dlouho přemýšlel, komu patří.

„*Student spatřil Zdenku, dceru kastelánovu, a ona uzřela jeho. Zarazil se a dívka se zarděla. Učinila pohyb, jako by si chtěla upravit účes. Student si sáhl na kravatu. Najednou se vzchopili a současně si vyšli vstříc.*“¹²⁷

Z této ukázky je zřejmé, že jejich setkání je nenechalo chladnými. Oba chtěli jeden na druhého zapůsobit. Zdenka představila Jaroslava svému příteli a začala se vyptávat na okresní město.

¹²⁵ POLÁČEK, K. *Okresní město*. 4. vyd., v Čs. spis. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. Str. 133.

¹²⁶ HÁJKOVÁ, A. *Knížka o Karlu Poláčkovi*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0739-3. Str. 18.

¹²⁷ POLÁČEK, K. *Hrdinové táhnou do boje*. 3. vyd., Praha: Československý spisovatel, 1954. Str. 37-38.

„Její řeč byla hlasitá, drsná; mluvila překotně, i zdálo se, že zakrývá neklid.“ ¹²⁸

Zdenka skutečně byla nervózní ze studentovi přítomnosti ale nikoliv proto, že by snad Jaroslav u ní probudil dávné city. Nervozita pramenila ze stesku po domově, po její kamarádce Marii i po jejím otci.

„Zdenka si vzpomněla na otce a zaslzela. Politovala ho, že je starý a osamělý. Chtěla by tatínka ještě jednou spatřit...“ ¹²⁹

Zdenku setkání s Jaroslavem nutí bilancovat její život. Vzpomíná, jak si zahrávala s Jarouškem, jak si nakonec pod nátlakem vzala Peciána, od kterého nakonec utekla. V Praze žije s uměleckým malířem, který nyní narukuje na vojnu. Zdeňku čeká dlouhá samota.

„Těžký je můj život a má cesta je osamělá. Spojila jsem svůj život s malířem. Obětovala jsem se pro umění. Hod'te po mně kamenem...“ ¹³⁰

I v tomto Poláčkově románu najdeme autobiografické prvky. Tato kniha je plná jeho vzpomínek, kdy jako dvaceti tří letý mladík nastoupil k 18. pěšímu pluku v Hradci Králové jako jednorozční dobrovolník. Poláček zde bravurně vykresluje vojenskou realitu ale i svou další lásku. *„Poláček se nikdy nepokusil evokovat své válečné zážitky věrně, nýbrž prožitou skutečnost převedl do roviny vyšší umělecké pravdy.“* ¹³¹ Tyto zážitky jsou v Poláčkově díle vykresleny mnohem střízlivěji, než byl vlastní autorův prožitek a celá pravda války je Poláčkem ztvárněna spíše komicky než tragicky. To dokládá i Poláčkově krédo: *„Inspirují mě fakta. Ale nad skutečností stojí umělecká pravda a té se musí zmocnit spisovatel a umělec.“* ¹³² Všechny autorovy válečné vzpomínky se dovídáme pohledem studenta Jaroslava, který v tomto románu ztvárňuje Poláčkově alter ego.

¹²⁸ Tamtéž str. 38.

¹²⁹ Tamtéž str. 39.

¹³⁰ Tamtéž str. 39.

¹³¹ HÁJKOVÁ, A. Knížka o Karlu Poláčkovi. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0739-3. Str. 18.

¹³² Tamtéž str. 167.

*„Dívky s rusým věnečkem na hlavě a v kretonových kvítkovaných šatech smísily se mezi skupinu jednoročáků... Jedna projevila zájem o studujícího Štědrého; řekla mu, že se jmenuje Dolly Prinke.“*¹³³

Tak student Jaroslav získal svou vojenskou lásku. Můžeme zde vidět určitou proměnu Jaroslava. Z naivního studenta se stal vyspělý muž, který začal vztahy brát velmi lehkovážně. Své chování často omlouvá slovy: My vojáci to tak děláme, každý voják má holku apod.

*„Dívky s rusým věnečkem na hlavě zářily štěstím, že získaly jednoroční dobrovolníky, a odváděly si je do borového lesa.“*¹³⁴

Student choval k této dívce něžné city, přestože věděl, že jejich románek nebude trvat dlouho. Trval přesně jeden měsíc, než byl pluk poslán na frontu. Během tohoto měsíce navštívila Jaroslava i jeho maminka, kde se seznámila s jeho dívkou. Dolly se však hned představila jako Jaroslavova nevěsta, což paní Štědrou velmi znepokojilo.

*„Fuj! To jsem se rozzlobila! Taková zubatá ochechule. To je drzost. Jaks k ní přišel, Jaroušku? To jsem si o tobě nemyslela, že se budeš tahat s takovou...“*¹³⁵

Jaroslav však negativních ohlasů nedbal. Sám nebral tento vztah nijak vážně. Zde se u Jaroslava, stejně jako v předchozím románu, projevuje mírný pragmatismus. Nenechal se hned okouzlit mladou dívčinou, velice dobře si uvědomoval fakta, že ve městě nebude dlouho. Možná by se dalo říci, že svou Dolly vnímal jako možnou variantu, jak si krátit čas v kasárnách. Věděl, že z tohoto krátkého románku, bude mít jakýsi užitek. Stejně tak mu byl znám fakt, že jenom co odejdou na frontu a do města přijdou další jednoročáci, budou si mezi nimi dívky, včetně Dolly, hledat nové ženichy. I Karel Poláček tuto situaci popisuje v knize ryze pragmaticky:

„Dívky hlasitě naříkají. Takto pláčí již po čtrnácté, neboť dnes vypravují do pole čtrnáctý pochodový prapor. A dnes narukovali noví jednoroční dobrovolníci. Za měsíc budou

¹³³ POLÁČEK, K. *Hrdinové táhnou do boje*. 3. vyd., Praha: Československý spisovatel, 1954. Str. 203.

¹³⁴ Tamtéž str. 204.

¹³⁵ Tamtéž str. 229.

doprovázet zase nové ženichy, kteří budou mít pořadové číslo patnáct. A opět budou srdcelomně naříkat, že jim válka bere ženicha.“¹³⁶

Přestože Jaroslav prožil další lásku, hluboké city v něm zanechala pouze Zdenka. V těžkých chvílích na bojišti si nepředstavoval nikoho jiného, než právě Zdenku. Libé emoce často zanikají samy od sebe. „*Kdyby libost trvala příliš dlouho, přestala by nám být cenností.*“¹³⁷ Mozek dokáže vytvořit jak utrpení, tak i radost. Proto ve chvílích ohrožení produkuje radostné vzpomínky, abychom přežili.

*„Jednorozčného dobrovolníka trápil chlad, ale za chvíli se mu zdálo, že sedí před vjezdem do zámku a že vedle něho je nějaká slečna, která kouří cigaretu.“*¹³⁸

Když Jaroslav potkal Zdenku v Praze, všiml si, jak něžně vyfukuje cigaretový dým nosem. Tento obraz mu utkvěl v paměti a jeho mysl ho v těžkých chvílích přenesla do rodného města. Naše mysl v těžkých dobách uniká k těmto představám o domově a o lásce. Když toto Karel Poláček psal, nemohl tehdy tušit, že za pár let bude prožívat podobné věci jako Jaroslav. Můžeme říci, že toto dílo nejenže popisuje reálné Poláckovy zážitky, ale taky mnohé zážitky předznamenává. Pobyt Jaroslava na válečném poli je předzvěst Poláckova života v koncentračním táboře.

¹³⁶ Tamtéž str. 237.

¹³⁷ PLZÁK, M. *Srdce zmámené láskou*. Vyd. 1. Praha: Motto, 2002. 125 s. ISBN 80-7246-153-2. Str. 15.

¹³⁸ POLÁČEK, K. *Hrdinové táhnou do boje*. 3. vyd., Praha: Československý spisovatel, 1954. Str. 251.

5 Karel Čapek

„Můj život, to je kázeň, práce, vážné hledání pravdy, láska a jiné přísné vztahy. Oškliví se mi změkčilost a slabošství. Ba oškliví se mi i rozmazlující něžnost a pečlivost. Bud' vše kolem mě tvrdé, jasné a pokojné...“¹³⁹ Takto napsal svou vlastní charakteristiku sám Karel Čapek. Pravdou je, že bez jeho kázně, práce a hledání pravdy bychom ho dnes jen těžko mohli označit za nejvýznamnějšího představitele pragmatismu, meziválečné generace, která bezpochyby spojila první republiku s demokracií, za zakladatele Pátečnicků a především za dosud stále čteného a poutavého spisovatele. Čapkův mimořádný talent a přirozená zvědavost mu zajistily uměleckou velikost. Spolu s různorodostí témat, která si pro svá díla vybíral, a s originálním pohledem na věc se stále čte jak u nás tak i ve světě.

Čapkův život nebyl ovšem vždy idylický. Již od dětství jeho churavé zdraví představovalo velkou slabost, což se později podepsalo i v jeho umělecké sféře. Mnoho jeho statnějších kolegů se na Čapka dívalo shora. Jeho matka ho doslova uzurpovala přílišnou a úzkostlivou starostlivostí, což se nepochybně podepsalo na jeho osobnosti. „*Malá ložnice sloužila rodičům, uprostřed mezi nimi spával Karel a bylo zle, přitulil-li se víc k otci než k matce.*“¹⁴⁰ Tento úzkostlivý vztah matky a nejmladšího syna trval až do Čapkovy dospělosti a můžeme říci, že ovlivnil i jeho milostné vztahy.

Ze všech autorů pragmatické generace je nám milostný život Karla Čapka nejvíce znám. „*Stalo se běžným tvrdit o díle Karla Čapka, že láska a sex nemají v jeho díle takové místo, jako v životě.*“¹⁴¹ Čapkův milostný život byl poměrně bohatý. V jeho životě významně figurovalo mnoho žen, z nich nejvíce Čapka ovlivnila Anna Nepeřená, přezdívaná Anielka, dále Věra Hrůzová a především Olga Scheinpflugová. Životem Karla Čapka se zabývalo mnoho literárních vědců, přesto nám nejdůležitější svědectví odkrývá sám autor skrze dochovanou korespondenci a díla, kde se odráží mnoho jeho životních zkušeností a postojů.

¹³⁹ BURIÁNEK, F. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha, 1978. Str. 114.

¹⁴⁰ ČAPKOVÁ, H. *Moji milí bratři: Vzpomínky*. 2. vyd. Praha, 1966. Str. 127.

¹⁴¹ BURIÁNEK, F. *Čapkovské variace: (Eseje o K. Čapkovi a o literatuře)*. 1. vyd. Praha, 1984. Str. 61.

5.1 Motivy a tematika lásky v dramatu

Mnoho Čapkových děl, především však dramát, vznikala ve spolupráci obou bratrů Čapkových. Jejich první společné drama *Lásky hra osudná* bylo poprvé časopisecky otištěno v roce 1911 na tři pokračování v Lumíru, samostatně vyšlo až v roce 1920. V době, kdy oba bratři pracovali na společné commedii dell'arte, měli za sebou již první milostná vzplanutí. Proto se shodli, aby tématem hry byla právě láska. Ostatně nebylo nic přirozenějšího, aby se mladí muži zajímali o ženy, aby toužili po lásce. U autorů v té době převládaly spíše negativní pocity z jejich prvních vášnivých zážitků, proto v této hře podávali o ženách záporný obraz. Autoři sami přiznali, že „v době nezkaženého svého mládí psali o ženách a lásce krutě a nestydatě.“¹⁴² Bratři Čapkově chtěli světu ukázat sociální spravedlnost, proto se do hry promítá i téma kapitálu. K moci peněz se nepříznivě vyjádřila i řada kritiků. Václav Havel ve své studii o Josefu Čapkově napsal: „Za závěrem hry je možno cítit i kus sarkastického postižení odlidšťující morálky světa, v němž, jak se říká, vládnou peníze.“¹⁴³

Mladí autoři svou dramatickou prvotinu zpracovali v té době velmi nezvykle. Forma italské komedie dell'arte se jim jevila jako ideální, protože vycházeli z představ tradičního divadla. Tutu formu divadla však upravili podle svých představ, např. postavy mají současné kostýmy, nikoli tradiční kostýmy italské komedie. Autoři chtěli, aby se hlavní postavy co nejvíce přiblížili současným divákům. Dále je pozoruhodné, že autoři tuto hru zpracovali jako divadlo na divadle, což je zcela běžné pro dnešní zpracování her, nikoliv pro evropské drama 20. století.

Jelikož se jedná o první společné drama bratří Čapků, je velmi těžké určit, který z bratrů měl na hře větší podíl. Jejich spolupráce však byla velmi zdařilá, a pro českou uměleckou sféru 20. století dosud nebyvalá. Dvojautorství bylo v té době něco zcela nového, co pochopitelně budilo velkou pozornost. Do tématu lásky se však více promítal život Karla Čapka. Jeho jednostranná láska k Anielce byla výtvozem jeho studentské duše. Mladičká dívka Anielka splňovala dosud všechny Čapkovy představy o ženské kráse, jeho náklonost k ní byla až neuvěřitelná. Ve hře *Lásky hra osudná* se nám až nápadně vykresluje podobná tematika, a sice souboj tří mužů o srdce jedné dívky. Podobně jako student Karel Čapek tehdy usiloval o náklonost Anielky, ve hře se nám objevují hned tři mužské postavy bijící se o Isabellu. Čapek ve hře mnohé nadsadil, patrně tím chtěl ukázat a zdůraznit svou tehdejší zoufalou situaci. Nadsázka se skrývá i v tom, že autoři ve hře popisují osudovou lásku. „*Tito zde však proto tady*

¹⁴² Černý, F. *Premiéry bratří Čapků*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000. 495 s. ISBN 80-86202-36-4. Str. 25.

¹⁴³ Tamtéž str. 26.

jsou, by hráli před vámi hru lásky osudnou.“¹⁴⁴ Tato osudová láska se však v ději kupuje za peníze, kdy je dívka Isabella přislíbena tomu, kdo za ni zaplatí více.

*„Zde, ctěné publikum,
to Isabella jest. Já nedím naivka,
též heroina ne, ni intrikánka ne,
jen ženou zovu ji. Tož pravím, ženou jest,
toť její celá hra. Vy ptáte se mne snad,
zda role komická, či tragická to je?
Já nevím, pánové. Vždy podle poměrů,
dle okolností hry. Však pro svou půvabnost
je lásky hodna vždy, ať tak jest, nebo tak,
ji tedy milujte.“*¹⁴⁵

Tak je ve hře popsána dívka, o kterou se každý muž pokusí bít. Isabella je zde popsána jako pouhá žena. Opět je to paralela, kdy se po Čapkovém vystřízlivění láskou stala i Anielka obyčejná dívka *ne intrikánka, ne heroina*. Autoři nedokáží popsat, zda je její úloha komická či tragická. Stejně komická a tragická byla láska Karla Čapka k Anielce, kdy mladý student Čapek napsal mnoho zamilovaných dopisů, ale vždy čekal marně na odpověď. A když nějaká odpověď přišla, byla odmítavá. Přesto ji Karel Čapek nedokázal přestat milovat. Anielka byla *pro svou půvabnost lásky hodna vždy*. Stejně tak jako toto milostné vzplanutí, tak i celé drama je „*mezi extrémy a budou se bolesti srážet s vášněmi.*“¹⁴⁶ Celý vztah Čapka s Anielkou byl bolestný, neznáme jediného okamžiku, kdy byl Čapek šťasten.

V dramatu vystupují tři důležité postavy. Gilles je věčný romantik, rád skládá básně a je nesmírně zamilovaný do Isabelly. Trivalin má bojovnou duši, ve hře je vykreslen jako rváč a bojovník, přesto chová k Isabelle něžné city. Brighella není nic víc než lstivý podvodník, který svými léčkami vyvolá mezi milenci Isabelly nevraživost, aby dívku získal sám pro sebe. Nádhera a půvab dívky Isabelly jsou využívány její matkou Zerbinou. Ta svou dceru zaprodává jako nevěstku, proto nám na začátku Prolog vypráví:

¹⁴⁴ ČAPEK, K.; ČAPEK, J. *Ze společné tvorby: Krakonošova zahrada: Zářivé hlubiny a jiné prózy: Lásky hra osudná: Ze života hmyz : Adam stvořitel*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. Str. 180.

¹⁴⁵ Tamtéž str. 181.

¹⁴⁶ Tamtéž str. 183.

*„Co chcete viděti? Vy chtěli byste snad
zde lásky růžové a sladké vidět hrát
neb drama nevěry neb vinu zločinnou
tak dobře sehranou, že slzy poplynou
a osvěží váš zrak, neb v boji života
jak těžce zkoušena je ženská čistota.“*¹⁴⁷

Tyto verše nám popisují celý význam tohoto dramatu, které má bezpochyby naučný charakter. Ve hře skutečně můžeme vidět *lásky růžové a sladké*, vždyť všichni muži neuvěřitelně milují Isabellu.

*„TRIVALIN: Řekni Isabelle, můj dobrý Zane, že ji miluji.“*¹⁴⁸

*„GILLES: Ach, já ji miluji a jsem tak nešťasten,
že slzy prolévám, a zas jsem šťasten tak,
že radost přetéká z mých očí bláhových,
a pláču bolesti!“*¹⁴⁹

Postava Gillese se velmi podobá patnáctiletému Karlu Čapkovi, který se zamiloval do Anny Nepeřené. Jejich pocity z lásky jsou až nápadně stejné. Karel Čapek vnesl do dramatu svůj vlastní příběh, kdy se cítil v lásce velmi bezmocný. Láska nám zajišťuje pocity emocionální výše, ale taky emocionálního propadu, stejně jak se popisuje v Gillesově básni. V dramatu soupeří muži o jednu dívku, jsou tedy na stejné pozici. Karel Čapek musel soupeřit s Anielčinými spolužáky. Anielka byla ve škole velmi oblíbená, proto musel Čapek vynaložit velké úsilí, aby získal její pozornost. Dokonce se začal zajímat o emancipační hnutí, aby pronikl blíže k Anielce.

V dramatu je výrazná i *vina zločinná tak dobře sehraná*. Brighella se snaží rozpoutat mezi dvěma milenci souboj, každému tvrdí, že o Isabellu musí velmi bojovat, protože ji chce ten druhý.

¹⁴⁷ Tamtéž str. 179.

¹⁴⁸ Tamtéž str. 187.

¹⁴⁹ Tamtéž str. 193.

„BRIGHELLA: To víte, že Zerbine udělá za peníze všechno. Říkám, že Trivalin dostane Isabellu.

GILLES (zoufale): Ne!

BRIGHELLA: Nevíte, Gillese, že ženu je možno okouzlit jen duchem? Žena prahne po básníkovi, Gillese; žena prahne po loutně, po inspirovaném milenci, po veliké lyře citů. Nevíte, že žena miluje básníka?“¹⁵⁰

Brighella se snažím Gillesovi namluvit, že žena potřebuje smyslnou a romantickou duši básníkovu. Podobně i Karel Čapek se snažil Anielku uchvátit básněmi ve svých dopisech. V obou případech, u Anielky u i Isabelly, však platil přesný opak. Isabella se zamilovala do Trivalina. Nikoliv jemná básníková duše, ale srdce rváče a opravdového muže si nakonec podmanilo Isabellu.

„TRIVALIN: Isabella mne nemiluje?

BRIGHELLA: Miluje vás, drahý pane. Plane k vám horoucí vášní, je šílena láskou, hoří touhou po vás.“¹⁵¹

Ani Anielku neokouzila Čapkova umělecká duše, nakonec se provdala za jeho spolužáka. Tím definitivně skončila jakákoliv naděje na vztah s Anielkou. Tento vztah byl pro Karla Čapka velmi důležitý, i po mnoha letech a dalších známostech si několikrát na svou Anielku vzpomněl. Opět podobně jako v Čapkově životě, tak i v dramatu skončila láska tragicky. Při souboji o Isabellu byl Gilles zastřelen Trivalinem. Vítěz však svou lásku nezískal, byl oklamán Brighellou, který dal Zerbine sněmku a tudíž se Isabella stala jeho. Podobně jako se Trivalin cítil podveden, byl i Karel Čapek velice zklamán, když srdce Anielky nezískal. „*Tak málo štěstí způsobila mi dosud moje láska, že je k pláči.*“¹⁵² Tato studentská láska byla skutečně k pláči. Nicméně nám dovolila poznat mladého Karla Čapka. Přestože se s odmítnutím velice těžce smířoval, z tohoto vztahu se ponaučil. Jeho další vztahy, které následovaly, byly vyspělé a řada z nich byla ovlivněna jeho filozofií pragmatismu.

Bouřlivé mládí plné vnitřních rozporů, boj za pravou lásku a to vše podkreslené filozofií pravdy, jsou tématy i další Čapkovy hry *Loupežník*. Námět na tuto hru získal Karel Čapek v Paříži roku 1911, kde pobýval spolu s bratrem Josefem. Hru začali psát spolu, přesto se

¹⁵⁰ Tamtéž str. 189-190.

¹⁵¹ Tamtéž str. 197.

¹⁵² ČAPEK, K. *Korespondence. I*, 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0448-2. Str. 356.

autorství připisuje jen Karlovi. Hra vznikla jako výraz Čapkova stesku po domově, ale i po mládí a svobodě, po kamarádech a rodné krajině. Ovšem drama vyšlo po četných úpravách až v roce 1920. I sám autor prošel za tu dobu jistou proměnou. Zestárl, prožil první světovou válku a už to nebyl ten bezstarostný mladík, který bloudí Paříží. Když své dílo z mládí upravoval, viděl vše z jiné perspektivy. „*První dva akty patří do mé minulosti: dávají zpola za pravdu daremnému mládí. Mezi nimi a třetím aktem uplynulo mých deset let. Ve třetím aktě se svět mění. Každý má pravdu.*“¹⁵³ Tohle mnozí kritikové Čapkovy vytýkali a dle jejich názorů „*v dramatech nemají mít všichni pravdu, dramatik musí za někým ze svých lidí stát.*“¹⁵⁴ Čapkův svět se změnil v roce 1920, tedy v době, kdy dokončil a vydal drama *Loupežník*. V tomto roce poznává Čapek dvě důležité ženy. Svou budoucí manželku a dále mladou studentku, která v Čapkovy probudí až nečekaně intenzivní erotické představy.

V této komedii popisuje Čapek dva základní motivy. Prvním z nich je mládí, které v životě každého člověka uteče velmi rychle. Čapek se prostřednictvím postav zamýšlí nad jeho pomíjivostí.

„KAPRÁL: Tak proč ste toho loupežníka chtěla zastřelit?

FANKA: Já nevím; třeba zrouna proto, že už nejsem mladá, a že mně přišlo líto –

KAPRÁL: Čeho?

FANKA: – mýho ztracenýho mládí.“¹⁵⁵

Mládí je zde popisováno jako velká vzácnost, Čapek vybízí čtenáře, aby své mládí nepromarnili. Nádhra mládí se skrývá v jeho spontánnosti. Proto i hlavní postava *Loupežník* zpočátku působí na lidi jako hrubý muž, jemuž nechybí sebevědomí a drzost, a ke konci díla k němu mnozí vzhlíží právě pro jeho spontánnost a nespoutanost. A každý v tomto neznámém muži vidí někoho jiného. Každého doslova okouzlí svou upřímností a nebojácností. Všichni jeho nesmyslné chování omlouvají právě oním okouzlujícím mládím, a ve všech vyvolává vzpomínky na vlastní léta jinošství. „*Ten mladý, k světu, hodnotám, k stáří neuctivý Loupežník, beroucí s tak svrchovanou samozřejmostí v plen dívčí srdce, aniž se přitom míní uvázat v trvalou péči o jeho štěstí, by věru mohl být autorem nějakých Krakonošových zahrad.*“¹⁵⁶ Tak míní ve své kritice Václav Černý, domnívající se, že postava *Loupežníka* ztvárňuje

¹⁵³ ČAPEK, K. *Divadelníkem proti své vůli: Recenze, stati, kresby, fotografie*. 1. vyd. Praha, 1968. Str. 290.

¹⁵⁴ Tamtéž str. 290.

¹⁵⁵ ČAPEK, K. *Loupežník. -RUR. -Bílá nemoc*. Praha: Československý spisovatel, 1983. Str. 101-102.

¹⁵⁶ ČERNÝ, V., ŠULC, J., ed. *Tvorba a osobnost*. Vyd. v tomto souboru 1. Praha: Odeon, 1992-1993. ISBN 80-207-0411-6. Str. 576 – 577.

samotného autora. Přihlédneme-li k okolnostem, Karel Čapek skutečně roku 1920 dobýval dívčí srdce, aniž by plánoval vážnější vztah s některou z žen.

Druhým a nejdůležitějším motivem v této hře je láska, nad kterou se autor zamýšlí velmi jemně oproti hře předešlé. Když Karel Čapek toto drama psal, nemohl tušit, že podobný příběh jako Mimi potká i jeho. Děj celé hry je velice jednoduchý, prakticky se omezuje na milostné vzplanutí dvou mladých lidí, Loupežníka, muže okolo třicátého roku věku, a Mimi, sličnou dívku, dceru profesora. Již při prvním setkání si Loupežník podmanil Mimino srdce. Dosud nepotkala nikoho tak zkušeného, chytrého, s jistou dávkou drzosti a sebevědomí. Podobně 19. prosince roku 1920 potkává Karel Čapek v literárním salónu Věru Hružovou, taktéž dceru profesora. Již tato podobnost s dějem by se mohla zdát zarážející, leč není zdaleka jediná.

Láska mezi hlavními hrdiny není ve hře nijak zvlášť popisována, přesto je zcela zřejmá. Loupežníkovy city musí čtenář odvodit z jeho chování. Zda Mimi skutečně miluje, to nevíme. Jeho vyznání citů probíhá spíše formou naléhání na mladou dívku. Neustále na ni vyvíjí nátlak, aby vyšla z domu, aby neposlouchala své rodiče. Sám dělá přesný opak, než mu Mimi říká.

„PANÍ: Mimi, pojd'! Otevři nám!

HLAS LOUPEŽNÍKA (uvnitř): To nesmíte! (Zuřivě:) Ne!

MIMI (vyrazí na balkón): Tatínku, já nemohu –

LOUPEŽNÍK (táhne ji za ruku zpět): Pryč, Mimi! Opovažte se!“¹⁵⁷

Loupežník se Mimi zmocnil, oba uvěznil v jejím domě. To by se dalo považovat za důkaz lásky či vášně. Dle mého názoru se Loupežník začal zajímat o Mimi až v okamžiku, kdy uviděl, že ji nikdy nesmí mít. Loupežník symbolizuje nespoutanost a dobrodružství. Proto pro něj byla Mimi velmi důležitá. Získat dívku, která bydlí v domě se zamřížovanými okny, to už chce nutnou kuráž. A ta Loupežníkovi skutečně nechyběla. Zda měl s Mimi čisté úmysly, to nevíme. Víme však, že Mimi ho od prvního okamžiku milovala, prožívá svou dosud první lásku, která bývá nejkrásnější, ale i nejbolestnější.

„MIMI: Já vás mám ráda, umřela bych, kdybyste nebyl se mnou, na konec světa za vámi bych šla.“¹⁵⁸

¹⁵⁷ Tamtéž str. 66.

¹⁵⁸ Tamtéž str. 51.

Podobně zakázaná a vzdálená jako Mimi pro Loupežníka byla o pár let později pro Karla Čapka i Věra Hrůzová. Od prvního okamžiku ho fascinovala její krása. Čapka omámil ten pocit, že ji nemůže mít a že je tak neskutečně přitažlivá. Přesto píše první dopis, pak další a jejich korespondence trvá 7 let. „*Co bych Vám, Věro, vlastně napsal? Bud' by toho muselo být mnoho a věci velmi, velmi podivné...*“¹⁵⁹ Co Čapek myslel těmi podivnými věcmi? Patrně své pocity. V době kdy se seznámil s Věrou Hrůzovou, měl již jistou známost s Olgou Scheinpflugovou. Oba vztahy začaly v roce 1920. Postupem času se oba rozvíjeli úplně jiným směrem.

Je až děsivé, jaký byl Karel Čapek prognostik. Drama Loupežník psal téměř 8 let a mnohé si v této hře sám předpověděl. Za tu dobu prožil Čapek 1. světovou válku, vypěl a ozvala se jeho nešťastná nemoc. Sám Čapek, podobně jako hlavní hrdina, byl otrlý mnoha zkušenostmi. I Loupežník začal tropit hlouposti, když poznal mladou dívku. Po setkání Čapka s Věrou Hrůzovou tomu nebylo jinak. „*Máte-li rozum, či spíše nemáte-li rozum, nýbrž jiné a lepší dary duše, rozjed'te se do Prahy, třeba jen na pár dní. Tedy na shledanou, rozumíte?*“¹⁶⁰ Stejně jako Loupežník vybízel Mimi k různým věcem, podobný nátlak zkoušel i Karel Čapek.

Ne jenom postava Loupežníka je Čapkovým odrazem. Čapek promítl mnohé i do postavy Mimi. Dcera pana profesora je ve hře na věkovém rozhraní dětství a dospělosti. Dosud neměla žádné zkušenosti s milostným citem, proto někdy vystupuje ve hře zmateně a velmi sebekriticky:

„*MIMI: Nechte mne ted' – já jsem si říkala: To je pro tebe ty nešťastná, tvou vinou jistě umře, tys neměla s ním do řeči se dávat, neměla, neměla! Ty nemáš rozum, nevíš, co děláš.*“¹⁶¹

Mimi se poprvé setkává s emocemi lásky. Bez předchozích zkušeností je její smýšlení naivní. Věří, že i Loupežník k ní cítí totéž. Postava Mimi je ve stejném věku, jako byl mladý Karel Čapek, když poznal svou Anielku. Mladá, neopětovaná a nešťastná láska. Právě ta spojuje Karla Čapka s Mimi. Podobně jako v Lásce hře osudné i zde autor přináší svůj vlastní příběh. Je to již Čapkovy druhé dílo, ve kterém se znovu vrací ke své nevydařené lásce z mládí. A právě skrze toto dílo našel Čapek mnoho odpovědí, na své často kladené otázky, proč ho Anielka nechtěla:

¹⁵⁹ ČAPEK, K. *Korespondence. 1*, 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0448-2. Str. 148.

¹⁶⁰ Tamtéž str. 157.

¹⁶¹ ČAPEK, K. *Loupežník. -RUR. -Bílá nemoc*. Praha: Československý spisovatel, 1983. Str. 45-46.

„LOUPEŽNÍK: „Láska není lup, nedá se ukrást, nedá vynutit, nedá se mocí vzít.“¹⁶²

Stejně jako Karel Čapek tak i Mimi se na svou lásku dívá různě. Vyčítá si, že se zamilovala do kolemjdoucího. Později se vyzná ze svých citů a pak vše velmi pragmaticky zhodnotí:

„MIMI: Já nejsem nešťastná, dobře se stalo, nebudu už hloupá. Jako by se mi rázem otevřely oči, jako bych zestárla od rána.“¹⁶³

Pragmatismus se ve hře objevuje i u jiných postav. Mimi si uvědomila, že tohle pro ni byla cenná zkušenost. A právě vlastní zkušenosti tvoří pravdu. Loupežník a jeho činy nutí postavy přemýšlet nad svými životními zkušenostmi z mládí. A co zkušenost, to pravda. Proto má každý svou pravdu a s různou pravdou si lásku představuje každý po svém. Důkazem toho je manželství pana profesora. Žena se domnívá, že láska je nějaký hrdinský čin. Proto začíná sympatizovat s Loupežníkem a dávat mu v mnohém za pravdu. Vzpomíná na své mládí, kdy chtěla nečekaně utéct za profesorem, ale nakonec odvahu nenašla. Tudíž si vyčítá, že nikdy za život nemilovala.

„PANÍ: Láska spíš byla, když už jsem nechtěla čekat... když jsem jednou... chtěla utéci za tebou, a ničeho nedbat, ani hanby... ničeho...“¹⁶⁴

Profesor zase vidí lásku po svém. Za lásku považoval především svoji pracovitost a zodpovědnost vůči rodině. Nikdy nebyl dost smělý, aby vyvedl ztřeštěnost kvůli lásce. A nyní všichni obdivují Loupežníka, cizince, který se odvážil pro lásku, a který se stal díky lásce hrdinou.

„PROFESOR: Není-li láska práce a trpělivost, není-li starost, není-li sám konec mladosti, jděte mně s láskou! neznám ji! nestrpím ji!“¹⁶⁵

¹⁶² Tamtéž str. 49.

¹⁶³ Tamtéž str. 50.

¹⁶⁴ Tamtéž str. 86.

¹⁶⁵ Tamtéž str. 92.

Celá poetičnost hry je vykreslena na základním faktu, a sice že stejně jako je mládí pomíjivé, je pomíjivá i láska. Důkazem toho je i příběh druhé profesorovy dcery Loly. Ta se jako mladé děvče zamilovala a utekla z domu. Proto nechal profesor všude do oken nainstalovat mříže, proto Mimi přísně hlídají a nedovolí jí dospět. Lola se nechala ovlivnit láskou, udělala odvážný čin, když utekla s mužem svého srdce. Ten ji však opustil a nyní se Lola potuluje světem i se svým dítětem. Když přichází domů, nikdo ji nepoznává, ani vlastní rodiče. „*Láska je to, co tě opustilo, láska je to, co pomínulo...*“¹⁶⁶ Láska a mládí velmi rychle pomíjejí. V jeden okamžik máme obojí, ve druhý nemáme vůbec nic. Právě tento závěr hry Čapek dopisoval jako vyzrálý muž. Ohlas premiéry této hry byl velkolepý. „*Lidé odcházeli z divadla a říkali si, že by chtěli být také loupežníky, a ženy si přály, aby jim vstoupil do cesty takový smělý loupežník.*“¹⁶⁷

Stejně jako v Loupežníkovi se po rozporu pravd žije dále, podobně je tomu i u dalšího Čapkova dramatu, kde, jak se zdá, mají opět všichni svou pravdu. V roce 1920 vydalo pražské nakladatelství Aventinum tenkou knížku s podivným názvem *R. U. R. Rossum's Universal Robots*. Nikdo v té době netušil, že tato Čapkova hra vzbudí velký zájem i ve světě. Celosvětový úspěch učinil z třicetiletého Karla Čapka představitele československé kultury. Tímto dramatem zahájil Čapek svou éru fantasticko – utopických děl. Karel Čapek vyjádřil utopii takto: „*Líčiti poměry, jež skutečně nejsou a nikdy nebyly; umístiti je do nekontrolovatelné dálky prostoru nebo času; uvolniti se od blízké a pevné skutečnosti.*“¹⁶⁸ Z této teze se odvíjí obsah tohoto Čapkova utopistického díla. Vynález robotů, věcí s naučenými pohyby, existencí bez duše a citu, je velmi nadčasové téma. Sám autor tuto hru nazval komedií o pravdě. Domin ve hře dokazuje, jak rozvoj moderní techniky osvobozuje člověk od práce, a má pravdu. Alquist naopak tvrdí, že technika člověk demoralizuje a zbavuje ho svobody, a samozřejmě má také pravdu. Helena se od počátku bojí této lidské vymoženosti, a má asi největší pravdu ze všech. A nakonec roboti, kteří mají pravdu, když se vzbouří proti těmto lidským idealistům. Čapek chtěl prostřednictvím divadla varovat diváka před společností, která stále mechanizuje a omezuje každého člověka. Jako první se pokusil varovat lidstvo, před sebou samými. „*Nebojím se, že stroje budou pány lidí. Horší je, jsme-li my lidé špatnými pány lidí nebo lidských záležitostí.*“¹⁶⁹ Tento Čapkův záměr však mnozí kritikové vůbec nepochopili. Po premiéře RUR si i sám autor uvědomil, že většina diváků chápe hru jako varování před civilizací. Čapek

¹⁶⁶ Tamtéž str. 93.

¹⁶⁷ Černý, F. *Premiéry bratří Čapků*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000. 495 s. ISBN 80-86202-36-4. Str. 68.

¹⁶⁸ Tamtéž str. 71.

¹⁶⁹ Tamtéž str. 76.

však nikdy neřekl ani neviděl ve strojích nepřátele pro lidi. Naopak je považoval za výtvar dovednosti člověka.

Toto utopistické drama je ve vši podstatě drama romantické. Už jen samotná myšlenka vynález robotů má velice ušlechtilý záměr. Čím více robotů, tím méně práce pro lidi. Lidé tak budou osvobozeni od dřiny a budou moci dělat jen to, co milují. I přes původní záměr se i do této hry promítá Čapkův osobní život. Setkání Domina a Heleny je velice podobné tomu, co se odehrálo v literárním salónu, když Karel Čapek spatřil Věru Hrůzovou. Domin byl při prvním setkání s Helenou její krásou ohromen.

*„DOMIN: Tak tedy. (Sedne si na psací stůl, pozoruje Helenu uchvácen...)“*¹⁷⁰

V celém dramatu je důležitá symbolika jmen. Objevují se zde jména římských vojevůdců - Sulla a Marius. Helena dostala od Čapka své jméno podle Heleny Trojské, která byla uctívána a prohlášena za nejkrásnější ze všech žen. Měla mnoho nápadníků, každý se chtěl stát jejím mužem. I do Heleny z Čapkova dramatu se postupně zamilují pracovníci Rossumova podniku, ředitelé i přednosta. Trojská Helena je v řecké mytologii vykreslena jako žena blondatých vlasů. Tento popis však odpovídá Olze Scheinpflugové, přesto zde autor popisuje své první setkání s Věrou Hrůzovou. Již ze samotné Heleniny symboliky a přirovnání k oběma ženám vidíme Čapkovo zmatení. Jako muž stál mezi dvěma ženami, s oběma udržoval jistý kontakt, přesto oba vztahy byly velmi odlišné. V dramatu je setkání Domina s Helenou pospáno velmi realisticky. Ona ho svou krásou doslova omámila, proto Domin neváhá a položí Heleně otázku:

„DOMIN: Rád bych se zeptal, slečno Gloryová, nechcete-li si mně vzít.“

HELENA: Jak vzít?

*DOMIN: Za muže.“*¹⁷¹

Domin tuší, že pokud Helenu nepožádá on, udělá to jiný muž. Jako ředitel firmy uvádí Heleně velmi dobré argumenty, aby ke sňatku svolila. Můžeme říci, že se Helena nakonec nechá ukecat. Toto její impulsivní chování, mladičká nerozvážnost spojenou s naivitou je odrazem jejího věku. Na ostrov přijela jako jednadvacetiletá dívka, vyžadující lidštější chování k robotům. Dokonce založila jistou Ligu humanity a své vize se snaží prosazovat i jako paní

¹⁷⁰ ČAPEK, K. *Loupežník. -RUR. -Bílá nemoc.* Praha: Československý spisovatel, 1983. Str. 120.

¹⁷¹ Tamtéž str. 141 -142.

Dominová. Neustále žádá, aby roboti měli duši. Nedokáže však pochopit, že roboti jsou stroje „bez vlastní vůle. Bez vášně. Bez dějin. Bez duše.“¹⁷² Její snažení se však nakonec podaří. Žádný z konstruktérů robotů jí nedokáže odolat a všechny její připomínky se každý snaží hned splnit. Jako by byli okouzleni její povahou, krásou a spanilostí, začnou vyrábět roboty různých lidských ras a národů, pokusí se do mechanických strojů vnést alespoň kousek lidské duše. Všechny Heleniny snahy však vyústily ve vzpouru robotů a k jejich opovrhování lidstva.

Podobně mladá a aktivní jako Helena byla i Věra Hružová. Čapek ji poznal jako devatenáctiletou studentku, fascinovala ho její čínorodost a její záliba ke sportu. U Čapka se tak probudil dosud nový druh lásky. Věra probouzela Čapkovu fantazii, stala se jeho zdrojem inspirace jak v tvůrčí tak sexuální rovině. Mezitím s Olgou Scheinpflugovou prožíval spíše pocity ochranné. Olga byla velmi křehká dívka, herečka, která se pod Čapkovým vlivem měnila v dámu neobyčejných kvalit. Tento milostný trojúhelník trval celé tři roky. Mezitím Čapek zastával několik rolí, od učitele a konzultanta přes láskou zblázněného ctitele.

Motiv lásky je v této hře natolik silný, že i v době, kdy vrcholí povstání robotů a tím je předurčena smrt všech hlavních postav, se většina z nich obrací právě k tomuto vášnivému citu. Věří, že se zachrání právě díky lásce.

*„FABRY: Paní Heleno, život stojí za to; a pokud záleží na nás, uděláme z něho něco...něco, co jsme zanedbali. Je v nás tolik lásky, tolik chuti k životu.“*¹⁷³

V posledních minutách před smrtí si uvědomili, jak svůj život zanedbali. Jejich život se omezoval jen na výrobu robotů. Stali se otroky své práce, nikdy nepoznali lásku. Ani nyní se nikdo nedokázal zlobit na Helenu. Plány na sestavování robotů byly jejich jediná záchrana na život. Ty však Helena v záchvatu paniky a strachu zničila. Všichni kromě Alquista umírají. Ten se snaží ve zkušební laboratoři znovu najít postup k výrobě robotů. Při své práci si uvědomuje, že naděje na lidský život definitivně zemřela. Lidský život je především láska.

*„ALQUIST: Není milenců, není snů; mrtvý je spánek beze snů; nepožehnáš, matko, srdcím tlukoucím láskou. Není lásky. Heleno, Heleno, Heleno!“*¹⁷⁴

¹⁷² Tamtéž str. 136.

¹⁷³ Tamtéž str. 188.

¹⁷⁴ Tamtéž str. 199.

Alquist se dovolává Heleny. Patrně proto, že Helena byla jediným člověkem, který chtěl dopřát robotům pocit štěstí a pocit lásky. Nyní Alquist zjišťuje, že i přes dlouhé pokusy není schopen dát robotům život, natož tak lásku. Oné zvolání *Heleno, Heleno, Heleno!* může taky znamenat výčitky. Bez Rossumových plánů, které byly Helenou zničeny, není schopen Alquist najít postup pro jejich výrobu a tím se definitivně ztrácí naděje na život. Po mnoha marných pokusech se však stane něco nečekaného. Roboti Primus a Helena začnou pociťovat první lidské emoce, snad dokonce i lásky jeden k druhému. Projevují k sobě náklonost, užívají si života, dokáží ocenit i ty nejobyčejnější věci na světě. Oba roboti jsou však těmito pocity velmi zmateni.

*„HELENA: Mně je tak divně, já nevím, co to je: jsem jako pošetilá, ztratila jsem hlavu, bolí mě tělo, srdce, všechno bolí...“*¹⁷⁵

Když se Alquist rozhodl dělat pokusy na Heleně, Primus mu raději nabídl svůj život. Stejně tak učinila i Helena, když se dozvěděla o Primově obětavosti. A tak se zrodila láska mezi mužem a ženou a s ní i naděje na nový život. Alquist již nedoufal, viděl svět bez života. A nyní má opět touhy žít a je vděčný, že právě on může být u vzniku a vývoje života. Tento život je pravý, čistý a upřímný a hlavně pochází z lásky.

*„ALQUIST: Přírodo, přírodo, život nezahyne! Kamarádi, Heleno, život nezahyne! Zase se začne z lásky, začne se nahý a maličký. Jen ty, lásko, vykveteš na rumišti a svěříš větrům semínko života... Uzřely oči mé – uzřely – spasení tvé skrze lásku, a život nezahyne!“*¹⁷⁶

V tomto Čapkovo díle je skutečně láska vyjádřena jako nejdůležitější věc v životě. Nebylo by lásky, nebyl by život. Láska zde stojí na vrcholu všeho, láska je hnacím motorem pro všechnu aktivitu člověka. Není mi zcela jasné, jak Karel Čapek dokázal popsat lásku jako tu nejupřímnější věc. V době, kdy toto dílo vznikalo, nevěděl o upřímnosti patrně vůbec nic. Jeho vztah ke dvěma ženám je toho důkazem. Ve své autorské tvorbě přiřazuje lásce opravdu velký význam. V osobním životě však s láskou hazarduje. Čapkovy milostné poměry však vyústily v jeho osobní krizi. Nevěděl, jak naložit se svým životem, do toho se začala projevovat jeho nemoc a ještě k tomu udržoval dva milostné poměry. Tato krize se podepsala na vztahu s Olgou Scheinpflugovou, která v roce 1921 vyvrcholila. Avšak Karel Čapek i pod takovým

¹⁷⁵ Tamtéž str. 210.

¹⁷⁶ Tamtéž str. 215 – 216.

životním nátlakem píše spolu s bratrem Josefem alegorickou komedii *Ze života hmyzu*. Čapkové začali text psát dříve než Karel své *RUR*. Pro obě hry je tedy společný motiv, a sice obraz lidského pokolení. Je to vůbec poprvé, kdy se oba autoři pokusili ztvárnit dosud jiné téma, než je láska. Tato hra však není tradiční komedií. Ve hře se sice objevují veseloherní prvky, např. první akt věnovaný lásce, ale zbytek hry je pojat autory velmi vážně. Čapci mnohé nadsadili, přesto vystihly nejhorší lidské vlastnosti, které v jejich podání paroduje samotný hmyz. Hmyz se chápe v obecném podvědomí lidí jako něco zbytečného, nepříjemného, a když se bratři Čapkové rozhodli napsat hru o lidech, kteří mají být ztvárněni hmyzem, bylo to v té době něco velmi provokativního. Autoři si jsou vědomi, že křivdí jak hmyzu, tak i člověku, ale jejich záměr byl zcela jasný. Chtěli ukázat obraz lidstva v jeho zkažené podobě. Autoři tak nechtěně vyvolali v divácích a čtenářích dojem, že jsou pesimisté. Vůči této výtce se samozřejmě ohradili s tvrzením, „že jejich komedie je možná ošklivá, ale není pesimistická.“¹⁷⁷

I tehdejší kritika se postavila k této hře poněkud odlišně. Někteří drama úplně zatracují, jiní opěvují nápaditost bratří Čapků. „*Úžasná satira na lásku, bohatství a válku ale také ošklivé, cynické a pesimistické drama, jemuž chybí pravda.*“¹⁷⁸ Přesto byla hra kritikou přijímána bez větších výhrad. Kritikové se shodovali na tom, že hra má výchovný záměr, který ve svých kritikách nezmiňovali, přesto byl samozřejmý.

Již jsme si všimli, že Čapkův osobní život se v mnohém promítá do jeho tvorby. A výjimkou není ani tato hra. Celý první akt je odrazem Čapkova milostného života. V době psaní samotné hry byl Čapek v citovém rozpoložení, začal se na něm projevovat jeho dvojitý milostný život. Proto je první takt o motýlech, pro které je typická přelétavost a nestálost. Symbolika přelétavých motýlů z květu na květ je přesným vystižením Čapkovy nerozhodnosti v oblasti výběru životní partnerky. Udržovaný vztah se dvěma ženami u Čapka vyústil v osobní krizi. Proto bilancuje svou úspěšnost v oblasti citových vztahů, bohužel však nedochází k uspokojivým závěrům. „*Já jsem prožil hrozná věci. Strašlivé zklamání. Bezpočtu lásek, ale jen ve snu. Sen je život básníka*“¹⁷⁹ Tak hovoří ve hře postava Felixe, do které Karel Čapek promítá svůj osobní příběh. Při rozvaze nad svým životem vzpomíná i na svou jednostrannou mileneckou posedlost, kdy se jako mladík zamiloval. Tato jeho první velká láska byla z gymnaziálních let. Tento vztah s Annou Nepeřenou se již několikrát promítl do tvorby Karla Čapka. V této hře na Anielku vzpomíná takto:

¹⁷⁷ Černý, F. *Premiéry bratří Čapků*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000. 495 s. ISBN 80-86202-36-4. Str. 124.

¹⁷⁸ ČAPEK, K., ČAPEK, J. *Ze společné tvorby*. Jako celek vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1982. Str. 225.

¹⁷⁹ Tamtéž str. 237.

„IRIS: Felixi, kdy jste miloval poprvé?

FELIX: Nevím už. Příliš dávno. A ani to nebylo poprvé. Byl jsem tehdy na gymnáziu.

IRIS: Byla krásná?

FELIX: Krásná jako den, jako azur, jako –

IRIS: Felixi, drahoušku, milovala vás?

FELIX: Nevím, nemluvil jsem s ní nikdy.

IRIS: Proboha co jste s ní tedy dělal?

FELIX: Díval jsem se na ni zdáli a psal básně; dopisy“¹⁸⁰

Felix představuje básníka a především se jedná o obraz samotného Karla Čapka. Felix je mladý muž, který má zkreslené a naivní představy o lásce. Vysnil si dokonalou lásku, je zamilován do Iris, ta s ním však jen lehkomyšlně flirtuje. Jak postupně Felix získává zkušenosti, odhaluje tak ženskou přetvářku a faleš. Podobně i Karel Čapek poznává svůj tehdejší studentský život a hodnotí ho poměrně negativně. „*Nechal jsem za sebou celý ten bývalý život a teď, když se na něj z té velké dálky dívám, bůhví, krásy na něm nevidím.*“¹⁸¹ Skutečně nebylo co opěvovat, důležité však je, že si sám Karel Čapek uvědomuje, jak jeho tehdejší snažení bylo hloupé a naivní. Z této životní zkušenosti se však Čapek vůbec nepoučil. Když se již jako vyzrálý muž seznámí s Olgou Scheinpflugovou, otevírá se mu zcela nová budoucnost s ženou, která má pochopení pro jeho složitou osobnost. Místo toho, aby tento vztah začal pěstovat, ohroží ho hned v začátcích. Poznává Věru Hružovou a i s ní si začne dopisovat. I tento Čapkův vztah se promítá do této hry. Věru zde znázorňuje motýlí žena Iris.

„IRIS: Vy jste se zamiloval do mého obrazu?

FELIX: Je nedostupný jako vy.

IRIS: Já že jsem nedostupná? Jak to víte?

FELIX: Kdybych to nevěděl, nemiloval bych vás.“¹⁸²

Právě ta zakázanost a nedostupnost, jež se popisuje v ukázce, je pro Čapka tak přitažlivá. Přestože byl Karel Čapek s pevnými morálními zásadami, nyní se u něj probouzí něco

¹⁸⁰ Tamtéž str. 233 – 234.

¹⁸¹ ČAPEK, K. *Korespondence. 1*, 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0448-2. Str. 378.

¹⁸² ČAPEK, K., ČAPEK, J. *Ze společné tvorby. Jako celek* vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1982. Str. 238.

neočekávaného. Svěžest a mládí slečny Věry ho natolik poblouznily, že zakládá s touto dívkou nový vztah. Tato vášeň se projevuje jednak v Čapkově korespondenci, kdy dopisy adresované Věře Hružovou jsou mnohdy erotického rázu, ale jistá dávka sexuality se prolíná i do jeho tvůrčí práce. Ve hře *Ze života hmyzu* se objevuje Felixova báseň, která mistrně popisuje chtíč Karla Čapka:

*„Jen dolů, dolů spět,
toť meta vytoužená:
svět chce být polosvět,
žena – být položena –
Sen chce se skutkem stát a
láska být consummata,
vše věčně padá dolů:
děvčátko, padněme spolu.“¹⁸³*

Oslovení *děvčátko* nám poukazuje na věkový rozdíl mezi oběma partnery. Věře Hružové bylo 19 let, když se seznámila s třicetiletým Čapkem. I z hlediska partnerské psychologie je velký věkový rozdíl mezi partnery přítěží. Starší partner se často chováním přizpůsobuje mladšímu, někdy se tak může chovat i komicky, což jeho protějšek odrazuje. Paradoxně se toto Čapково ovlivnění projevuje více na dopisech, které píše Olze. Jindy se vždy formální Karel Čapek podepisuje *Váš K. Č.*, najednou používá žertovného podepsání *Váš Čáča*, nebo dokonce *Káča Čáča*. V básni je sexuální podtext, *žena být položena, láska být consummata*. Konzumovat lásku, po tom Karel Čapek nejvíce s Věrou Hružovou toužil. Konzumovat znamená přivést lásku do cíle. Tyto eroticko-milostné emoce byly u Čapka velmi intenzivní a po celou dobu vztahu velmi časté. V tomto případě nebylo možné, aby láska vyprchala. Pauza v milencství totiž způsobuje, že nás „*biochemicky nastavuje na lepší milostné prožitky*.“¹⁸⁴ Absence přímého kontaktu udržuje tento poměr neustále živý, nevšední a nový. Proto Karel Čapek nemá jediného důvodu opustit tento vztah.

Tato hra poprvé vyšla v roce 1921. Ve stejné roce Čapek prožívá krizi. Tato krize byla důsledkem jeho rozdvojeného života, do kterého se navíc vmísila i jeho matka. Její kanibalská láska ke svému synovi není tajemstvím. Proto nerada viděla svého syna ve společnosti žen a ve

¹⁸³ Tamtéž str. 234 -235.

¹⁸⁴ PLZÁK, M. *Manželský svár: zvládnete-li manželský dialog, zvládli jste manželství*. Praha: Motto, 2011. ISBN 978-80-7246-569-9. Str. 26.

společnosti Olgy Scheinpflugové už vůbec ne. Můžeme se jen domnívat, jak by Čapkova matka reagovala na holý fakt, že Karel udržuje paralelně vztahy dva. Nicméně, tato Čapkova krize se opět promítá i do děje naší komedie, tentokrát z úst Tuláka:

„*Vše chce být párem; jen ty, který tu potmě stojíš,
sám, sám, sám bloudíš klikatou cestou,
marně, marně, marně bys rozpřáhl obě ruce
v honičce lásky. Dost.*“¹⁸⁵

Přirovnání Čapkova milostného života ke klikaté cestě je vystihující. Zvolání *sám, sám, sám* vyjadřuje zoufalost. O Čapkovi víme, že nikdy nedokázal být se svou uměleckou duší sám. Podobně tomu je i s jeho milostným já. O těchto pocitech si neměl s kým pohovořit. Proto nesl veškerou tíhu svého bytí na vlastních bedrech. Uvědomuje si, že jen *marně, marně, marně* dokáže setrvat ve dvou mileneckých vztazích a musí jedné ženě říci *dost*. Tato jeho *honička lásky* však trvá až do roku 1935, kdy se oženil s Olgou Scheinpflugovou. Během této doby se Věra Hružová provdala za Josefa Skoupila a to již v roce 1923. Korespondence s Karlem Čapkem však i nadále trvá.

Karel Čapek si jako témata svých divadelních her vybíral nejčastěji lásku. Ve svých dramatech však nikdy neztvárnil velkou, opěťovanou lásku, protože na ni sám nevěřil, přesto ji v životě prožil. Mnohá dramata vznikala za spolupráce jeho bratra Josefa a dosud je pro literární kritiky velice atraktivní téma zkoumání, či zásluhy jsou v dramatu větší. Nikdy to nejde s jednoznačností říci, protože bratři Čapkové pracovali jako celek. Rozvíjeli myšlenky jeden druhého, společně tvořili nápady, ze kterých se v mnoha případech staly nejhranější hry v českém dramatu. Karel Čapek nikdy nechtěl být dramatikem. Práci na divadelních hrách považoval za zkoušky svých literárních dovedností.

¹⁸⁵ ČAPEK, K., ČAPEK, J. Ze společné tvorby. Jako celek vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1982. Str. 230.

5.2 Motivy a tematika lásky v próze

Karel Čapek si vybíral nejrůznější témata pro své knihy. Všechna však, i přes svůj původní záměr, byla spojena motivem lásky. Čapek měl po svých prvních zklamání upřímnou hrůzu z životních lásek a z lidských vztahů. Někdy se však vžil do role loupežníka, který vtrhne do klidné idyly, nebo do nestálého a přelétavého motýla, který symbolizuje krásu a erotično zároveň. V Čapkově prozaické tvorbě zaujímá významné místo román *Krakatit*, který byl postupně uveřejňován od roku 1923 v Lidových novinách. Samostatné knižní vydání vyšlo v květnu roku 1924. *Krakatit* vznikl v těsné časové blízkosti jako *Továrna na absolutno*. Podobně, jako jsme řešili stejné motivy u *RUR* a *Ze života hmyzu*, je i *Krakatit* úzce spojen s *Továrnou na absolutno* a to především moderní fyzikou a osobností vynálezce. Přesto je velice důležité tyto dvě prózy od sebe odlišovat. *Krakatit* je Čapkova erotická báseň, soustřeďuje se na pocity jedince. „*Čapek nenapodobitelně rozezpíval přírodu masa a krve, z níž stoupá láska. Nebyly mu ovšem cizí platonské stupně lásky, spirituální sublimace erotiky.*“¹⁸⁶ *Továrna na Absolutno* vykazuje přesně opačné motivy, zaměřuje se na lidstvo, nikoli na jedince, ani zde nenajdeme tak intimní pocity.

Krakatit bývá označován jako fantasticko-utopický či vědecko-fantastický román. Ve své podstatě se jedná o polyžánrové dílo, Čapek si patrně uvědomoval čtenářské zájmy v meziválečné době. V díle najdeme detektivní, milostné a erotické motivy, ale i motiv pohádkový a psychologický. Syntézu těchto motivů doprovázenou především napínavostí a dobrodružností tvoří vrchol Čapkovy literární tvorby.

Okolnosti vzniku *Krakatitu* nás zavádějí do roku 1922. V této době začal přemýšlet o novém románu a zároveň vrcholil jeho vztah s Věrou Hrůzovou. Ve stejné době se rozhodoval, zda po několikaletém vztahu uzavřít sňatek s Olgou Scheinpflugovou. Rodina ani lékaři mu svazek manželský nedoporučili, důvodem bylo jeho onemocnění páteře. Přestože se příznaky nemoci zmírnily, sám Čapek pochyboval o své schopnosti stát se manželem. Tak roku 1923 sňatek odmítl. Vzhledem k této citové krizi, psal autor román velmi pomalu. Nakonec před krizí a vztahem se dvěma ženami utíká do Itálie. Po návratu se rozhodl definitivně vyřešit svůj milostný život. Proto nabízí Olze pouhé přátelství. Nedlouho na to ho zastihla velká rána, když Věra Hrůzová oznámila, že se bude vdávat. V této neradostné době vrcholí autorovy práce na *Krakatitu*, vznikají kapitoly z Balttinu, které jsou plny milostného vztahu hlavního hrdiny k princezně. Vzhledem k těmto událostem je zcela zřejmé, že *Krakatit* je román

¹⁸⁶ KRÁLÍK, O. *První řada v díle Karla Čapka*. Vyd. 1. Ostrava, 1972. Str. 100.

autobiografický. Dlouho se domnívalo, že představitelkou princezny Wille je Olga Scheinpflugová. Ovšem až odhalená Čapkova korespondence ukázala, že hrdinkou tohoto románu je skutečně Věra Hružová.

Kromě milostných autobiografických scén se autor v díle odkazuje i na svou rodinu. Hned v prvních kapitolách románu vzpomíná na svého starší bratra. „*Prokopovi bylo, že leží a vidí svého staršího bratra, svého bratra Josefa.*“¹⁸⁷ Tato vzpomínka dosvědčuje, že Čapek byl v době psaní románu psychicky vytížen. Proto vzpomíná na svého bratra, na bezstarostné dny strávené spolu, nebo se jedná o volání o pomoc. Z ukázky je taky patrné, že se Čapek stylizuje do hlavního hrdiny celého románu. Tato postava nám odráží autorovy pocity v době psaní díla. Inženýr Prokop působí jako chatrný chemik, který je neustále zmítán horečkami, vidinami a blouzněním. Podobně i Čapek neustále blouznil, sám si připadal jako v horečkách, když se rozhodoval o své budoucnosti. V jeho korespondenci se objevuje několik zoufalých výkřiků. „*Je to solidní, melancholický a vydatný smutek; je šedý, černě pruhovaný, poněkud tuhý a vůbec mně nesluší, jak jsem shledal v zrcadle.*“¹⁸⁸

Autor vyjadřuje své trápení hned prvními slovy celé knihy. „*S večerem zhoustla mlha sychravého dne. Je ti, jako by ses protlačoval řídkou vlhkou hmotou, jež se za tebou neodvratně zavírá. Chtěl bys být doma. Doma, u své lampy, v krabici čtyř stěn. Nikdy ses necítil tak opuštěn.*“¹⁸⁹ Je až paradoxní, že se Čapek cítil osamocen, když vedl dva paralelní vztahy. Patrně ho žádný ze vztahů nenaplňoval ve všech směrech. S Olgou ho poutala umělecká sféra a ochranný pocit nad mladou herečkou, ovšem s Věrou prožíval chtíč, napětí a nekonečnou erotickou vášeň. Inženýr Prokop se zajímá o třaskaviny, o energie věci i bytostí. „*Život je třaskavina, víš? Prásk, člověk se narodí a rozpadne se, bum!*“¹⁹⁰ Můžeme říci, že Čapkův život explodoval v roce 1920. Vybuchl a rozpadl se na dva odlišné životy. Na jeden velmi ctnostný, zdvořilý, který probíhal ve společnosti Olgy Scheinpflugové, a na druhý, erotický, smyslný a dráždivý, jenž prožíval s Věrou Hružovou. Obě ženy vystupují v románu, každá je zde vyobrazena tak, jak ji vnímal sám autor.

Postava Prokopa je velmi složitá, dokonce se zdá být nejkomplikovanější z celé Čapkovy tvorby. Prokop je vnitřně nesourodý, prochází mnoha krizemi, ať už zdravotními, morálními či milostnými. Musí se vyrovnat se zradou svého kamaráda, s krádeží svého vynálezu, vyrovnává se s láskou k Anči, později k princezně. Přestože jeho chování v laboratoři

¹⁸⁷ ČAPEK, K. *Krakatit: Román*. V Praze: František Borový, 1946. Str. 19.

¹⁸⁸ ČAPEK, K. *Korespondence. 1*, 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. 552 s. Spisy; 22. ISBN 80-202-0448-2. Str. 162.

¹⁸⁹ ČAPEK, K. *Krakatit: Román*. V Praze: František Borový, 1946. Str. 9.

¹⁹⁰ Tamtéž str. 18.

se zdá být ryze empirické, ve vši podstatě je erotickým hrdinou. Čtenář se nedozví podrobnosti o jeho experimentech ani laboratoři, zato čte sexuální příběh, který se v laboratoři odehrává. Čapek dokázal zaznamenat mnoho tělesných vášní a doteků, které popisuje až s naléhavou nakažlivostí. Stránky Krakatitu jsou plny vášní, dráždivých doteků, vlnění a svíjení. „Čapek udivuje a vzrušuje zvláštní ostrou fyziologickou obrazností a Krakatit je asi nejsubtilnější sexuální básní v české literatuře.“¹⁹¹

V Krakatitu jsou ženské postavy připodobňovány škále ženských typů, které vždy přerůstají do obecnějšího symbolu. Anči a princezna představují dvojí charakter erotiky. „Anči je čistá a nevědomá jako telátka.“¹⁹² Anči představuje bezpečí domova, erotiku v důvěrném a něžném kruhu. V autobiografické rovině představuje Olgu Scheinpflugovou, jak dokládá románový popis: „*má pěkné světlé vlasy, jež ji ozařují čelo, a šťavnaté světélko na vlhké puse. Váš tatík je nejlepší člověk na světě, a vy...vy jste tak mladá. Nějaký muž se z ničeho nic cítí jediným ochráncem a tátou tady té mokré tvářičky.*“¹⁹³ Kapitoly z Týnice se věnují citovému vztahu autora s Olgou. Čapek přirovnává Anči (Olgu) k telátku či jalovičce, což má své opodstatnění. Tato symbolika je založena na nízkém věku a jisté naivnosti obou žen, přesto představuje jistotu, důvěru a domov.

Prokop přišel do Týnce ve velmi špatném zdravotním stavu. Horečka a další okolnost u něj vyvolaly stavy blouznění, které se svým obsahem výrazně lišily od předchozích vidin, které prožíval v pražském bytě. Od třaskavin se jeho vize posunuly do sexuální roviny.

*„Zarazil se u vzorce An Ci a nevěděl si s ním rady; hloubal, kousal se do kloubů a najednou pochopil, že to znamená Anči. Přistoupil k ní, chytil ji oběma rukama a začal ji líbat a kousat do úst. Anči se divoce brání koleny a lokty; drží ji brutálně a jednou rukou s ní trhá šaty v dlouhých pásech. Už cítí dlaněmi její mladé maso; Anči sebou zběsile zmítá, vlasy padly jí přes tvář, teď, teď náhle ochabuje a klesá; Prokop se vrhá k ní, ale nalézá pod rukama jen samé dlouhé hadříky a fáče; trhá je, rve je, chce se z nich vyprostit a probouzí se.“*¹⁹⁴

Čapek výborně sugestivně popisuje sexuální vzrušení a drásavost, kterou připodobňuje k oné třaskavině. Celý akt milostného vzplanutí se chová jako výbušnina. Důležitá je chemická vazba jak mezi sloučeninami, tak i mezi partnery. Napětí před výbuchem, kousání a líbání, až

¹⁹¹ KRÁLÍK, O. *První řada v díle Karla Čapka*. Vyd. 1. Ostrava, 1972. Str. 78.

¹⁹² ČAPEK, K. *Krakatit: Román*. V Praze: František Borový, 1946. Str. 77.

¹⁹³ Tamtéž str. 58, 76, 85.

¹⁹⁴ Tamtéž str. 69.

úplné oddání se touze, oddání se explozi. Autor dokázal dobrodružně popsat jednotlivé milostné scény a jeho typickým rysem je tělesnost.

Prokop byl zděšen svým snem. Nerad si připouštěl, že by ho Anči natolik přitahovala, natož aby sám přitahoval tuto dospívající dívku. Ovšem mezi oběma postavami se zrodila hříšná láska. Prokop se chová jako ochranitel, přesto je patrný jeho strach ze vztahů. Sám se musí přemáhat, aby odolal pokušení.

*„Což by bylo takovým hříchem pohladit líčko, políbit, pohladit, ach, růžové líce, a počechrat vlasy, vlasy, příjemné vlásky nad mladou šjí (člověk není ze dřeva); políbit, pohladit, vzít do rukou, pocielovat zbožně a opatrně? Hlouposti, mrzel se Prokop; jsem starý osel; což bych se nestyděl – takové dítě, které na to ani nemyslí, ani nemyslí.“*¹⁹⁵

Člověk není ze dřeva. Člověk je živá bytost, cítí, miluje, koná. Proto se Prokop zamýšlí nad otázkou, zda může Anči svést. Láska sice není hřích, ale Prokopovy představy plné chůtice jsou. Autor zde dává do kontrastu rovinu sexuální s rovinou náboženskou. A není to jediný symbol víry v tomto románu. *Pocielovat zbožně* je vlastně oxymóron. Prokop chce Anči líbat s jasným úmyslem. Není to líbání něžné a nevinné, nýbrž plné touhy, která by vedla k naplnění lásky. Čapek se stylizuje do postavy Prokopa, kterému v lásce brání věkový rozdíl. V románu je Anči připodobňována k mláděti, v ukázce ji Prokop nazývá *dítětem*, podobně sám autor oslovoval Olgu Scheinpflugovou děvčátkem, či holčičkou. Touto polemikou se však dostáváme opět k úvodní myšlence, že člověk není ze dřeva. Proto i Prokop nakonec podléhá kouzlu mladé Anči a začne se chovat živelně a tělesně.

*„Prokop narazil zuby na nějaké čelo, políbil chvatně studený nos a našel svými ústy rty zoufale semknuté; tu je rozryl hrubou přesilou, lámaje děví šjí vypáčil jektající zuby a ukrutně líbal horoucí vláhu otevřených, sténajících úst... Stojí a vypadá, jakoby se modlil. Nikoliv, není to modlitba; je to nejkrásnější noc života.“*¹⁹⁶

Opět je zde typické Čapkovo naléhání na milostnou chvíli. Celá situace graduje. Anči zprvu nespolupracuje, ale až se Prokop zabořil do otevřených úst, plně mu podlehla. Všimněme si, že v Prokopově objetí se nedospělá Anči mění v dospělou *děvu*. Tato přeměna je patrná i v dalších okamžicích, *„kdy se už nebála na něho i sáhnout, zavázat mu kravatu, pročísnout*

¹⁹⁵ Tamtéž str. 83 -84.

¹⁹⁶ Tamtéž str. 88.

vlasý nebo vůbec.“¹⁹⁷ Čapek připodobňuje milostný zážitek k modlitbě. Při modlitbě člověk prožívá zvláštní pocity, které ho naplňují. Každá modlitba by měla být vyslyšena, a ta Prokopova se stala realitou. Prokopův sen a erotické představy byly naplněny tímto citovým vzplanutím.

Tato část knihy odehrávající se v Týnici je jakousi přestávkou v jinak napínavé honičce po ztraceném Tomšovi. Vše tu působí velmi idylicky, stejně jako zpočátku působil vztah autora s Olgou Scheinpflugovou. V knize se nám vykresluje jeho reálný obraz. I Inženýr Prokop byl velmi spokojen, byl daleko od laboratoře, na malé vesnici, v malém domě, kde pobýval s doktorem, jeho dospívající dcerou a služebnou. Byl „*tak šťasten, tak šťasten, že nikdy odtud neodejde.*“¹⁹⁸ Po jeho zranění se mu však brzy vrátila paměť a s ní i důvod jeho příjezdu do Týnice. Stejně jak nečekaně Prokop přijel, tak nečekaně i odjel. Odcestoval do Balttinu, kde se objevuje další ženský erotický charakter. „*Princezna Wille, totiž Wilhelmina Adelhaida Maud a tak dále. Zajímavá holka, osmadvacet let, ohromná jezdyně.*“¹⁹⁹ Jako Anči byla přirovnávána ke krávi, princezna má své totemové zvíře koně. Kůň je znamením rychlosti, říje, dobrodružství a zběsilost. Prokop ji poprvé spatřil, jak na dvoře sledovala drezůru koní. Od prvního okamžiku je princezna srostlá s tímto zvířetem.

„*Vlastně poprvé si ji pořádně všimnul. Byla tuhá, tenká, s nadbytkem pigmentu v pleti, vlastně ne zrovna hezká; maličká ňadra, nohy přehozeny, skvostné rasové ruce; na pyšném čele jizva, oči skryté a prudké, pod ostrým nosem temné chmýří, zpupné a tvrdé rty; nu ano, vlastně téměř hezká.*“²⁰⁰ Tento románový popis princezny je zrcadlem Věry Hružové. I další vývoj milostného vztahu Prokopa s princeznou odpovídá autorově vlastní zkušenosti. Symbolika koně je důležitá nejen v Krakatitu, ale autor ji využíval i v korespondenci s Věrou. Toto zvíře se stalo pro Karla Čapka vrcholem jeho vášni.

„*Chtěl bych Vás vidět, amazonko, na Vašem valachu. Lítají Vám vlasý, pusú máte pootevřenu – jak Vám to sluší! Vidím Vás, jak hladíte svému koni nozdry; vidíte, je to úžasně příjemný pocit dotknout se té hebké, nervózní, nesmírně živé pokožky, nervóznější než dívčí tvář.*“²⁰¹

¹⁹⁷ Tamtéž str. 81.

¹⁹⁸ Tamtéž str. 85.

¹⁹⁹ Tamtéž str. 155.

²⁰⁰ Tamtéž str. 192.

²⁰¹ ČAPEK, K. *Korespondence. I*, 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. 552 s. Spisy; 22. ISBN 80-202-0448-2. Str. 148.

V kapitolách z Balttinu se objevuje výrazné přirovnání třaskavin k citovým vášním. Hlavní hrdina experimentuje s výbušninami lidských vášní. V této části románu postupně exploduje tato snědá holka, vznešená a tak vzdálená princezna. Prokop vytvoří třaskavinu z princeznina pudru, ten skutečně exploduje s nečekanou silou, což má s chemií jen velmi málo společného. Pudr a parfémy žen explodují v životě mnoha mužů.

„Prokopa dráždila a znepokojovala ta silná ženská vůně, když pracoval skloněn nad krabičkou pudru; bylo mu, jako by sama princezna byla v laboratoři a nahýbala se nad jeho ramenem.“ ²⁰²

Na balttinské střelnici se však při výbuchu koná jasně erotická scéna, která s chemií nemá pranic společného. Samotná vteřina exploze odkrývá autorův záměr. Princeznin pudr totiž exploduje ve stejném okamžiku, kdy mezi Prokopem a princeznou vybuchuje tělesnost, drásavost a živelnost.

„Známa pronikavá vůně omámila Prokopa; srdce se v něm splašeně rozbouchalo, a v tom chtěl vyskočit, nemysle už na explozi, jež musí vyletět v nejbližší vteřině. Tu však cítil, že jektající kolena obemkla jeho nohu a dvě paže mu křečovitě opínají hlavu a šíjí; a na tváři pocítil vlhký, palčivý a třesoucí se dotyk úst a jazyka. Zaúpěl hrůzou a hledal svými rty ústa princeznina. V tom třeskla strašlivá explose, sloup hlíny a kamení se vyryl do země, něco prudce udeřilo Prokopa do temene, ale ani o tom nevěděl, neboť v tom okamžiku se zaryl do horoucí vláhy bezdechých úst a líbal rty, jazyk, zuby, ústa otevřená a vrkající; pružné tělo pod ním rázem ochablo a chvělo se dlouhými vlnami.... Třesoucí se prsty šimrají Prokopovu šíjí nesnesitelnou a divou rozkoší.“ ²⁰³

Autor dokázal scénu mistrovsky zkomponovat. Oba výbuchy splývají v jeden a jsou k nerozeznání. Výbuch krabičky s pudrem jakoby maskoval explozi milostného vzplanutí. V tomto směru je Krakatit *„infernem sexuality a vytřeštěnou orgií.“* ²⁰⁴ Čapek celý pyrotechnický děj zpodobnil do vnitřního příběhu Prokopa. I chemické řemeslo použité při výrobě výbušného pudru je podbarveno erotickým kontextem. *„Všecko je třaskavina...když se*

²⁰² ČAPEK, K. *Krakatit: Román*. V Praze: František Borový, 1946. Str. 197-198.

²⁰³ Tamtéž str. 201.

²⁰⁴ Králík, O. *První řada v díle Karla Čapka*. Vyd. 1. Ostrava, 1972. Str. 78.

to vezme pořádně do ruky, i vy sama...“²⁰⁵ Vidíme zde zcela jinou erotiku, než jsme pozorovali u Anči. Z Prokopa ochránce a otcovské autority se stává živelný exemplář erotického hrdiny, který bere útokem nikoliv dívčí srdce, ale dívčí těla. Princezna je jím omámena, je neodolatelný, chytrý a slavný. Inženýr Prokop je neurvalec, rebelant, který svých duchem a chlapskou povahou vyčnívá nad ostatními v knížecím salóně.

Neočekávaný výbuch princeznina pudru všechny doslova omámil. Nikdo nečekal tak intenzivní explozi z tak málo pronikavě vonícího prášku. Když se princezna rozhodla vynález pojmenovat, odkrývá nám Prokop své tajné úmysly.

*„Aha, Vicit. Znamená vítězit, že? Princezno, vy jste geniální! Vicit! Ohromné, haha! Než Prokopovy se mihla hlavou etymologie jiná a strašlivá. Vitium. Le Vice. Neřest.“*²⁰⁶

Prokop celou svou vnitřní explozi citů a vášní označil za pouhou neřest. Neřest sice sladkou, ale ne vítěznou, jak tomu bylo u princezny. Tyto jejich postoje se však často mění, oba jako by si vyměňovali role. Celý jejich vztah se komplikuje faktem, že Prokop není hoden vznešené princezně. Proto se scházejí tajně, což jen přibývá na vzrušivosti. Prokop jako milostný hrdina prochází i v Balttinu několika proměnami. Jeho chování je velmi nejasné, prožívá vnitřní zmatení.

*„Princezno,“ přerušil ji Prokop chraptivě, „něco mně musíte říci. Bud’ je to... všecko...rozmar vznešené dámy nebo...“ Prokop k ní stočil zoufalé oči. „Bud’ si se mnou jen hrajete – nebo mne – do jisté míry...milujete“*²⁰⁷

Prokop pátrá po jasné odpovědi. Není mu zcela jasné, proč by s ním princezna dobrovolně trávila čas. Z jeho neřesti se proměnila láska, kdežto u princezny se láska vytratila. Oba se v citovém rozpoložení mýjeli. Nikdy nenašli okamžik, kdyby se milovali oba navzájem.

*„Když se mi v jednu chvíli zdálo, že... že jsem se do tebe zamilovala, víš? Opravdu zamilovala, na smrt, jako blázen, tedy tenkrát jsem se pokusila...zmařit tě. Nikdy bych ti nemohla odpustit, kdybych se do tebe zamilovala.“*²⁰⁸

²⁰⁵ ČAPEK, K. *Krakatit: Román*. V Praze: František Borový, 1946. Str. 189.

²⁰⁶ Tamtéž str. 203.

²⁰⁷ Tamtéž str. 212.

²⁰⁸ Tamtéž str. 212.

Princezna nikdy nenesla zodpovědnost za své činy. Její chování bylo často omlouváno jejím titulem. I v milostné rovině hází vinu na Prokopa. Kdyby se do něj zamilovala, byla by to jen jeho vina. Přesto ho několikrát sama tajně svedla. Prokop se stává mučedníkem své vlastní lásky, „*ujišťoval se, že ji vlastně nemá rád, ale žárlil zběsile, umučeně, pln vzteku a pokoření.*“²⁰⁹ Vidíme vnitřní nevyhraněnost Prokopovu, jeho zmatení nad princezniným chování je zřejmé. Prokop však brzy upadá do sebetrýznivého stavu, kdy se po marném čekání na princeznu vrhá do utrpení.

*„Dopít, až do dna dopít své ponižení; neboť, hle, je jisto, že nepřijde. Staniž se; ale nyní je nutno dopít hořkost, na jejímž dně je jistota; ožrat se bolestí; navalit, navršit utrpení a hanbu, aby ses svíjel jako červ a zpitoměl mukou. Chvěl jsem se před štěstím; oddej se bolesti, neboť ona je narkotikum trpícího.“*²¹⁰

Inženýr Prokop má v románu velké schopnosti, je tvůrcem, ale především ničitelem. Má ve svých rukou obrovskou sílu ničit. Tahle situace mu způsobila pocit velkého mučení, protože dosud byl ničitelem jen on. Nyní Princezna zničila vše, na čem Prokopovi záleželo, co považoval za důležité. Celá situace v Balttinu se však vyhroutil v okamžik, kdy bylo dáno Prokopovi ultimátum. Princezna se mohla stát jeho, ale jen pokud vydá světu své tajemství výbušnin a vloží své schopnosti do služeb státu. V tomto okamžiku za Prokopa volí princezna, kdy ho vyveze z Balttinské pevnosti a dá mu svobodu.

*„Musím to udělat, abys viděl, aby bylo jisté, že jsem tě měla ráda. Zpátky nemůžeš; buď bys musel vydat to...co nechceš a nesmíš, nebo by tě odvezli.“*²¹¹

Po tomto velkém gestu následuje vyznání lásky obou postav a tím i definitivní konec jejich vztahu. Přestože Prokop dostal svobodu, byl osvobozen od mravního rozhodnutí, je hrozně nešťastný. Byl definitivně odloučen od ženy, které se chtěl odevzdat. Tento Prokopův vrcholný okamžik zoufalství není založen na bolesti, nýbrž na pýše.

²⁰⁹ Tamtéž str. 214.

²¹⁰ Tamtéž str. 219.

²¹¹ Tamtéž str. 314.

„Proč jsem potkal princeznu? Dědečku, vy... vy mne možná znáte. Vždyť já jsem hledal...tu jinou, že? Stařík přemítal, žmoulaje měkkými rty. „To byla tvá pýcha. Nebylo v tobě čisto. Člověk...má víc myslet než cítit. A ty jsi se hrnul do všeho jako střelený.“²¹²

Když pochopíme Krakatit do hloubky, překvapí nás hlavní postava jakožto erotický hrdina, ale taky náš udivuje škála ženských typů, se kterými se setkává. Inženýr Prokop prochází milostnou výchovou. Její první fází představuje Anči, druhou princezna Wille. V ukázce Prokop mluví o neznámé dívce. S touto Neznámou se poprvé seznamuje v Tomšově bytě. Tam dívka září za nepřístupným závojem.

„Vůně, temný a chvějící se hlas, líčko hladké a pobledlé. Prokop zatínil zuby do chvějících se rtů. Smutná, zmatená a statečná. Modrošedé oči, oči čisté a světelné. Ó bože, ó bože, jak se tiskl závoj k jejím rtům.“²¹³

Díky této dívce se posouvá děj celého románu neustále kupředu, a díky ní Prokop taky poznává další ženy. Kvůli ní míří Prokop do Týnice, kde prožívá románek s Anči. Z Týnice odjíždí taktéž kvůli ní a z Balttinu zase za ní a její nezachytitelnou stopou.

„Bože, nikdy se nevzdám toho nalézt ji; jsem posedlý, budiž; jsem blázen, blbec a maniak; ale nikdy se toho nevzdám. Čím více mi uniká, tím je to silnější; prostě... je to...osud či co.“²¹⁴

Tato neznámá dívka je nejvyšší a nejdokonalejší představa Čapkovy erotiky. Autor napsal o krásné neznámé mnoho stránek, z nichž nejpodstatnější jsou na konci románu. V poslední kapitole vytahuje bílá myška Prokopovi lístečky s jeho láskami. Prokopov uviděl obrázky tří žen, ale žádná nebyla ta pravá, přestože uviděl Anči i princeznu. Čtvrtý obrázek s Neznámou však nešel vytáhnout, byl zaklesnut, „Ale tam...tak je ona“ *drtil Prokop, „tam je ta pravá!“²¹⁵* Prokopa se snaží starý dědeček utišit a dát mu zcela jiný smysl života. I v té největší zkáze se Čapkův hrdina zachrání, opustí dobrodružství a vrhá se na malou cestu obyčejných lidí. Již nebude tvořit velké vynálezy, již nebude mít schopnost ničit. „Já...já už

²¹² Tamtéž str. 368-369.

²¹³ Tamtéž str. 34.

²¹⁴ Tamtéž str. 149-150.

²¹⁵ Tamtéž str. 373.

*nevím...jak...se má...dělat...Kratit!“ „Tak vidíš,“ děl starý spokojeně. „Přece jen jsi něco našel.“*²¹⁶

Kratit můžeme označit za zpovědnici samotného autora. Díky tomuto románu nám Karel Čapek odhaluje své těžké životní období, kdy jako muž stál mezi dvěma ženami. Obě figurují v díle a díky tomu poznáváme povahu Čapkova vztahu k nim. Kratit jako román má nevyčíslitelnou autobiografickou váhu, a proto ho považuji za jedno z nejdůležitějších děl toho autora a české literatury první poloviny 20. století.

²¹⁶ Tamtéž str. 370.

Závěr

Literární díla nám v mnoha případech vypovídají mnoho o životě jejich autorů. Autoři si často neuvědomují, že do své tvorby vkládají i autobiografické prvky, proto jsou některá díla v české literatuře bohatá na životní osudy svých autorů.

Hledat různé podoby lásky v dílech Eduarda Basse, Karla Poláčka či Karla Čapka bylo pro mě velmi přínosné. Společně s jejich monografiemi se mi poskládaly milostné profily výše zmiňovaných autorů. Každý vkládal do svých děl mnoho ze svého života. Eduard Bass dokázal všechny milostné příběhy zakomponovat do cirkusového prostředí, Karel Poláček ukázal sám sebe skrze své alter ego studenta Jaroslava Štědrého a Karel Čapek promítal své milostné zkušenosti do mnoha svých dramát či románů. Díky těmto informacím se nám naskytuje ten nejrealnější obraz samotných autorů.

Při zpracování této diplomové práce jsem nahlédla do manželství předních českých autorů. Přestože ve svých dílech popisovali lásku jako nekrásnější věc na světě, ve svých životech prožívali opak. Bassovo manželství bylo založeno ryze na pragmatismu a tudíž na užitku. Karel Poláček našel tu pravou lásku až se svou druhou ženou a Čapek dlouho udržoval vztah se dvěma ženami. Všechny tyto události se promítají do tvorby samotných autorů.

Během zpracování této práce jsem plnila předem stanovený cíl. U každého autora jsem rozebrala jednotlivá díla, která nesla motiv lásky. Na konkrétních ukázkách jsem demonstrovala podobu se skutečným milostným příběhem autora. Přestože si Eduard Bass psal svou vlastní kroniku, nikdy se v ní více nezmiňoval o svých láskách. O svém milostném životě nedokázal psát, přesto jsou jeho cirkusová díla plná milostných vzplanutí. U Karla Poláčka je naopak typická autobiografičnost. Nejenže příběhy jeho knih jsou situovány do jeho rodného města Rychnova nad Kněžnou, ale popisuje v nich i část svého vlastního života prostřednictvím postavy studenta Jaroslava. Tím se čtenářům odkrývá část Poláčkovy života, který strávil na vojně. Popisuje v nich svůj reálný vztah s dívkou Dolly a to především v románě Hrdinové táhnout do boje. Posledním autorem je Karel Čapek. Tento velikán české literatury má nejpestřejší milostný život z jeho výše zmiňovaných kolegů. Všechny jeho vztahy, ať už to byly studentské lásky či erotická splnutí, výrazně ovlivnila jeho tvorbu. Karel Čapek byl osobnost mimořádně citlivá, jeho duše byla natolik složitá, že jí málokdo dokázal porozumět, proto všechny své pocity zklamání, okouzlení či erotična promítá právě do svých děl. Každá ukázka je opatřena odporným komentářem ať již z pohledu psychologie či literární terminologie.

Přestože z mnoha životními postoji těchto autorů nesouhlasím, jsou to pro mě největší představitelé demokratického proudu české literatury, jejich díla jsou i dnes velmi čtivá a stále si získávají mnoho nových čtenářů.

Použitá literatura

- BASS, E. *Cirkus Humberto*. Vyd. 19., v Čs. spis. 7. Praha, 1978.
- BASS, E. *Eduard Bass*. Praha, 1976.
- BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 10., v ČS 5. Praha, 1972.
- BASS, E. *Moje kronika*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- BRANALD, A. *Doslov*. In: BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 5., v ČS 1., Praha: Československý spisovatel, 1954.
- BURIÁNEK, F. *Čapkovské variace: (Eseje o K. Čapkovi a o literatuře)*. 1. vyd. Praha, 1984.
- BURIÁNEK, F. *Generace buřičů*. Praha, Universita Karlova 1968.
- BURIÁNEK, F. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha, 1978.
- ČAPEK, K. *Divadelníkem proti své vůli: Recenze, stati, kresby, fotografie*. 1. vyd. Praha, 1968.
- ČAPEK, K. *Krakatit: Román*. V Praze: František Borový, 1946.
- ČAPEK, K. *Loupežník. -RUR. -Bílá nemoc*. Praha: Československý spisovatel, 1983.
- ČAPEK, K. *Korespondence. 1*, 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0448-2.
- ČAPEK, K. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět.
- ČAPEK, K., ČAPEK, J. *Ze společné tvorby*. Jako celek vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ČAPEK, K.; ČAPEK, J. *Ze společné tvorby: Krakonošova zahrada: Zářivé hlubiny a jiné prózy: Lásky hra osudná: Ze života hmyzu: Adam stvořitel*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ČAPKOVÁ, H. *Moji milí bratři: Vzpomínky*. 2. vyd. Praha, 1966.
- ČERNÝ, F. *Premiéry bratří Čapků*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000. 495 s. ISBN 80-86202-36-4.
- ČERNÝ, V., ŠULC, J., ed. *Tvorba a osobnost*. Vyd. v tomto souboru 1. Praha: Odeon, 1992-1993. ISBN 80-207-0411-6.
- DEWEY J. *How We Think and Selected Essays 1910-1911. The Middle Works of John Dewey 1899-1924*. Volume 6. Ed. by Pragmatismus čili Filosofie praktického života. 2. vyd. Praha, 1925. Duch a svět.
- DEWEY, J. *Rekonstrukce ve filosofii*. Praha: Sfinx, 1929.
- GILK, E. *Poetiky a kontexty prózy Karla Poláčka: devatero studií o Poláčkově díle a ještě jedna o jeho životě jako přívažek*. Vyd. 1. Boskovice: Albert ve spolupráci s Městským úřadem v Rychnově nad Kněžnou, 2005. ISBN 80-7326-069-7.

- GRYGAR, M. *Manéž – jeviště světa*. In: BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. 9. vyd., V Čs 4. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- HÁJKOVÁ, A. *Knížka o Karlu Poláčkovi*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0739-3.
- HAMBURG, S. R. *Vydrží nám láska?*. Vyd. 1. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2002. ISBN 80-249-0014-9.
- CHALUPECKÝ, J. *Obhajoba umění 1934-1948*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0322-2.
- JANÁČEK, P, ed. *Pátečníci a Karel Poláček: sborník příspěvků ze symposia: Rychnov nad Kněžnou, květen 2001*. Vyd. 1. V Boskovicích: Albert, 2001. 285 s. ISBN 80-7326-003-4.
- JELINOWICZOVÁ, J. *Můj otec Karel Poláček: vzpomínky (nejen) na Karla Poláčka*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 2001.
- KORECKÁ, H. *Eduard Bass*. In: BASS, E. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Vyd. 11., v ČS 6., ve Slunovratu 2. Praha, 1983.
- KRÁLÍK, O. *První řada v díle Karla Čapka*. Vyd. 1. Ostrava, 1972.
- KRULICHOVÁ, M. *Karel Poláček: život a dílo. Katalog stálé expozice Židov. muzea Podorlicka a památníku K. Poláčka v Rychnově n. Kněžnou*. Rychnov Nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor, 1995.
- KUDĚLKA, V. *Pátečníci*. Tvorba 1989, č. 29.
- LINHART, J. *Americký pragmatismus*. Praha: Melantrich 1949.
- NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Vyd. 1. V Praze: Triton, 2012. 501 s. ISBN 978-80-7387-614-2
- PERSTICKÁ, D. *Eduard Bass známý, neznámý: Metod. materiál ke 100. výročí narození umělce*. Brno, 1987.
- PLZÁK, M. *Manželský svár: zvládnete-li manželský dialog, zvládli jste manželství*. Praha: Motto, 2011. ISBN 978-80-7246-569-9.
- PLZÁK, M. *Srdce zmámené láskou*. Vyd. 1. Praha: Motto, 2002. 125 s. ISBN 80-7246-153-2.
- PLZÁK, M. *Klíč k výběru partnera pro manželství*. Vyd. 1. Praha, 1975. ISBN neuvedeno.
- POLÁČEK, K. *Dům na předměstí*. 6. vyd., v Čs. spis. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- POLÁČEK, K. *Hrdinové táhnou do boje*. 3. vyd., Praha: Československý spisovatel, 1954.
- POLÁČEK, K. *Okresní město*. 4. vyd., v Čs. spis. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953.
- ŘEZÁČ, J. *Karel Poláček a jeho Dům na předměstí*. In: POLÁČEK, K. *Dům na předměstí*. 4. vyd., v Čs 1. Praha: Československý spisovatel, 1955.

TROCHOVÁ, Z. *Ediční poznámka*. In: POLÁČEK, K. *Dům na předměstí*. 7. vyd., Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1994. ISBN 808584401X.

WELLS, H. K. *Pragmatismus - filosofie imperialismu*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1956.

ZÍDEK, P. et al. *Osobnosti Lidových novin: životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub. Universum. ISBN 978-80-242-4507-2.

Internetové zdroje

Dějiny filozofie: Americký pragmatismus. [online]. [cit. 2015-02-04]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2012/PH1210/DejinyfilosofiePragmatismus.pdf>

Poctu Karlu Poláčkovi vzdali u příležitosti 120. výročí jeho narození na Studánce u Rychnova. [online]. [cit. 2015-12-09]. Dostupné z: <http://www.orlickytydenik.cz/pocta-karlu-polackovi-na-studance-ke-120-vyroci-autorova-narozeni/>